

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Mahmudov Nurlan Sehran oğlu

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Yüngül sənaye müəssisələrin restrukturizasiyasının
təşkilati-iqtisadi aspektləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060405 Sənayenin təşkili və idarə edilməsi

**İxtisaslaşma: İstehsalat və xidmət sahələrinin
iqtisadiyyatı və idarə olunması**

Elmi rəhbər _____
dos., i.ü.f.d. S.M.Məmmədov

Magistr programının rəhbəri
dos., i.e.n. A.Ş. Mehtiyev _____

Kafedra müdiri: _____

dos., i.e.n. Ə.V.Hacıyev _____

BAKİ -2018

MÜNDƏRİCAT

	Səh.
GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RESTRUKTURİZASIYA-SININ NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ.....	7
1.1. Müasir şəraitdə müəssisələrin restrukturizasiyasının mahiyyəti və təşkilati-iqtisadi aspektləri.....	7
1.2 Müəssisənin təşkilati quruluşunun formalaşmasının texniki-iqtisadi amilləri və restrukturizasiyası.....	14
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA YÜNGÜL SƏNAYENİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ RESTRUKTURİZASIYANIN SOSIAL- İQTİSADI NƏTİCƏLƏRİ.....	21
2.1. Azərbaycanda yüngül sənayenin mövcud iqtisadi vəziyyəti və inkişaf perspektivləri.....	37
2.2. Yüngül sənayedə müəssisələrin restrukturizasiyasının sosial-iqtisadi nəticələri.....	48
FƏSİL III. YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RESTRUKTURİZASIYA PROBLEMLƏRİ VƏ HƏLLİ YOLLARI.....	56
3.1. Yüngül sənayedə restrukturizasiya tədbirlərinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması.....	56
3.2. Sənayedə struktur islahatları üzrə dövlət siyasəti və sahənin inkişafının tənzimlənməsi.....	72
NƏTİCƏ.....	85
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	89
PE3IOME.....	91
SUMMARY.....	91
REFERAT.....	92

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. Sənaye müəssisələrinin rəqabət mübarizəsində uğursuzluğunun əsas səbəblərindən biri restrukturizasiya problemlərinə diqqətin azlığı və bu məsələlərə kompleks yanaşmanın olmamasıdır. Sənayenin və onun ayrı-ayrı istehsallarının restrukturizasiyası rəqabət qabiliyyətinin formalaşması və onun əsasında iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin baza istiqaməti kimi çıxış edir.

Sənaye kompleksi hər bir ölkənin iqtisadiyyatında olduqca vacib rol oynayır. Belə ki, sosial - iqtisadi sabitlik və elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsi, sənaye sahələrində mövcud vəziyyət bilavasitə sənayenin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olur. Artıq neçə illərdir ki, bütöv ölkə iqtisadiyyatında və onun ayrı-ayrı sahələrdə, o cümlədən sənayedə pozitiv iqtisadi inkişaf artım dinamikası müşahidə olunmaqdadır. Bununla belə sənayenin quruluşunda islahat prosesinin davam etdirilməsi məqsəduyğun hesab edilir.

Bu istiqamətdə aparılan islahatların, edilən dəyişikliklərin tədqiqi göstərir ki, müxtəlif sənaye sahələri bazar şəraitinə müxtəlif intensivliklə adaptasiya olunur. Bütöv sənayenin və onun ayrı-ayrı sahə (o cümlədən yüngül sənaye müəssisələrinin) istehsallarının zamanın tələblərinə uyğun təşkili, fəaliyyətin bütün istiqamələrində dəyişikliklərin-yeniliklərin edilməsi istehsal aparatını yeni, innovasiyon məhsullarının istehsalına uyğunlaşdırılmasını tələb edir.

Bu baxımdan yüngül sənaye müəssisələrin restrukturizasiya proseslərinin nəzəri əsaslarının tədqiqinin praktiki cəhətdən həyata keçirilməsinin, alınan nəticələrinin dinamikasının araşdırılmasına ehtiyac vardır. Qeyd edilən məsələlərin araşdırılmasının nəzəri və praktiki əhəmiyyəti təqdim olunan dissertasiya işinin mövzusunı aktual edir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Yüngül sənayenin inkişafı əhalinin sahə məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi, sahibkarların daha çox gəlir əldə etməsi, regionlarda əhalinin iş yerləri ilə təmin olunması və digər sosial-iqtisadi problemlərin həllində əhəmiyyətli rol oynayır. Yüngül sənayenin sosial-iqtisadi əhəmiyyəti və sahənin yenidən qurulması və restrukturizasiyasına olan yüksək tələbat onunla əlaqədar mövcud çoxsaylı problemlərin olması bu sahənin, onun istehsal-

təsərrüfat fəaliyyətini xarakterizədən göstəricilərinin dünya iqtisadçı - alimlərin, gənc tədqiqatçıların elmi araşdırmalarının əsas obyektinə çevirmişdir. Yüngül sənaye, onun sahə və alt sahələrinin tədqiqinə Azərbaycan alimlərindən M.B.Tağıyev, S.M.Məmmədov, R.M.Hüseynov, A.B.Abbasov, Səidə Əli qızı, G.Z.Yüzbaşeva, E.N.Kərimov və başqalarının əsərləri həsr edilmişdir. A.Nadirov, O.Nuriyev, Ş.Muradov, S.Hüseynov və başqa alimlərin elmi əsərlərində problemin bu və ya digər cəhətləri tədqiq olunmuşdur. Lakin bu tədqiqatların əksəriyyəti əsasən ya 90-cı illərə qədərki inzibati-amirlik şəraiti nəzərə alınmaqla icra olunmuş və bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçidlə əlaqədar şərait qismən nəzərə alınmış, və yaxud da ki, problemin bu və ya digər cəhətini müəyyən dərəcədə əhatə etmişlər. Yüngül sənayenin səmərəli inkişafı və quruluşunun təşkili məsələləri bazar iqtisadiyyatının tələbləri baxımından kompleks tədqiq olunmamışdır. Sahənin hazırkı inkişaf vəziyyətinin araşdırılması və problemlərin ətraflı tədqiqinə həsr edilmiş tədqiqat əsəri azlıq təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. İqtisadiyyatın müasir inkişafı şəraitində ölkədə yüngül sənayenin stabil inkişafı, sahə və ərazı quruluşunda yeniliklərin edilməsi və restrukturizasiyasının problemlərinin araşdırılması əsasında təklif və tövsiyələrin hazırlaması tədqiqatın məqsədini təşkil edir. Məqsədə uyğun olaraq təklif və tövsiyələri hazırlanması üçün Respublikada yüngül sənayenin mövcud vəziyyətini, onun inkişaf xüsusiyyətlərini və istiqamətlərini, inkişaf problemlərini araşdırmasına ehtiyac vardır.

Dissertasiya işinin məqsədlərinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- yüngül sənayenin inkişafını intensivləşdirən sosial-iqtisadi amillərin tədqiqi;
- yüngül sənayedə restrukturizasiya proseslərinin mahiyyətinin elmi baxımdan araşdırılması;
- yüngül sənayedə istehsal prosesinin bazar prinsipləri əsasında təşkili məsələlərinin araşdırılması;
- sahə istehsalının səmərəliliyinə elmi-texniki tərəqqinin təsirinin təyin edilməsi;
- yüngül sənaye müəssisələrinin restrukturizasiyasının əsas istiqamətlərinin

tədqiqi;

- yüngül sənayedə restrukturizasiya mexanizminin xüsusiyyətlərinin tədqiqi;
- yüngül sənaye müəssisələrinin iqtisadi göstəricilərinin təhlili;
- yüngül sənaye müəssisələrində istehsal güclərinin bərpası, istehsal həcmnin artırılması və buraxılan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;

Tədqiqatın obyektini kimi Azərbaycan Respublikasının yüngül sənaye istehsalı, onun inkişaf dinamikası və restrukturizasiya məsələləri qəbul edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını sənayedə restrukturizasiya problemlərini araşdıran və həmçinin yüngül sənaye sahələrinin təşkili, idarə edilməsi və iqtisadiyyatının araşdırılması, bu sahədə elmi-tədqiqatlar aparmış iqtisadçı - alimlərin və gənc tədqiqatçıların elmi əsərləri təşkil edir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının bu sahənin fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq qanunları, ölkə Prezidentinin sərəncamı və fərmanları, Nazirlər Kabinetinin və İqtisadiyyat Nazirliyinin qərarları təşkil edir.

Tədqiqat zamanı elmi statistik təhlil, sistemli yanaşma, qruplaşdırma və müqayisə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının dövlət və hökumət qanunvericilik sənədləri, İqtisadiyyat Nazirliyinin, ARDSK-nın, statistik və digər faktiki materialları təşkil edir. Bunlarla yanaşı, aidiyyətli problemlər nəzəri-metodoloji cəhətdən araşdırılarkən Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin istifadə edilən elmi əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- bazar münasibətləri şəraitində yüngül sənayedə baş vermiş dəyişikliklərin xüsusiyyətlərinin açıqlanmış;
- yüngül sənayenin inkişafına neqativ təsir edən amillər və onların aradan qaldırılması yolları əsaslandırılmış;
- yüngül sənaye sahələrində restrukturizasiya prosesinin xüsusiyyətləri, prosesin sürətləndirmə yolları, imkanları və əhəmiyyəti müəyyən edilmiş;
- yüngül sənayedə restrukturizasiya proseslərinin aparılması, sahə

müəssisələrində istehsalı mümkün olan məhsullarının çeşidinin artırılması və istehsalının sürətlənməsi imkanları öyrənilmiş;

- müasir dövrdə yüngül sənaye sahələrində mövcud istehsal güclərindən istifadənin innovativ tədbirlərin tətbiqi ilə yaxşılaşdırılması imkanlarının təyini.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti.

Dissertasiya işində baxılan məsələlərin “Yüngül sənayenin iqtisadiyyatı”, “Sahənin iqtisadiyyatı”, “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı” və digər əlaqədar fənnlərin tədrisində, sahə müəssisələrinin təşkili və idarə edilməsində istifadəsi nəzəri və təcrübi istiqamətdə istifadə edilə bilər.

İşin təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müəyyən edilmiş problemlərlə əlaqədar aparılan araşdırmaların nəticələrindən və verilən tövsiyə xarakterli təklirlərdən istifadə sahə müəssisələrinin innovativ inkişafına zəmin yaradar.

İşin həcmi və quruluşu. Tədqiqat işi 95 səhifə həcmində olmaqla, giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, tədqiqatın aparılmasında istifadə olunan ədəbiyyatların siyahısından və xülasədən ibarətdir.

FƏSİL I. SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİN RESTRUKTURİZASIYASININ NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

1.1. Müasir şəraitdə müəssisələrin restrukturizasiyasının mahiyyəti və təşkilati-iqtisadi aspektləri

Rəqabətqabiliyyətliliyin əldə olunmasında uğursuzluğun əsas səbəbi restrukturizasiya problemlərinə diqqətin az olması və bu məsələlərə kompleks yanaşmanın olmamasıdır. Müəssisə və istehsalın restrukturizasiyası rəqabətqabiliyyətliliyin formalaşması və onun əsasında iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin əsas istiqaməti kimi çıxış edir.

Qlobal modelləşdirmə yalnız yaranan dünya problemlərinin vaxtında müəyyən edilməsinə təkan vermir, həmçinin ondan çıxış yollarını tapmağa, gələcəkdə onun çiçəklənməsini təmin edən perspektivi müəyyən etməyə zəmin yaradır. Respublikamız müstəqillik əldə edildikdən və bir iqtisadi-siyasi rejimdən digərinə - bazar iqtisadiyyatı əlaəqlərinə keçid etdikdən sonra demək olar ki, illərlə formalaşmış bütün əlaqə-təsir mexanizmləri pozuldu, ölkədə sosial-iqtisadi dəyişiklikləri və sahibkarlıq fəaliyyətini subyektlərinin normal fəaliyyətini və onların dövlətləəlaqələrini təmin edən yeni iqtisadi-hüquqi sferanın yaradılması üçün obyektiv zəmin yarandı.

Dəyişikliklərin aparılması illərində ölkə iqtisadiyyatda nəticə etibarilə ciddi struktur dəyişikliklərin aparıldığı müşahidə olunur. Bir çox hallarda bu kimi dəyişikliklər kəskin xarakterə amlıq olur, lakin hesab edirik ki, struktur dəyişikliklərini uzunmüddətli proqramlar əsasənda aparmaq daha effektiv olardı. Aparılan hər bir yenilik əvvəlcədən hazırlanmış müvafiq proqramlar əsasında reallaşdırılmaqla uğurlu ola bilər. Ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi olan sənayedə yüksək arzu olunan nəticələrə nail olmaq üçün sənaye siyasətinin müəyyən edilməsi və planlı şəkildə yürüdülməsinə ehtiyac vardır. Sənaye siyasəti qanunverici, administrativ, maliyyə-iqtisadi tədbirlər sistemi və sənaye kompleksinin, bütövlükdə maddi istehsalın dinamikasının idarə edilməsi kimi mühüm məsələlərin həll edilməsində mühüm istiqamətverici bazadır.

Amerika sosioloq və psixoloqu S.F.Haninqton qeyd edirdi ki, “Bizə reallığı sistemləşdirməyə və əsaslandırmağa, əlaqələndirməyə, təzhürlər arasında səbəb əlaqələri başa düşməyə, gələcək hadisələri hiss etmək və söyləməyə, vacibləri vacib olmayanlardan ayırd etməyəməqsədlərimizə çatmaq üçün hansı yolla hərəkət etməyi gəşətməyi imkan verə biləcək aşkar və ya aşkar olmayan modellər lazımdır¹. Buna görə də yalnız sənaye siyasətinin əsas yollarını qeyd etmək deyil, idarəetmə qərarlarının hazırlanması və onların reallaşdırılması mexanizminin təklif edilməsi vacibdir.

Hər bir ölkənin iqtisadiyyatında sənaye kompleksi vacib rol oynayır. Sahələrin vəziyyətindən sosial sabitlik və iqtisadi tərəqqinin səviyyəsi asılı olur. Artıq neçə illərdir ki, ölkə iqtisadiyyatında bütövlükdə və ayrılıqda müxtəlif sahələrdə, o cümlədən sənayedə pozitiv iqtisadi inkişaf tendensiyası müşahidə olunmaqdadır. Bununla belə sənayenin strukturunda ciddi dəyişikliklərin edilməsinə ehtiyac vardır.

Bu istiqamətdə aparılan dəyişikliklərin tədqiqi göstərdi ki, müxtəlif sənaye sahələrinin bazar şəraitinə müxtəlif intensivliklə uyğunlaşır. Məhsuluna tələbatı yüksək olan olmaqla yanacaq-energetika kompleksi, metallurgiya və qida sənayeləri daha sürətli adaptasiya imkanlarına malikdirlər (sahə strukturunda xüsusi çəki, 1990-cı il: YEK – 16,1%, metallurgiya – 3,9%, kimya və neftkimya – 6,5%, maşınqayırma və metallemalı – 18,1%, yüngül sənaye – 19,8%, qida sənayesi – 27,1%; 2007-ci il: YEK – 90,9%, metallurgiya – 1,9%, kimya və neftkimya – 1,2%, maşınqayırma və metallemalı – 1,3%, yüngül sənaye – 0,4%, qida sənayesi – 2,5%)². Bu sahələrin məhsulları daxili və xarici bazarlarda digər sahə müəssisələrinin məhsullarına nisbətən daha çox tələbə malik idilər. Bazar transformasiyalarına maşınqayırma və yüngül sənaye müəssisələri daha zəif adaptasiya imkanına malik idilər.

Qərb ölkələrin şirkətlərində dəyişikliklər müntəzəm olaraq zərurət yarandıqca aparılır. Qeyrimüəyyənlik və xarici mühitdəki sürətli dəyişkənlik şəraitinə adaptasiya məsələlərini firmalar strukturun və idarəetmə funksiyalarının kompleks

¹Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003. С. 27

²Промышленность Азербайджана. Статистический сборник ГКС АР, 2008. С. 396

təkmilləşdirilməsi ilə həll edirlər. Belə təkmilləşdirmələrin daha səmərəli alətlərindən biri restrukturizasiyadır.

“Restrukturizasiya” termini hərfi mənada “bir şeyin (nəyinsə) quruluşunun dəyişdirilməsi” deməkdir. Bu mənada o yenidən təşkil, islahat, anlayışları kimi səslənir və biznesin aparılmasının təşkilati-hüquqi formalarının, idarəetmənin təşkilati-quruluşunun və ya iqtisadi sistemin (ölkənin, regionun, sahənin, müəssisənin iqtisadiyyatının) ayrı-ayrı elementlərinin dəyişdirilməsi kimi ifadə oluna bilər³. Restrukturizasiyanın xüsusiyyəti onun birdəfəlik deyil daimi xarakterə malik olmasıdır.

Bizə görə restrukturizasiyanın rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinin digər bazar alətlərindən fərqli olması onunla izah edilir ki, restrukturizasiya bütün fəaliyyət sferalarında müəssisənin fəaliyyətinin dəyişməsinin rəqabət üstünlüyünün formalaşdırılması, möhkəmləndirilməsi və qorunmasına yönəldilən kompleks və fasiləsiz proses olmasıdır.

Restrukturizasiya çərçivəsində aparılan tədbirlərin məzmununu İ.İ.Mazur və V.D.Şapiro müəyyən etmişlər⁴. Onlar idarəetmənin strukturu və funksiyalarının təkmilləşdirilməsini fəaliyyətin texniki-texnoloji aspektdə geriləmənin qarşısının alınması, maliyyə-iqtisadi siyasətin təkmilləşdirilməsi və bu əsasda istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, məhsulun rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinə, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə, xərclərin azaldılmasına, fəaliyyətin maliyyə-iqtisadi nəticələrinin yaxşılaşdırılmasına nail olmağa aid edirlər.

Restrukturizasiyaya tələbat adətən dərin böhran şəraitində yaranır. Restrukturizasiya dəyişikliklərinə tələbat müəssisənin cari vəziyyətinin qənaətbəxş hesab edilir, lakin onun fəaliyyəti haqqında verilən proqnozlar perspektivin tərəqqisiz və rəqabətqabiliyyətsiz ola biləcəyini ifadə etdikləri halda yaranır⁵.

Bu halda Restrukturizasiya neqativ dəyişikliklərin dəyişməz xarakter almamış əvvəlcədən söylənilməsi alətdir. Restrukturizasiyanın aparılmasına stimül fəaliyyət

³Шишов А.К. Изменения – основа развития предприятий // Экономика и производство. – 2005. – N 4. – С.26–29.

⁴Мазур И.И., Шапиро В.Д. Реструктуризация предприятий и компаний: Учеб.пособие для вузов /Под общ. ред. И.И. Мазура. – М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2001.

⁵Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура: Учебно-практ. пособие /Отв. ред. Г.А. Александров. – М.: Изд-во БЕК, 2002.

sahələrinin genişlənməsi və dəyişməsinin zəruriliyi, satış həcmnin azalması və xərclərin artması, istehsalın rentabelliyyəsinin azalması, işlərin yerinə yetirilməsinə zəif nəzarət edilməsi, bazar konyukturasının əlverişsiz dəyişməsi kimi problemlər ola bilər⁶.

Restrukturizasiya aparılmasının səbəbləri müəssisədaxilində və xaricində yaranır. Y.A.Moskalyova görə bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müəssisələrin daxili mühitində bir qayda olaraq çoxsaylı amillər olur ki, onların inkişafını ləngidir və ya tamamilə dayandırır ki, bununla da restrukturizasiyanı ləğv edir⁷. Onlar arasında əsasən daha əhəmiyyətli və diqqəti tələb edən aşağıdakılardır:

- işçilərin kompetentlik səviyyəsinin aşağı olması;
- müasir biliklərin kifayət qədər olmaması;
- iqtisadi, marketinq və istehsal xidmətləri arasında əlaqənin zəif olması;
- müəssisədaxilində informasiya axınının zəifliyi və qərarların qəbulu üçün kifayət etməməsi;
- resursların bölmələr arasında bölgü sisteminin səmərəsizliyi;
- işçilərin maddi stimullaşdırma metodundan üstün istifadə, əmək haqqı və mükafatlandırmanın fəaliyyətin nəticəsindən asılılığı sisteminin nadir hallarda tətbiq edilməsi və heç tətbiq edilməməsi;
- müəssisənin strategiyasının, planlaşdırma sisteminin olmaması;
- müəssisənin fəaliyyətinin məqsədlərinin aydın olmaması;
- idarəetmə qərarlarının icrası üzrə məsuliyyət və nəzarət sisteminin qeyri effektivliyi;
- müəssisənin daxili və xarici vəziyyətinə cavab verməyən köhnəlmiş təşkilati struktur;
- müəssisənin inkişafı üçün dövrü vəsaitlərinin qənaətbəxş həcmdə olmaması və s.

⁶Кац И. Антикризисное управление предприятием //Проблемы теории и практики управления. – 2003. – N 2.

⁷Москалев Ю.А. Исследование факторов развития предприятия машиностроения //Экономика и производство. – 2004. – N 1. – С.31–35.

Lakin, daha çox restrukturizasiyanın aparılması haqqında qərar müəssisənin xarici mühitin təsirinə reaksiyadan irəli gəlir. Bu halda restrukturizasiya aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır⁸:

- müəssisələr səmərəliliyi istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi, zəif məhsuldar struktur həlqələrinin ləğv edilməsi məqsədilə resurslardan istifadəyə nəzarətin onun fəaliyyəti haqqında verilən pronozlar perspektivin tərəqqisiz və rəqəbatqabiliyyətsiz ola biləcəyini ifadə etdikləri halda yaranır⁹.

Bu halda restrukturizasiya neqativ dəyişikliklərin dəyişməz xarakter almamış əvvəlcədən söylənilməsi alətdir. Restrukturizasiyanın aparılmasına stimül fəaliyyət sahələrinin genişlənməsi və dəyişməsinin zəruriliyi, satış həcmində azalması və xərclərin artması, istehsalın rentabelliyyətinin azalması, işlərin yerinə yetirilməsinə zəif nəzarət edilməsi, bazar konyukturasının əlverişsiz dəyişməsi kimi problemlər ola bilər¹⁰.

Restrukturizasiya aparılmasının səbəbləri müəssisədə daxilində və xaricində yaranır. Y.A.Moskalyova görə bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müəssisələrin daxili mühitində bir qayda olaraq çoxsaylı amillər olur ki, onların inkişafını ləngidir və ya tamamilə dayandırır ki, bununla da restrukturizasiyanı ləğv edir¹¹. Onlar arasında əsasən daha əhəmiyyətli və diqqəti tələb edən aşağıdakılardır:

- işçilərin kompetentlik səviyyəsinin aşağı olması;
- müasir biliklərin kifayət qədər olmaması;
- iqtisadi, marketinq və istehsal xidmətləri arasında əlaqənin zəif olması;
- müəssisədə daxilində informasiya axınının zəifliyi və qərarların qəbulu üçün kifayət etməməsi;
- resursların bölmələr arasında bölgü sisteminin səmərəsizliyi;

⁸Реструктуризация предприятий: направления, цели, средства /И. Фрезе, Л. Тойфсен, Т. Беккен, М. Энгельс, П. Леманн // Пробл. теории и практ. управления. – 1996. – N 1. – С.116–121.

⁹Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура: Учебно-практ. пособие /Отв. ред. Г.А. Александров. – М.: Изд-во БЕК, 2002.

¹⁰Кац И. Антикризисное управление предприятием //Проблемы теории и практики управления. – 2003. – N 2.

¹¹Москалев Ю.А. Исследование факторов развития предприятия машиностроения //Экономика и производство. – 2004. – N 1. – С.31–35.

- işçilərin maddi stimullaşdırma metodundan üstün istifadə, əmək haqqı və mükafatlandırmanın fəaliyyətin nəticəsindən asılılığı sisteminin nadir hallarda tətbiq edilməsi və heç tətbiq edilməməsi;

- müəssisənin strategiyasının, planlaşdırma sisteminin olmaması;

- müəssisənin fəaliyyətinin məqsədlərinin aydın olmaması;

- idarəetmə qərarlarının icrası üzrə məsuliyyət və nəzarət sisteminin qeyri effektivliyi;

- müəssisənin daxili və xarici vəziyyətinə cavab verməyən köhnəmiş təşkilati struktur;

- müəssisənin inkişafı üçün döviyyə vəsaitlərinin qənaətbəxş həcmdə olmaması və s.

Lakin, daha çox restrukturizasiyanın aparılması haqqında qərar müəssisənin xarici mühitin təsirinə reaksiyadan irəli gəlir. Bu halda restrukturizasiya aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır¹²:

- müəssisələr səmərəliliyi istehsal proseslərinin təkmilləşdirilməsi, zəif məhsuldar struktur həlqələrinin ləğv edilməsi məqsədilə resurslardan istifadəyə nəzarətin gücləndirilməsi yolu ilə artırmağa cəhd edirlər

- bazarda yeni situasiya rəqabət strategiyasını dəyişməyi tələb edir ki, nəticə etibarilə müəssisənin strukturunun dəyişməsinə zəruri edir. Bu halda məqsəd strateji səmərəli təşkilati strukturun yradılmasından ibarət olur;

- geniş perspektivlər ənənəvidən əhəmiyyətli dərəcədə fərqli yenilikçi təşkilati konsepsiyalar açır. Bunda məqsəd müəssisəni yeni yanaşmalara orienrlə rəabətbəqabliyyətliyi yüksəltməkdən ibarətdir.

Restrukturizasiya bəzən tamamilə uğurlu və perspektivli müəssisələrdə də aparıla bilər. İ.İ. Mazuro və V.D. Çaproya görə bu halda müəssisənin inkişafı idarəetmə sisteminin adekvat dəyişikliyi tələb etməsini göstərən restrukturizasiya müəssisə rəhbərliyinin uzaqgörənliyini təsdiq edir¹³.

¹²Реструктуризация предприятий: направления, цели, средства /И. Фрезе, Л. Тойфсен, Т. Беккен, М. Энгельс, П. Леманн // Пробл. теории и практ. управления. – 1996. – N 1. – С.116–121.

¹³Мазур И.И., Шапиро В.Д. Реструктуризация предприятий и компаний: Учеб.пособие для вузов /Под общ. ред. И.И. Мазура. – М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2001. – 456 с.

Sənaye müəssisələrinin restrukturizasiyası dedikdə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin və dayanıqlığının yüksəldilməsi məqsədilə onun strukturunun optimallaşdırılması başa düşülür.

O köhnə, səmərəsiz, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verməyən istehsalların dayandırılması və ləğv edilməsi ilə bərabər, bu enmənin, azalmanın həcmi üsdələyən artım tempinə malik rəqabətqabiliyyətli müasir istehsal növlərinin və sənaye fəaliyyət növlərinin inkişafına başlanması mənasını verir. Belə strukturlaşma öz məzmununa görə bir sıra məqsədlərə nail olmağa zəmin yaratmalıdır. Bu məqsədlərə aşağıdakıları aid etmək olar¹⁴:

- əməyin təşkili və idarə edilməsinin müasir forma və metodlarından istifadə edən istehsalların yaradılması;
- investisiya layihələrinin əhəmiyyəti və cəlbəediciliyinin yüksəldilməsi;
- ərqqi əsasında maddi-texniki bazanı möhkəmləndirən istehsalda köklü dəyişikliklərin edilməsi;
- rəqabətqabiliyyətli məhsulların buraxılışının təmin edilməsi;
- təsərrüfat əlaqələrinin onun təchizatçıları və istehlakçıları ilə rasionallaşdırılması.

İqtisadiyyatda hələ də davam edən və ölkə iqtisadiyyatına güclü neqativ təsir edən halların aradan qaldırılmasının və sənayenin yaranmış vəziyyətdən xilas olmasının iki yolu mövcuddur:

- müəssisələrin restrukturizasiyası, sonra isə özəlləşdirilməsi;
- növbəti dövrlərdə restrukturizasiyanın təminatçısı kimi xarici geniş imkanlara malik investorları cəlb etməklə özəlləşdirmə.

Azərbaycan üçün məqsəduyğun olanı ölkə iqtisadiyyatında, sənaye istehsalı və sahələrində, restrukturizasiyanın aparılması və sənaye sahəsinin bütövlükdə rentabelli və stabil vəziyyətə gətirilməsidir ki, bunun üçün dövlət pestrukturizasiya proqramını konsolidasiya və özəlləşdirmə eyni zamanda qəbul edilməsi etməlidir. Lakin ikinci yol seçilmişdir. Bunlarla yanaşı və ya ayrıca başqa bir üsul seçilə bilər, məsələn,

¹⁴Ш.Мурадов, Г.Юзбашиева. Реструктуризация промышленности как средство повышения национальной конкурентоспособности, <http://fan5.ru/fan5-docx/doc-189446.php>

məhsul nomenklaturunun dəyişdirilməsi; istifadəsin fondların satılması və ya kiçik və orta müəssisələrə icarəyə verilməsi; xərclərin azaldılmasının yönəldilən tədbirlər; müəssisələrin fəaliyyətinin bazar tələblərinə, sosial obyektlərdən azadolma və s. yönəldilən tədbirlər.

Qeyd edilənlərin planlı, düşünülmüş və düzgün istifadəsi sənaye sahələrində, xüsusilə də emal sənayesində istehsalı canlandırır və artımı, inkişafı yenidən bərpa edərdi. Bu baxımdan da sənaye istehsalının səmərəliliyinin yüksəldilməsi və müəssisənin dəyərinin artırılması məqsədilə restrukturizasiya proqramının reallaşdırılması vacibdir, belə ki, xarici şirkətlər tərəfindən rəqabətin gücləndirilməsi ölkə sənayesinin bütün zəif tərəflərini üzə çıxardı.

1.2. Müəssisənin təşkilati quruluşunun formalaşmasının texniki-iqtisadi amilləri və restrukturizasiyası

Müəssisənin ən mühüm və olduqca vacib elementlərindən biri onun quruluşudur. Müəssisənin təyin edilmiş plan tapşırıqlarına, sifarişlərinə və müqavilələrinə uyğun olaraq yüksək keyfiyyətli innovativ məhsulların buraxılışını təmin edilməsi, buraxılan məhsulun, istehsal texnikasının və təşkilinin müntəzəm olaraq daima təkmilləşdirilməsi və onun əsasında əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin, məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması, bir sözlə istehsalın rentabelliyyətinin təmin olunmasında müəssisənin quruluşunun düzgün formalaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Əsasən yüngül sənaye müəssisələrinin iki növ quruluşunu (ümumi və istehsal quruluşunu) fərqləndirirlər.

- Müəssisənin ümumi quruluşu. Bu quruluş onun istehsal və qeyri istehsal bölmələrinin sayı və tərkibi, onların yerləşdiyi ərazinin sahəsi, orada çalışan işçilərin sayı və onların arasındakı nisbətləri nəzərdə tutur.

- Müəssisənin istehsal quruluşu. Bu quruluş isə yalnız istehsal bölmələrinin sayı və tərkibi, onların ərazicə yerləşməsi və məhsul buraxma qabiliyyəti, həmçinin həmin bölmələrdə çalışan işçilərin sayı və tərkibini nəzərdə tutur.

Yüngül sənaye müəssisələrinin istehsal quruluşunun formalaşdırılmasına əsasən istehsalın həcmi, buraxılan məhsulun nomenklaturası, onun ixtisaslaşdırma və kooperativləşdirilmə dərəcəsi, texnoloji maşın və avadanlıqların sayı və tərkibi, istehsalda xidmətin təşkili forması, istehsal edilən məhsulun xarakteri və texnologiyası və digər bu kimi amillər təsir göstərir.

Sahə müəssisələrinin idarəedilməsi ilə istehsal sturukturu arasında qarşılıqlı əlaqə və təsir vardır. Bu əlaqəni şəkil 1.1-dəki kimi gtəsvir ertmək olar.

Şəkil 1.1. Müəssisənin idarəedilməsi ilə istehsal strukturu arasında qarşılıqlı əlaqə

Müəssisənin idarəedilməsinin strukturu obyektiv olaraq onun təşkil olunma xarakterini müəyyənləşdir.

Təşkilətmə elə bir prosesdir ki, hansı ki, müəssisənin meneceri burada müəssisənin səmərəli və təsirli məqsədinə çatması üçün müəssisə rəhbərlərinin qarşılıqlı münasibətdə işləməsi quruluşunun əsasını qoyur. Təşkilatı quruluşu isə formal sistem olub, iş və tapşırıqların qarşılıqlı məlumatlandırılmasıdır, hansı ki, bu da müəssisənin məqsədinə çatması üçün müəssisə rəhbərliyinin resurslardan necə istifadə etməsini müəyyən edir. Təşkilatı quruluşa dörd əsas amil təsir göstərir:

- Təşkilatı mühit;
- Strategiya;
- Texnologiya;
- İnsan resursları;

Ümumiyyətlə xarici mühit tez dəyişən və qeyri-müəyyəndir. Menecer məhdud resurslar əldə edərkən bir çox problemlə qarşılaşır. Bu vəziyyətdə idarəetmə

quruluşu iyerarxiya qaydasında qurulur. Ona görə də quruluşun ünsürləri yuxarı, aşağı və eyni hüquqlu, səviyyəli bölmələrə ayrılır. Onlar arasında müəyyən, zəruri əlaqələr mövcuddur. Bu əlaqələr tipi üfüqi-rəhbərlik, təbəçilik əlaqəsi və şaquli-eyni hüquqlu ünsürlərin kooperasiya və koordinasiya əlaqələri formasında olur. Burada üfüqi əlaqə xətti əlaqələrə və funksional əlaqələrə ayrılır ki, bu da müəyyən funksiyaların icrası ilə əlaqədardır. Üfüqi əlaqə idarəetmə həcmi, idarəolunma miqyasını, şaquli əlaqə isə idarəetmə prosesində müəyyən əlaqədə olan adamlar arasındakı münasibəti və adamların miqdarı ilə əlaqədardır.

Bu mənada idarəetmə quruluşunun təşkilati formaları xətti və funksional orqanların tərkibi və onlar arasında əlaqə formasıdır.

İdarəetmənin ümumi prinsipləri ilə yanaşı onun təşkilinin xüsusi prinsipləri də vardır. Bu prinsiplər idarəetmə quruluşunun qanunauyğunluğunu müəyyən etməklə, bəzi hallarda idarəetmə sisteminin səmərəli fəaliyyətini səciyyələndirən meyarlar sistemi kimi də özünü göstərir. Həmin prinsiplərlə quruluş amilləri arasında üzvi əlaqə vardır. İdarəetmə quruluşunun prinsipləri müxtəlif formalarda təsnif olunur. Ümumi halda bu prinsiplər aşağıdakı iki formada verilir:

- idarəetmə quruluşunun idarəetmə mexanizminə - (məqsəd, prinsiplər, metodlar, funksiyalar) uyğunluğu prinsipi;
- idarəetmə obyektinin xarakteri və xüsusiyyətlərinə uyğunluğu prinsipi.

Bundan başqa idarəetmənin quruluş prinsipləri sistem daxili quruluş baxımından daha da konkretləşdirilir. Mövcud ədəbiyyatlarda aşağıdakı konkret prinsiplər verilmişdir:

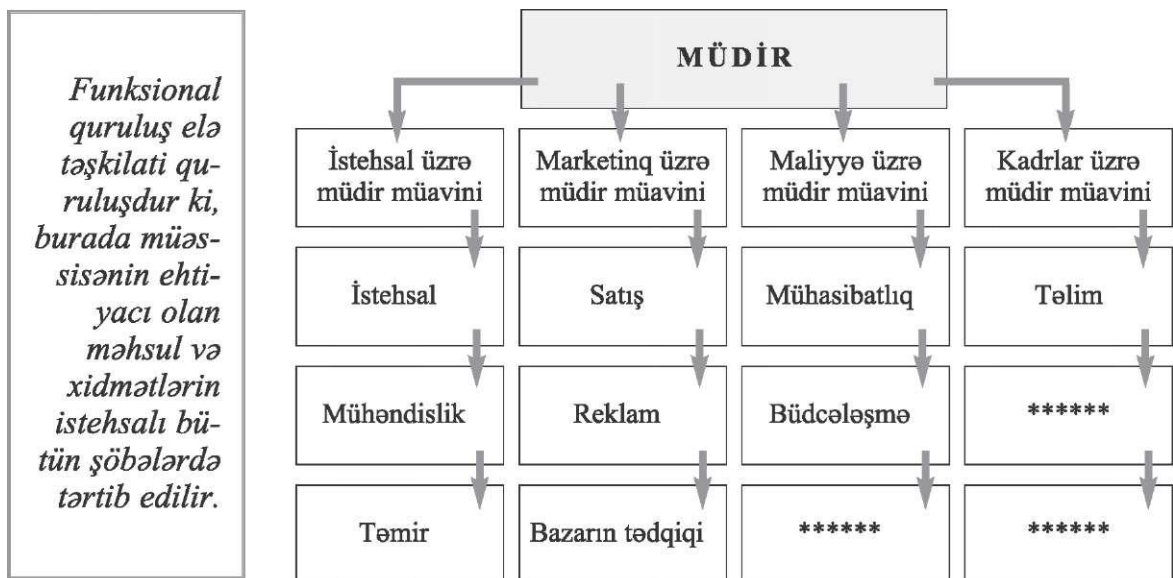
- ənənəvi mövcud olan xətti - funksional prinsiplə proqram - məqsədli prinsipin əlaqələndirilməsi;
- quruluş bölmələrinin məqsədlərini bütövlükdə idarəetmə sistemlərinin son məqsədi ilə uyğunluğunun və əlaqəsinin təmin edilməsi;
- mərkəzləşdirilmiş, qeyri-mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sisteminin əlaqələndirilməsi və səlahiyyətin bu sistemlər üzrə optimal halda bölüşdürülməsi;
- idarəetmənin məqsədli prinsipi.

İdarəetmənin təşkilati quruluşu həmin sistemin ünsürlərinin integrasiyasıdır və müəyyən məqsədlərlə bağlıdır. Ona görə də idarəetmənin təşkilat quruluşu təhlil edilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- idarəetmənin təşkilati quruluşunun idarə olunan obyektin məqsəd və xüsusiyyətlərinə uyğunluğu;
- idarəetmə aparatının iyerarxiya və funksional quruluşunun təhlili;
- idarəetmə aparatının bölmələri arasındakı qarşılıqlı əlaqənin təhlili.

Bir çox baş menecerlər müəssisənin resurslarından istifadələri üçün funksional quruluşdan istifadə edirlər. Bundan başqa bölgü quruluşu, ümumi matris quruluşu vardır.

Funksional quruluş:

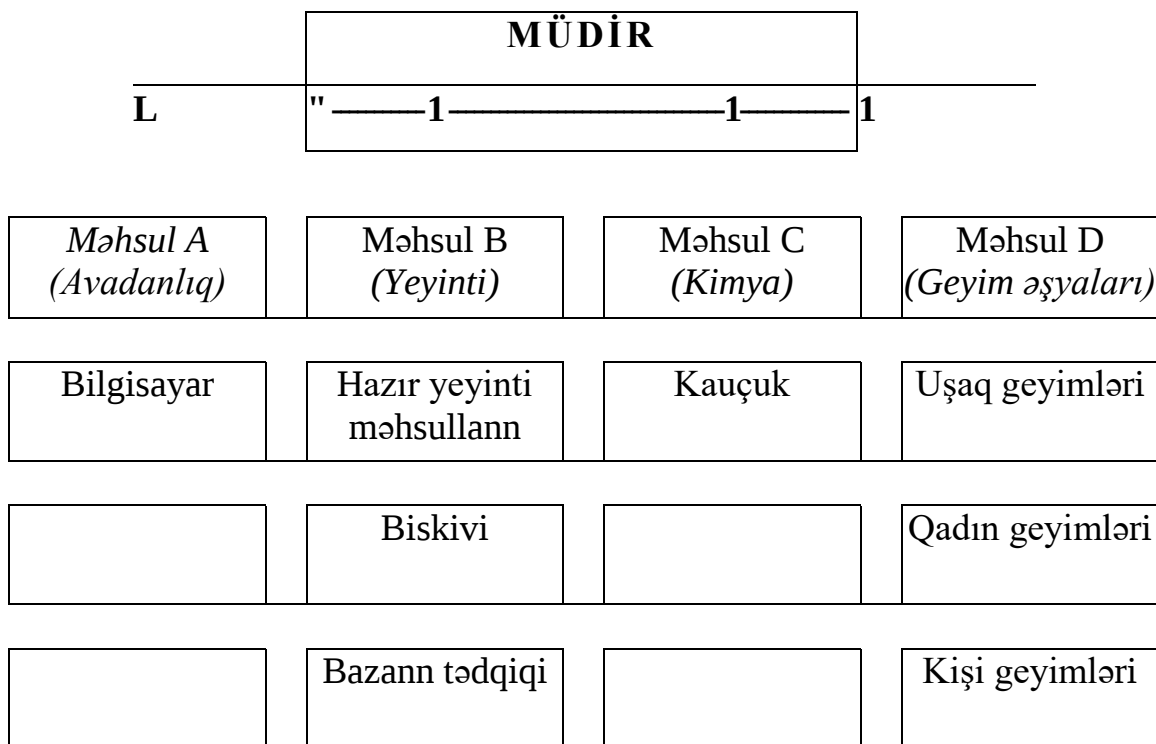
Bu quruluş, fəaliyyətlərin müəyyən müəssisə funksiyaları diqqətə alınaraq bölmələrə ayrılmasını ifadə edir və tətbiqdə ən çox müraciət edilən formadır. Fəaliyyətlər bu yanaşma ilə bölmələrə ayrıldığında, müəssisələrdə istehsal, satış, maliyyə, bölgü və s. kimi bölmələr meydana gəlir. Bu cür hissələrə ayırma nisbətən kiçik, fəaliyyətləri dar bir sahədə reallaşdırılan və tək bir məhsul üzərində cəmləşən müəssisələr üçün uyğundur. Funksional quruluş elə təşkilati quruluşdur ki, burada müəssisənin ehtiyacı olan məhsul və xidmətlərin istehsalı bütün şöbələrdə tərtib edilir.

Böyük müəssisələr adətən bölgü quruluşundan istifadə edirlər.

Bölgü quruluşu. Bu təşkilati quruluşdur ki, burada idarəetmə funksiyalarının ayrı-ayrı bölmələr üzrə optimal şəkildə bölgüsü həyata keçirilir, hansı ki, birlikdə işləyərək istehlakçıların tələbatına uyğun məhsullar istehsal edilir.

Bölgü quruluşunun üç forması vardır:

1. İstehsal quruluşu

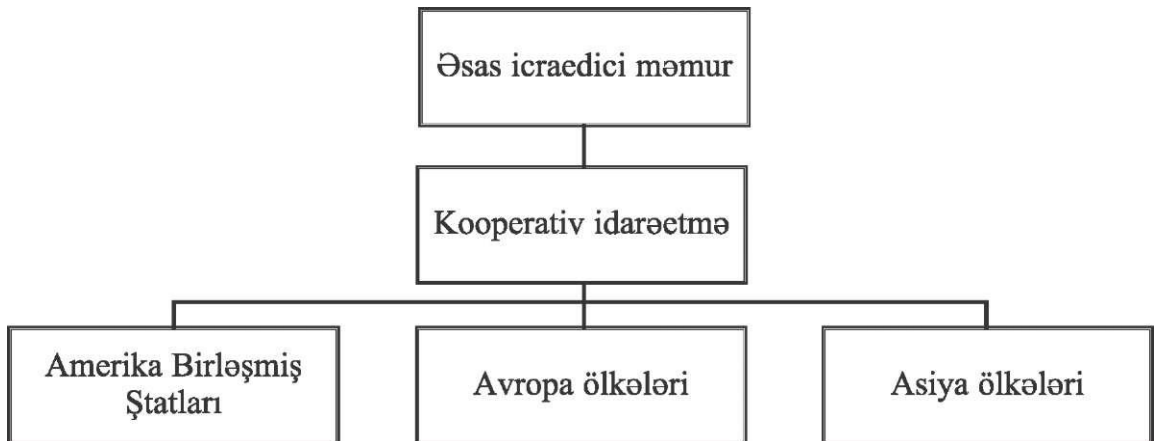

Nə zaman menecer bölgünü məhsul və ya xidmətin növünə görə təşkil edərsə, onda onlar istehsal quruluşunu qəbul edirlər. Burada əmtəəyə əsasən bölgü aparılır. Bu quruluş növü birdən çox və bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə sahib məhsul istehsal edən müəssisələrdə tətbiq olunur. Bu quruluşda məhsul növünün hər birinə ehtiyac hiss olunan səviyyədə təbii və maddi resurslara ayırmaq mümkün olur. Bu cür bölgülərin aparıldığı müəssisələr daha çox böyük miqyaslı və beynəlxalq müəssisələrdir.

Nə zaman menecerlər bölgünü əraziyə görə təşkil edərsə, onda onlar coğrafi quruluşu qəbul edirlər. Bu quruluş növü fəaliyyətləri fərqli bölgələrə yayılmış olan müəssisələrdə tətbiq olunur. Bu cür müəssisələr, istehsal və ya satış fəaliyyətlərini fərqli ərazilərdə reallaşdırmasına görə mərkəzdən idarə olunması çətindir. Bu şəkildə fərqli bölgələrdəki istehsal və ya satış fəaliyyətlərini regional xüsusiyyətlərə bağlı olaraq sahibkarı qaneedici qaynaqla reallaşdırılması məqsəd qoyulur. Bu cür

bölgünün daha çox rast gəlinədiyi müəssisələr, beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdir. İxracat yönümlü müəssisələr öz məhsullarını dünya bazasına çıxarmaq üçün uyğun olan beynəlxalq coğrafi quruluşu seçirlər.

2. Coğrafi quruluş

3. Bazar quruluşu

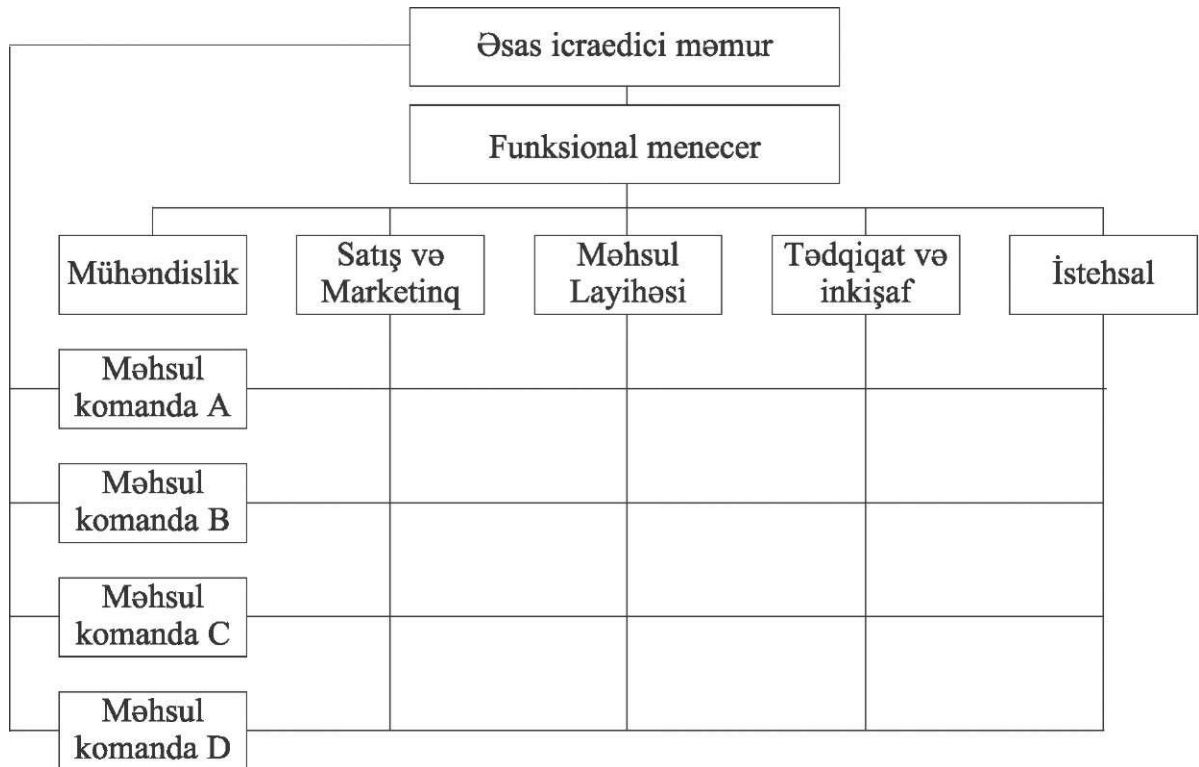
Nə zaman menecerlər bölgünü istehlakçılar qrupuna, təbəqəsinə görə təşkil edirsə, onda onlar bazar quruluşunu qəbul edir və müştəri əsasına görə bölgü həyata keçirirlər. Müəssisələrin birdən çox və fərqli xüsusiyyətlərə sahib müştəri qrupuna xidmət etməsi vəziyyətində bu yanaşma ilə qruplara ayırmaya apanılır. Tətbiqdə xüsusilə satış fəaliyyətlərində məhsuldarlığı və təsirliliyi təmin etmək məqsədiylə müştəriyə görə qruplaşdırma apanılır.

Vaxta əsasən bölgüyə ayırma. İstehsal fəaliyyətlərinin fasiləsiz davam etdirilməsi vacib olan müəssisələrdə tətbiq olunur. Xüsusilə növbə üsulu ilə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün etibarlıdır.

Qarışıq təşkilati struktur. Tək bir məhsul növü olan çox kiçik müəssisələr xaricində müəssisələrin çoxu birdən çox bölməyə ayırmaya getmək məcburiyyətində qahnaqdadır. Məsələn, birdən çox məhsul növünə sahib, fərqli bölgələrdə istehsal və satış fəaliyyətləri olan fərqli müştəri qruplarına xidmət edən bir müəssisədə məhsula, bölgüyə və müştəri qruplarına görə bölgüyə ayırma tətbiq edilir.

Bundan başqa iyerarxiya quruluşu vardır ki, hansı ki, böyük müəssisələr burada bölgü və digər təşkilati quruluşlardan istifadə edirlər.

Matris quruluşu

Digər bir quruluş da matris quruluşudur. Matris quruluşu elə təşkilati quruluşdur ki, burada əmək və digər resurslar qruplar halında təşkil olunur.

İdarəetmə quruluşu formalaşarkən məhsuldar qüvələrin keyfiyyətə inkişafı, iqtisadi və sosial münasibətlərdəki konkret dəyişikliklər obyektiv olaraq nəzərə alınmalı, habelə idarə etmənin təşkilati quruluşunun yenidən qurulmasını zəruri edən şərt olmalıdır. Burada ictimai istehsalın struktur əmələgətirən (istehsalın ixtisaslaşması, kooperasiya və təmərküzləşməsi) amilləri ilə idarəetmənin təşkilati quruluşunu müəyyən edən amillər vəhdət təşkil etməlidir. Əlbəttə, burada idarəetmə obyektində və idarəetmə subyektində baş verən müəyyən dəyişikliklər, yeni şəraitdə nəzərə alınmalıdır. İdarəetmə bölmələri arasındakı əlaqənin optimallaşdırılması, onlar arasındakı əmək kooperasiyasının təşkili ilə də əlaqədardır. Bu hər bir işçidə dəqiq iş fəaliyyəti və icraedici intizam tələb edir. Təşkilati münasibətlər idarə etmə funksiyalarının, fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və vəhdətliyinin təmin edilməsini zəruri edir.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA YÜNGÜL SƏNAYENİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ RESTRUKTURİZASIYANIN SOSIAL-İQTİSADI NƏTİCƏLƏRİ

2.1. Azərbaycanca yüngül sənayenin mövcud iqtisadi vəziyyəti və inkişaf perspektivləri

Süquta uğramış Sovetlər birliyinin ittifaq respublikalarından biri olmuş Azərbaycanca o vaxtlarda yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsi məsələsinə dair müxtəlif yanaşmalar mövcud olmuşdur ki, burada müsbət və mənfi meyillərin olması nəzərə çarpır. Doğrudur, respublikanın malik olduğu istehsal vasitələri, xammal ehtiyatı və işçi qüvvəsi istehsal sahələrinin fəaliyyətini həyata keçirməyə imkan verirdi, lakin o dövrdə mövcud olmuş sistem və həmin sistemin məruz qaldığı tənəzzül və böhran şəraiti mövcud imkanları əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır, onların qarşısını alırdı. Azərbaycan Respublikası yalnız öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra belə bir imkan gerçəkləşmiş oldu. İnzibati-amirlik prinsiplər üzərində qurulmuş iqtisadi sistemdən bazar münasibətləri nəzərdə tutan sistemə keçidi zamanı baş vermiş sosial-iqtisadi sarsıntılar, terroru dövlət səviyyəsində dəstəkləyən Ermənistanın işğalçılıq siyasəti, bir milyona yaxın qaçqın və məcburi köçkünlərin mövcudluğu və bu kimi digər ciddi problemlər istiqlal nəticəsində yaranmış imkanlardan hərtərəfli və tam həcmdə istifadə etməyə imkan vermirdi. Təsadüfi deyil ki, XX əsrin 90-cı illərində həm iqtisadiyyat, həm də respublika əhalisinin həyat səviyyəsi kəskin surətdə pisləşmiş, insanların kasıblaşması son dərəcə ciddi və kəskin bir problem kimi meydana gəlmişdir.

İqtisadi tənəzzülün fəsadları yüngül sənaye sferasında da özünü büruzə verirdi, bəzi istehsal müəssisələri, praktiki olaraq, öz fəaliyyətini tamamilə dayandırmışdı. Ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında müəyyən müsbət meyillər nəzərə çarpsa da, eyli sayda obyektiv səbəblər üzündən istehsal həcmnin əvvəlki miqyasda bərpa olunması mümkünsüz idi.

Son illərdə o Azərbaycanca aşağıdakı göstəricilərlə xarakterizə olunmuşdur Son illərdə respublikamızda bu göstərici aşağıdakı rəqəmlərlə ifadə olunurdu. (cədvəl 2.1).

Azərbaycanda yüngül sənaye mallarının ixracı dinamikası, min ABŞ dolları¹⁵

Məmulatların adları	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Toxunma mallar və toxuculuq məmulatları								
İpək	3150,8	768,65	230,4	188,2	1410,5	52,9	140,4	80,5
Yun	5593,6	1280,3	1627,3	963,0 i 105,1	116,5	231,4	74,3	
Pambıq	24264,5	116834	258745,4	123292	49334,8	21742,0	36541,7	15189,5
Sair bitki toxuculuq məmulatları	1048,9	35,7	38,7		1,9	36,8	284,1	
Kimyəvi saplar və parta		30,1	13,5	13,9	3,8	41,7 625,9	22,6 579,7	23,0 304,0
Xalça və xalça məmulatı	2016,5	1138,8	1269,9	1667,0	1691,6			
Toxunma materiallar və onlardan məmulatlar	213,1	41,05	167,9	513,7	3,2	61,7	1,8	
Paltar və trikotaf paltar ləvazimatı	2518,3	2124,6	1164,6	1233,9	376,4	135,5	172,1	104,5
Paltar və toxunma paltar ləvazimatı	251,0	1616,3	3154,6	4225,7	712,9	207,1	119,5	313,4
Sair toxunma məmulatları	4888,6	358,0	781,1	47,0	2304,8	3551,1	40774	2381,5
Ayaqqabı	1448,4	291,5	246,3	370,8	15,0	3862,2	7,2	5,5

Cədvəldə yer almış məlumatlara diqqət yetirsək görürük ki, 2013-cü illə müqayisədə bütün göstəricilər aşağı düşmüşdür (burada pambıq, toxunma malları, toxuculuq məhsulları və geyim, toxunma paltar ləvazimatları istisna təşkil edir, çünki həmin əmtəələrin ixracı 2014-cü illə müqayisədə nisbətən artmışdır). 2016-cı ilin statistikasına nəzər salsaq görürük ki, yun və ipək toxunma məmulatlarının, geyim əşyalarının, trikotajın, xalça və xalça məhsulunun, digər hazır toxunma əmtəələrin, ayaqqabı məmulatlarının xüsusi çəkisi daha çoxdur. Azalma isə daha çox məhz bu məhsullarda müşahidə olunur. Doğrudur, sonrakı illərdə onlardan bəzilərinin həcmi artır, məsələn, ayaqqabı ixracının 2014-cü ildəki həcmi (təkcə bir ildə) 2009 -ci ilin səviyyəsini keçir. Lakin bunlardan bir neçəsinin həcmində artımlar baş verib. Məsələn, ayaqqabı məhsulunun ixracı 2014-cü ildə (təkcə bir ildə) 2009-cu ilin səviyyəsindən yüksəkdir. Ancaq növbəti ildə bu məhsul əvvəlki illə müqayisədə

¹⁵Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

təxminən 224,5 dəfə azalır (3862,0 min ABŞ dollardan 17,2 min ABŞ dollarına qədər) və qeyri-sabitliyi ilə səciyyələnir.

Şübhəsiz, buraxılan məhsulun bir hissəsi ixraca yönəldilir və bunun həcmi istehsal olunmuş məhsulun həcmi ilə müqayisədə daha kiçikdir. Ancaq nə qədər qərribə səslənsə də, bu, heç də hər zaman belə deyil. Misal üçün, pambıq toxunma mallarının və toxuculuq məmulatlarının həcmi sadəcə olaraq cari ildə istehsal olunmuş məhsul hesabına deyil, ötən dövrlərdən anbarlarda yığılıb qalmış məhsul hesabına da arta bilər. Burada, təbii ki, yalnız keyfiyyəti ixrac edilə biləcək standartlara cavab verən məhsuldan söhbət gedə bilər.

Yüngül sənayedə və onun ayrı-ayrı sahələrinin xüsusi çəkisində (strukturunda) baş verən dəyişikliklər dinamikası belə olmuşdur:

Cədvəldə yer almış məlumatlara nəzər salsaq görəcəyik ki, yüngül sənayenin xüsusi çəkisi və onun sahə strukturu qeyd olunmuş müddətdə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklərə məruz qalır. Misal üçün, ümumi sənaye strukturunda yüngül sənayenin xüsusi çəkisi bir onillik ərzində, praktiki olaraq, iyirmi dəfə aşağı düşüb.

Buranın ən mühüm sahəsi olan toxuculuq sənayesinin ümumi sənayedə xüsusi çəkisi 2012-ci ildə qeydə alınmış 3,7 faizdən 2014-ci ildə 0,5 faizə qədər azalır. Buna oxşar mənzərə yüngül sənayenin digər istehsal sektorlarında da müşahidə olunur.

Sirr deyil ki, pambıqçılıq, ipəkçilik, xalça və xalça məmulatları, sonralar isə kimyəvi saplar və onlardan əldə olunan parçalar Azərbaycanın ənənəvi istehsal sahələridir. Mütəxəssislərimiz həmin sahələrdə böyük təcrübəyə sahibdir. Məhz bu səbəbdən, ötən əsrin 90-cı illərindən etibarən bu istehsal sahələrin geriləməsi, hətta tənəzzülə uğraması bütövlükdə milli iqtisadiyyatımızın inkişafına da əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərmişdir.

Mənzərəni təsvir etmək üçün qeyd etmək olar ki, 2008-ci ildə ölkəmiz də buraxılan pambıq liflərinin 9,5 faizini (2010- cı ildə artıq 8,8 faizini), ipək sapların isə 11,7 faizini (1980-cı ildə 13,8 faizini, 1986-cı ildə isə 10,8 faizini) istehsal etmişdir (18, s. 189). Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, bu ənənəvi sahələrdə buraxılışın həcmi kəskin sürətdə azalmışdır.

Cədvəl 2.2

Yüngül sənayenin və onun ayrı-ayrı sahələrinin xüsusi çəkisinin (strukturunun) dəyişməsi dinamikası, %-lə¹⁶

	2009	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bütün sənaye	100	100	100	100	100	100	100	100
o cümlədən yüngül sənaye məhsulu bütövlükdə onlardan (ümumi sənayeyə nisbətən);	19,9	9,5	5,1	2,3	55	1,2	1,0	1,0
- toxuculuq məmulatları istehsalı			3,7	2,1	2,3	0,8	0,6	0,5
- geyim istehsalı, xəzin bəzənməsi və rənglənməsi			0,2	0,4	0,1	0,15	0,2	0,3
dərinin aşılması və hazırlanması, çamadan, çanta, nərrac-yəhər və ayaqqabı istehsalı			0,2	0,2	0,1	0,08	0,09	0,2

Misal üçün, Azərbaycan üçün ənənəvi olan yüngül sənaye sahələri olan pambıq, ipək və yun parça, xalça və xalçaçılıq məmulatları, ayaqqabı istehsalı sahəsində vəziyyət 2008-2017-ci illərdə təqdim etdiyimiz cədvəldə gördüyünüz kimi dəyişmişdir (cədvəl 2.3).

Cədvəl 2.3

2008-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda əsas yüngül sənaye məhsullarının istehsalı dinamikası¹⁷

	2008	2009	2010	2012	2013	2014	2016	2017
Hər cür parçalar, min kv.m.	189	150,9	59,5	16,9	7,1	0,8	3,4	2,9
O cümlədən								
pambıq parça	3,3345*	101,6	57,9	16,8	7	0,8	3,4	2,9
yun parça	0,386*	10,7	0,6	0,04	0,1	0,06	<*	-
ipək parça	1,467*	33t5	0,8	0,05	0	-	*	-
parça tipli qeyri- toxunma material	5,1	5,1	0,2	0	0	0	Ö	0
Xalça və xalçaçılıq məmulatı, min kv.m.	4045	2243	77	40	35	20	10,0	5,9
Ayaqqabı, min cüt	22900	15,2	0,8	0,3	0,3	0,05		
Palto, yarım palto və plaş, min ədəd	566	518	8	76	3		-	1
Qeydi 1, «*» işarəsi ilə göstərilən parça növləri poqon metrə ölçülür.								

Bu cədvəlin maraqlı və diqqətçəkən tərəfi odur ki, burada dəyər yox, natural göstəricilər yer alıb. Odur ki, ötən əsrin 90-cı illərində müşahidə olunmuş inflyasiya, habelə qiymətlərdə kəskin tərəddüdlərin baş verməsi bu göstəricilərdə öz əksini

¹⁶Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

¹⁷Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

tapmır. Bu isə o deməkdir ki, yüngül sənaye məhsulları buraxılışı sahəsindəki vəziyyəti ifadə edən göstəricilər reallığı daha düzgün əks etdirir.

Təqdim edilmiş cədvəldə yer alan yüngül sənayenin yalnız bəzi əsas məhsullarının dinamikasından aydın olur ki, XXI əsrin 20-ci illəri bu sahə üçün son dərəcə mənfi nəticələr vermişdir. Hətta 2009-cı ilə nisbətən 2014-cü ildə müəlif cür parçalar istehsalı 188,6 dəfə, xalça və xalçaçılıq məmulatları 112 dəfə, ayaqqabı istehsalı üzrə 458 dəfə və s. azalmışdır. Ötən dövrlərdən ölkəmiz üçün ənənəvi olan yun parça cəmi 60 min metrə azalmış, ipək parça buraxılışı isə, demək olar ki, tamamilən dayandırılmışdır. Həmçinin, 2014-cü ildə palto, yarım palto və plaş buraxılışı həyata keçirilməmiş, ayaqqabı istehsalı isə ötən dövrlə müqayisədə son dərəcə kiçik həcmli olmuşdur.

2014-2002-ci illəri əhatə edən dövrdə isə ən vücb yüngül sənaye sahələrindən toxuculuq, tikiş, dəri və dəri məmulatları, ayaqqabı sənayesində əsas növ məmulatların buraxılışı haqqında aşağıdakı cədvəldən ətraflı informasiya əldə etmək mümkündür:

Cədvəl 2.4

Azərbaycan Respublikasında 2014-2017-ci illərdə toxuculuq və tikiş sənayesi, dəri məmulatlarının və ayaqqabı istehsalı¹⁸

Məhsul növlərinin adı və ölçü vahidi	2014	2015	2016	2017
Yağsızlaşdırılmış xalis yun, ton	0	35,6	3381,3	2926,0
Hazır pambıq parçalar, min m ²	59,0	31,9	-	-
Pambıq yataq ağları, min ədəd	161,0	384,7	222, 1	420,3
Kişi və ya oğlanlar üçün köynəklər, alt köynəklər, min ədəd	10,0	4,8	1,5	0,9
Toxunma xalçalar və sair toxunma döşəmə örtükləri, min m ²	1036,0	738,2	195 0,0	683,7
Ayaqqabı üçün dərinin suvandlanmış üst qatı, min m ²	150,9 _	405,6	35, 2	88,4

Təqim edilmiş cədvəldə yer almış məlumatlardan aydın olur ki, əksər məhsullar üzrə 2014-2017-ci illəri əhatə edən dövr üzrə istehsal sabit olmamışdır. Yağsızlaşdırılmış xalis yun, hazır pambıq parçalar, pambıq yataq ağları, trikotaj corab məmulatı və ayaqqabı üçün dərinin suvandlanmış üst qatı buraxılışında qeyd

¹⁸Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

edilmiş dövr üzrə həm enmə, həm də artma meylləri müşahidə olunmuş, qeyri-sabitlik diqqət çəkir. Hazır yun parça buraxılışı 2014-cu ildə 59,0 min kvadrat metr olsa da, 2015-ci ildə bu göstərici 31,9 min kvadrat metrə qədər azalmış, sonrakı 2016 və 2017-ci illərdə isə ümumiyyətlə istehsal edilməmişdir. Bütün növlərdən olan xalça buraxılışında qeyd edilən illər üzrə istehsal sabit sürətdə aşağı düşməkdə davam etmişdir. Cədvəldə yer almış informasiya deməyə sas verir ki, 2014-ci ildə pambıq yataq ağları və ayaqqabı üçün dərinin suvanlanmış üst qatı istehsalı öncəki ilə nisbətən yüksəlmiş, digər növlərdən olan yüngül sənaye məhsulları buraxılışında əvvəlki ilə nisbətə kiçilmə müşahidə olunmuşdur. Eyni zamanda o da qeyd olunmalıdır ki, bir neçə məhsulların həcmnin buraxılışında artımlar baş vermişdir.

Yüngül sənayedə istehsal kifayət qədər kəskin sürətdə aşağı düşmüşdür, bu da bir neçə kompleks səbəblər üzündən baş vermişdir. Bunun əsas səbəbləri qismində, ilk öncə, müəssisələrin Azərbaycanın Sovetlər İttifaqına daxil olduğu zamanda xammal və materiallar, avadanlıqlar tədarükü ilə məşğul olan təchizatçılarından, o illərdəki satış bazarlarından uzaq düşməsini, keçmiş ittifaq respublikaları arasında mövcud olmuş iqtisadi bağlılıqların ləğv edilməsini qeyd etmək olar. Keçmişdə Bağlanmış təsərrüfat müqavilələri əsasında əvvəlki dövrdə bir-birinə istehsal vasitələrinin, müxtəlif materialların tədarükünü həyata keçirən, hazır məhsulu əldə edən müəssisələr arasında mövcud olmuş bağlılıqların birdən-birə pozulması fərqli bir nəticə ilə yekunlaşa bilməzdi. Artıq hər bir müəssisə özü üçün xammal, materiallar, avadanlıqlar əldə etməli, tərəfdaş tapmalı, bazar konyunkturuna müvafiq şəkildə əmtəə istehsal etməli, hazır məhsulunu hansı bazarlarda, necə reallaşdıracağını təyin etməli, işçi qüvvəsini tapmalı və bu kimi digər məsələlər özü həll etməli idi.

Yüngül sənaye məhsulları çeşidinin buraxılışında baş vermiş böhranın başqa əhəmiyyətli səbəbləri qismində öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən dərhal sonra Azərbaycanın məruz qaldığı müharibə, həmçinin ərazi, müəssisələr və iqtisadi potensialın böyük bir hissəsinin əldən getməsi, qaçqın və məcburi köçkünlər məsələsi ilə bağlı meydana çıxan problemlər və bunlarla əlaqədar olan amillər qeyd edilməlidir.

Ancaq qeyd etdiyimi amillərdə daha mühüm məqam ötən əsrin 90-cı illərindən etibarən həyata keçirilən yanlış iqtisadi siyasət, istehlakın milli istehsalı inkişaf etdirməyə deyil, idxal həcmnin artırılmasına istiqamətləndirilməsidir. Bu məsələ ayrıca yüngül sənaye üçün deyil, bütün sənaye, hətta bütün iqtisadiyyat üçün böyük bir maneə olmuşdur.

Milli iqtisadiyyatın kiçildilməsi və idxala yönəlik tədbirlər son dərəcə mənfi fəsadlarla yekunlaşmışdır. Belə pis nəticələrdən biri də əmək qabiliyyətində olan insanların öz iş yerlərindən, başqa sözlə desək, əsas gəlir mənbəyindən uzaqlaşmaları, məhrum olmalarıdır. Diqqət yetirin, əgər 2009-cu ildə sənaye sektorunda işlə təmin olunanların sayı 469,1 min nəfər təşkil edirdisə, 2010-ci ildə bu göstərici 352,1 min (yəni ötən illə müqayisədə 117 min nəfər az), 2013-ci ildə isə 251,1 min nəfər (baza ili ilə müqayisədə 218 min nəfər az) olmuşdur, 218 min nəfər artıq öz peşəsi əsasında işləmək imkanından məhrum olmuşdur. Əvvəlki illərlə müqayisədə məşğulluq səviyyəsinin yüksəldiyi sahələr məhsul istehsal olmayan qeyri-maddi sahələr isə ticarət və ictimai iaşə, MTT və satışda, tədarükdə (müvafiq olaraq 366,6 min, 505,8 min və 701,7 min nəfər), təhsil, mədəniyyət və incəsənət (337,8 min, 372,6 min və 376,9 min nəfər) olmuşdur¹⁹.

Yəni, sənayedə, o cümlədən yüngül sənaye sferasında istehsal həcmnin kiçilməsi, müəssisələrin öz fəaliyyətini dayandırması və istehlakın xaricdən idxal olunan məhsullar hesabına ödənilməyə başlaması əhalinin kasıblaşmasının əsas amillərindən biri kimi qeyd edilməlidir. Yüngül sənayedə bu proses özünəməxsus xüsusiyyəti ilə seçilirdi. Belə ki, istehsal müəssisələrində (fabriklərdə, sexlərdə) işlə təmin edilənlərin arasında böyük (bəzən isə əksər) hissəsini qadınlar təşkil edir. Qadınların öz gəlir mənbəyindən uzaqlaşması, yəni məhrum olması isə bir sıra başqa sosial problemlərin meydana gəlməsi ilə nəticələnir, cəmiyyətin ictimai sağlamlığına böyük təhdid yaradırdı.

¹⁹Məmmədov S.M. "Yüngül sənayenin mövcud vəziyyəti və restrukturizasiya problemləri", Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı 2012-ci il

Yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr əvvəlki istehsal vasitələri ilə təhciz edildiyi mənbələrdən məhrum olmuşlar. Yeni mənbələrin üzə çıxarılması, yeni təsərrüfat müqavilələrinin bağlanması isə tezliklə baş verə bilməzdi. Bu da yekun nəticədə istehsal daxilində bir sıra disproporsiyaların yaranmasına, materialların, avadanlıqların, ehtiyat hissələrinin qıtlığına gətirib çıxarmışdır.

Hacı Zeynalabdin Tağıyev adına Bakı Toxuculuq Tikiş Birliyində - kombinatında əyirici, toxucu, boyaq-bəzək istehsalatlarının istehsal güclərinə diqqət yetirək. Əyirici istehsalatı toxucu istehsalatının tam gücü ilə işləməsi üçün lazım olan miqdarda iplik buraxmaq gücünə malik deyil. Məsələn, 2015-ci ildə əyirici istehsalatda bir ayda 166,7 ton iplik buraxılmışdır, toxucu istehsalatının xammala olan tələbat isə 380 ton təşkil edir. Bu isə o deməkdir ki, çatışmayan hissə Göyçay və Mingəçevir toxuculuq kombinatlarından alınmalı idi. Bu da, ilk növbədə, məhsulun maya dəyərinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. İkincisi, əgər müxtəlif səbəblərdən bu kombinatın özündə belə məhsul qıtlığı yaşanırsa, onda əyirici istehsalın natamam istehsal gücü ilə fəaliyyət göstərmək məcburiyyətində qalır. Odur ki, müəssisələrin maliyyə vəziyyəti mürəkkəbləşir, onlar təkrar istehsal prosesini davam etdirməyə lazımi maliyyə resurslarını tapa bilmir. Misal üçün, 2015-ci ilin əvvəlinə debitor borcları 14,1 mln. manat, kreditor borcları isə 82,5 mln. manat olmuşdur. Kreditor borcları 12,9 faizi elektrik enerjisi haqlarına, 16,4 faizi su ilə təchizatına və 31,1 faizi buxara görə olan borclar olmuşdur. Bu kimi problemlərin mövcudluğu digər müəssisələr üçün də səciyyəvidir.

XXI yüzilliyin ilk illərindən etibarən keçid dövrünə xas olan bu kimi problemlərin aradan qaldırılması üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, 2013-2014-cü ildən sonra artıq bəzi müsbət nəticələr əldə olunmuşdur. Lakin iqtisadiyyatın idxala yönümlü istiqamətdə inkişaf etməsi hələ də müşahidə olunmaqdadır. Məhz bu səbəbdən yüngül sənayedə istehsal edilən əmtəələrin idxalına bəzi məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi, əvəzində milli istehsalın inkişafı və həcmünün artırılması, fikrimizcə, həm yüngül sənayenin, həm də

ölkəmizdə həyata keçirilən iqtisadi siyasətinin ən ümdə və əsas məsələlərindən biri olmalıdır²⁰.

İxrac və idxal əməliyyatların strukturuna diqqət yetirsək, onların hər birinin hansı sahələrdə çoxluq təşkil etdiyini təyin edərək, dövlətin tənzimləmə mexanizmini əsasən hansı istiqamətlərə tətbiq edilməli olduğunu görmək mümkündür.

İxrac əməliyyatların strukturundan bəlli olur ki, son dövrdə pambıq toxunma malları və toxuculuq məmulatlarının, xalça və xalçaçılıq məmulatlarının və sair hazır toxunma məmulatlarının xüsusi çəkisi digərləri ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur. Yəni, bu məhsulların ixracı dövlət büdcəsinə, milli iqtisadiyyatımıza və əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərmişdir. Lakin bunu da yaddan çıxarmaq qolmaz ki, ixrac həcmi artırmaq üçün burada daha geniş fərsətlər mövcuddur. Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, pambıq məhsullarından və toxuculuq məmulatlarından başqa cədvəldə təqdim edilən bütün əmtəələr üzrə ixrac əməliyyatların həcmi 2009-cu ilə müqayisədə nisbətən kiçilir. Belə hallar var ki, bu azalma özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir (2016-cı ildə pambıq məmulatlarının həcmi 2009-cu ilə müqayisədə 1,6 dəfə aşağı düşmüşdür). Gigiyenik vasitələrin istehsalı məqsədilə daha çox istifadə olunan və faydalı yun toxunma malları və toxuculuq məhsulları üzrə ixrac əməliyyatlarının həcmi qeyd edilmiş dövrdə 75,3 dəfə, ipək mallar üzrə 39,1 dəfə, xalça və xalçaçılıq məmulatları üzrə 6,6 dəfə, ayaqqabı üzrə 263,3 dəfə azalmışdır.

İxrac həcmi əhəmiyyətli dərəcədə azalması, ilk növbədə, bu məhsulların istehsalının xeyli dərəcədə aşağı düşməsi, milli istehsalın mənafeələrinin xarici istehsalçıların maraqlarından aşağı tutulması ilə əlaqədardır. Belə olan halda görürük ki, istehsalın və ixracın bu qədər kəskin şəkildə azalması ilə bərabər idxal əməliyyatlarının 90-cı illərdə kəskin artması qeydə alınır. Təqdim edilən cədvəl 2.5-də yer almış məlumatlardan bunu görə bilirik.

Qeyd olunduğu kimi, idxalın, praktiki olaraq, bütün göstəricilər üzrə artdığı, milli istehsalın və ixrac həcmi azaldığı bir şəraitdə istehlakın məhz idxala

²⁰ Məmmədov S.M. «Модернизация производств в легкой промышленности», Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı 2013-cü il

yönəldildiyini müşahidə etmək mümkündür. Fikrimizcə, bu hal milli iqtisadiyyatımız üçün müsbət bir hal kimi dəyərləndirilmə bilməz.

Cədvəl 2.5

Azərbaycanda yüngül sənaye məhsulları idxalının dinamikası (minABŞ dolları)²¹

İllər Məmulatın adları	2009	2010	2013	2014	2015	2016
Toxunma mallar və toxuculuq məmulatları O cümlədən:					25166,8	33209,1
ipək	1002,9	18,5	4,2	0,8	0,6	11,2
Yun	1789,4	286,0	334,9	11,5	260,6	221,1
v) pambıq	5188,6	1138,6	1099,5	989,5	1399,7	2705,5
Sair bitki toxuculuq məmulatlar	2296,7	1423,7	141	172,1	200,3	854,4
Kimyəvi saplar Kimyəvi liflər	327,5	310,6	1699,1	400,8	3226,6	1632,0 2110,0
Pambıq keçə və sair toxunmamış materiallar		1013,3	680,5	646,7	752,5	2391,5
Xalçalar və xalçaçılıq məmulatları	137,9	208,2	1970,9	1059,0	1796,5	444,9
Xüsusi parçalar, krujvalar, tikmələr və qobelenlər	265,4	413,8	286,4	996,9	1713,9	494,3
Dəri məmulatları	558,2	147,8	378,3	3316,0	770,2	660,7
Trikotaj paltarlar və paltar ləvazimatı	1221,1	717,1	1185,7	1773,1	1054,7	2030,2
Toxunma paltarlar və paltar ləvazimatı	618,6	1722,2	2216,9	1521,0	6837,5	10893,2
Digər hazır toxuculuq məmulatları	684,8	2059,2	2987,5	4754,3	5029,3	8854,4
Ayaqqabı, ketlər və analoji məmulatlar	1646,1	1923,2	2366,1	3862,0	3732,5	9776,7
Baş geyimləri və onların hissələri	12,0	6,0	681	76,0	58,4	106,2

Nə qədər paradiksal olsa da, idxal əməliyyatların bu artımı həmin əmtəələrin istehsalının təşkil edilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün respublikamızda bütün zəruri obyektiv imkanların mövcudluğu şəraitində baş verir. Məsələn ondadır ki, pambıqçılığın, ipəkçiliyin, yun və gön-dəri istehsalının, xalçaçılığın və bu kimi digər istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün hər cür şərait var. Xüsusilə də vurğulamaq lazımdır ki, bu istehsal sahələri bizdə artıq kifayət qədər inkişaf etdirilmişdi. Məsələnin əsas məğzu isə bundan ibarət olmuşdur ki, fəaliyyətdə olan istehsal sahələri dayandırılmamalıdır, onlar daha da inkişaf etdirilməlidir.

Qeyd etdiyimiz məhsullar sırasında pambıq məmulatlarının idxalı və ixracı çoxluq təşkil edir ki, bu da diqqət mərkəzində olan cəhətdir. Bu istiqamətdə ixrac

²¹Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

əməliyyatlarının çoxluğu həmin istehsal növlərinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə Azərbaycanda xeyli imkanların olmasını göstərir. Eyni zamanda, ölkəmizin milli iqtisadiyyatı üçün son dərəcə vacib olan valyuta, gəlir əldə etməyin əhəmiyyətli bir mənbəyidir. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, idxal həcmnin bu qədər üstünlüyü müsbət hal kimi dəyərləndirilə bilməz. Sırr deyil ki, bunun belə olması müəyyən beynəlxalq iqtisadi siyasətlə əlaqədardır. Bu məqama onların istiqaməti müstəvisindən yanaşmaq, yəni idxal və ixrac əməliyyatlarının ərazi strukturunun nədən ibarət olduğunu dəyərləndirmək çox vacibdir.

2016-cı ilin mənzərəsini əks etdirən məlumatların təhlili nəticəsində belə qənaətə gəlmək olur ki, ümumiyyətlə məhsulların idxalının 16,1 faizii Amerika Birləşmiş Ştatlarının, 10,7 faizi Rusiya Federasiyasının, 10,4 faizi Türkiyənin, 9,4 faizi Türkmənistan Respublikasının, 7 faizi isə Qazaxstanın və digər dövlətlərin payına düşür. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycanın idxalında adları qeyd etdiyimiz həmin beş dövlətin payı 2016-cı ildə 47,3 faiz təşkil etmişdir. Almaniya Federativ Respublikasının buradakı payını da (5,1 faiz) əlavə etsək, o zaman bu göstərici 52,4 faiz civarında olacaqdır. Bu hal Azərbaycan üçün müsbət və faydalı vəziyyət kimi dəyərləndirilə bilməz. Türkiyə Cumhuriyyəti üçün isə belə vəziyyətin əlverişli olmasını əminliklə söyləmək mümkündür. Məsələn burasındadır ki, respublikamıza daha çox məhz həmin ölkənin yüngül sənaye sektorunda istehsal olunan məhsullar gətirilir²².

Azərbaycanda buraxılan əmtəələrin ixrac coğrafiyasına diqqət yetirsək, yerli məhsulunuzun əsasən hansı dövlətlərə ixrac oldunduğunu. Burada ilk beşliyə daxil olan ölkələrdən İtaliyanı (57,2 faiz) İsraili (7,1 faiz), Gürcüstanı (4,5 faiz), İspaniyanı (4,4 faiz) və İslandiyanı (3,7 faiz) göstərə bilərik. Türkiyə Cümhuriyyətinə ixrac edilən məhsullar ümumi ixrac həcmnin yalnız 2,9 faizinə bərabərdir. Bu da həmin ölkə ilə ixrac-idخال əməliyyatlarında əhəmiyyətli dərəcədə bərabərsizliyin mövcudluğuna dəlalət edir.

²²Məmmədov S.M. "Yüngül sənayenin mövcud vəziyyəti və restrukturizasiya problemləri", Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı 2012-ci il

Daha mühüm bir məqam bundan ibarətdir ki, İtaliya ilə ixrac münasibətləri qısa müddətdə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Məsəl üçün 2012-ci ilin ixrac göstəricilərindən aydın olur ki, həmin ölkənin payı cəmi 4,2 faizə bərabər olmuşdur, lakin 2014-cü ildə bu göstərici 33,7 faizə, 2015-ci ildə isə artıq 43,7 faizə qədər yüksəlmişdir. İsrail dövləti ilə qurulmuş iqtisadi tərəfdaşlıq əlaqələri haqqında da eyni sözləri deyə bilərik.

Ölkələrin bir qismi ilə qurulmuş iqtisadi əlaqələrdə ölkəmizin ixrac etdiyi məhsul həcmi isə azalması müşahidə olunur. Məsəl üçün, Rusiya Federasiyasına ixrac etdiyimiz məhsulun həcmi 2012-ci ildə 23,1 faiz təşkil edirdisə, 2016-cı ildə bu göstərici 3,4 faizə qədər azalmışdır. Eyni ilə Gürcüstan Respublikasına istiqamətləndirilən ixrac məhsulumuz 2012-ci ildə 17,1 faiz olmuşdursa, 2016-cı ildə bu göstərici 4,5 faizə qədər enmişdir, İrana göndərilən ixrac məhsulumuz müvafiq olaraq 24,3 faizdən 0,4 faizə qədər azalmışdır. Bütün bu rəqəmlərdən belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, İranla qurulmuş iqtisadi əlaqələrimiz ixrac nöqtəyi-nəzərdən münasib və əlverişli kimi dəyərləndirilə bilməz. Bu illərdə İran İslam Respublikasının ölkəmizin idxalında payı 6,1 faizdən 3,9 faizə qədər aşağı düşmüşdür. Bu isə o deməkdir ki, İranla qurduğumuz iqtisadi əlaqələrin həcmi kəskin sürətdə azalmışdır və bu tendensiya davam edir. Bütün bunlar normal hal kimi dəyərləndirilə bilməz. Xüsusən ixrac həcmi ilə bağlı bunu söyləmək lazımdır. Məsələn burasındadır ki, 2012-ci ildə İran İslam Respublikası (24,3 faizlə) və Rusiya Federasiyası (23,1 faizlə) ölkəmizin ixrac məhsullarını ən çox idxal edən tərəfdaşlar olmuşdur. Narahatedici məqam bundan ibarətdir ki, həmin ölkələrə ixrac etdiyimiz məhsulun həcmi müvafiq olaraq təxminən 61 və 7 dəfə aşağı düşmüşdür. Azərbaycan İran İslam Respublikasından daha çox ərzaq məmulatları və yüngül sənaye məhsullarını, Rusiya Federasiyasından isə bütün iqtisadi sferalara aid məhsullar idxal edir. Ölkəmizin İranla iqtisadi əlaqələrində son bir neçə ildə müşahidə olunan durğunluq əsasən siyasi səbəblərlə bağlıdır. Bura, ilk növbədə Xəzər hövzəsinin bölüşdürülməsindəki fikir ayrılıqları, bu ölkənin bizim Birləşmiş Ştatlarla münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə sərgilənən narazılıqları və bu kimi digər səbəbləri aid edə bilərik.

Narahatçılığa səbəb ola biləcək daha bir məqam bundan ibarətdir ki, Türkiyə ilə həyata keçirilən idxal və ixrac əməliyyatlarında da dövrdə azalmalağa doğru bəzi tendensiyalar müşahidə olunur. Məsələn, Türkiyədən idxal etdiyimiz əmtəələrin həcmi 2012-ci ildə 22,6 faiz təşkil etmişdirsə, hazırda bu göstərici 10,4 faizə qədər azalmışdır, ixrac isə 5,3 faizdən 2,9 faizə qədər aşağı düşmüşdür. Rusiya Federasiyası ilə qurulan iqtisadi münasibətlərə də müəyyən siyasi məqamlar təsirsiz ötürülməmişdir.

Ancaq həmin ölkələrdə mövcud olan iqtisadi münasibətlər əlverişli vəziyyətdədir. Odur ki, ticarət münasibətlərində lazım olan anda canlanma yaratmaq imkanı mövcuddur.

Deməli, yüngül sənaye sferasında istehsalın qaydaya düşməsinə son dövrdə müəyyən yaxşılaşma doğru dəyişikliklər baş versə də, burada həllini tapmamış xeyli sayda problemlər yer alır. Bu problemlərin öz həllini tapması Azərbaycanda təkcə iqtisadi deyil, həm də çoxlu sayda sosial məsələlərin yoluna qoyularaq həlli mümkündür. Yüngül sənayenin canlanmasına nail olmaq lazımdır. Çünki bu, respublikamızın tələb olunan miqdarda istehlak malları ilə təminatına, idxalın aşağı salınmasına və bu sahədə xaricdən asılılığı minimuma endirməyə imkan verəcək. Bununla yanaşı, iş qabiliyyətli əhəlinin xeyli hissəsinin iş yerləri ilə təmin olunmasına imkan yaranacaq. Odur ki, yüngül sənaye kimi mühüm bir sahənin inkişaf etdirilməsi dövlət başçımızın ölkəmizin milli iqtisadiyyatının inkişafına istiqamətləndirilən daxili siyasətin prioritetini təşkil edir.

Yüngül sənayenin alt bölmələrinə nəzər salaq. Diqqət çəkən məqam bundan ibarətdir ki, bu sahənin inkişaf etdirilməsi sadəcə respublikamızda sadəcə ixracın artmasına deyil, həm də idxalın azalmasına yardımçı olardı. Bu sahənin alt bölmələri kimi tekstil, geyim (paltar), xalçaçılıq, dəri və dəri məmulatları istehsalı, xəz və xəz məmulatları istehsalı, ayaqqabı istehsalı nəzərdə tutulur.

Sırr deyil ki, hər il ölkəmizin əhalisi bu qəbildən olan əmtəələrin əldə olunmasına bir neçə milyard manat vəsait sərf edir. 2015-ci ilin göstəricilərinə görə, Azərbaycan əhalisi geyim əşyalarına 2,582 milyard manat məbləğində vəsait xərcləyib. Həmçinin, ölkə əhalisi bir ildə trikotaj məhsullarına 651 mln. manat, baş

geyimlərinə 14 mln. manat, xəz və xəz məmulatlarına 19,5 mln. manat, coraba 83,2 mln. manat, ayaqqabıya 652 mln. manat, sair geyimlərə isə 451 mln. manat sərf edib.

Ümumiyyətlə, respublikanın əhalisi bütün növ geyim əşyalarına keçən il 4,191 mlrd. manat vəsait sərf etmişdir.

Diqqətçəkən məqam bundan ibarətdir ki, 2011-ci ildən başlayaraq qeyd edilmiş əmtəələrin əldə olunmasına xərclənən vəsaitin həcmi kəskin sürətdə artmışdır. Baş geyimlərinə sərf olunmuş vəsait 4 dəfə, trikotaj məhsullarına 1,65 dəfə, xəz və xəz məmulatlarına 6 dəfə, coraba 1,55 dəfə, ayaqqabıya isə 1,7 dəfə artmışdır.

Təqdim edilmiş statistik göstəricilərdən aydın olur ki, yüngül sənaye sektorunda istehsal olunan məhsullara tələb artır. Yəni, növbəti illərdə tələb daha da yüksələcək. Yerli istehsalın zəifliyi və məhdudluğu səbəbindən hər il xarici ölkələrdən dəyəri yüz milyonlarla ABŞ dolları olan yüngül sənaye məhsulu idxal edilir. Azərbaycanda yerli istehsalı artırmaq mümkün olsa və keyfiyyətli məhsulun buraxılmasına nail olunsa, o zaman yüngül sənaye məhsullarının idxal həcmi əhəmiyyətli dərəcədə azalmış olar.

İqtisadiyyatda daha az investisiya qoyuluşu tələb edən sahələrdən biri də məhz yüngül sənayedir. Ağır sənayedən fərqli olaraq, burada daha kiçik capital yatırımı ilə istehsal sahələrini xeyli inkişaf etdirmək olur. Məsələ burasındadır ki, yüngül sənayedə ilkin xammalın emalı prosesi, eləcə də məhsulun istehsalı prosesi nəzərdə tutulur. İqtisadiyyatın bu sferasına yatırılan maliyyə vəsaitləri az müddət ərzində qayıdır, buraxılan məhsul çeşidi kiçik investisiyaların yatırılması sayəsində kifayət qədər asanlıqla genişləndirilə yaxud ümumiyyətlə dəyişdirilə bilir, sənaye üzrə istehsal xərcləri də kiçikdir.

Yüngül sənaye sektorunda yalnız tekstil istehsalı kifayət qədər böyük sərmayənin yatırılmasını nəzərdə tutur. Bir qayda olaraq, tekstil istehsal sahələri dövlətin yaxud iri maliyyə imkanlarına malik olan böyük şirkətlər tərəfindən reallaşdırılır. İstehsal prosesi belə qurulub ki, iri kapital qoyuluşu həyata keçirmədən onu qurmaq mümkün deyil. Bu sahəyə tələb olunan avadanlıqlar və texnika iri həcmlidir və, təbii ki, daha böyük maliyyə vəsaitlərin yatırılmasını tələb edir, bazarlara giriş və çıxışla bağlı kifayət qədər ciddi maneələrə rast gəlinir.

Lakin geyim istehsalının qurulması məqsədilə iri maliyyə vəsaitlərin yatırılmasına ehtiyac duyulmur. Bu sahə daha əməktutumludur, daha az kapital qoyuluşuna ehtiyacı olur, maşın və avadanlıqlar isə daha kiçik, mobildir, kifayət qədər quraşdırılır, bazara giriş və çıxış da sadədir.

Xarici ölkələrdə sənayeləşmə prosesində əldə olunmuş təcrübəyə görə, istehsal olunan məhsulun həcmnin çoxalması, sahibkarlıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi, yeni və çoxlu sayda sahibkarlıq subyektlərinin meydana gəlməsi üçün mümkün qədər əlverişli və qısa yolu – yüngül sənayenin istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Aydın ki, qeyd etdiyimiz sənaye sahəsinin istehsal etdiyi məhsullar əhalinin gündəlik tələbatının ödənilməsini nəzərdə tutur. Odur ki, bu sənaye müəssisələrinin istismara verilməsi mürəkkəb proses deyil.

Eyni zamanda, həmin sahələrdə istehsalat prosesi iri kapital qoyuluşlarına və yüksək texnologiyalara bir o qədər də ehtiyac duymayan kiçik müəssisələr tərəfindən reallaşdırılmaqdadır.

Respublikamızda yüngül sənayenin inkişafı üçün münbit şərait və bütün imkanlar mövcuddur. Hər şeydən əvvəl, yüngül sənaye üçün müvafiq xammal bazası Azərbaycandadır. Yəni, respublikamızda yüngül sənaye məhsullarını istehsal edən müəssisələr fəaliyyətə başladığında onların buraxdığı məhsulların maya dəyəri yüksək olmayacaq.

Bundan əlavə, artıq deyilmişdir ki, yüngül sənaye məhsullarına tələbat kifayət qədər yüksəkdir və həmin əmtəələrin həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə satış imkanları böyükdür. 2011-ci ilin məlumatına görə, dünya üzrə yüngül sənayenin payına düşən dövriyyə 3 trilyon ABŞ dollar təşkil etmişdir. Aydın ki, bu kifayət qədər yüksək bir məbləğdir.

Yüngül sənayenin hərtərəfli inkişaf etdirilməsi nöqtəyi-nəzərdən daha mühüm bir factor yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasıdır. Azərbaycanda tarixən yüngül sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərmişdir. Bu sahə bizim üçün ənənəvidir. Sovetlər birliyi zamanı Azərbaycanda pambığın ilkin emalından başlayaraq, bu xammaldan hazır məhsul istehsalına qədər texnoloji prosesi özündə cəmləşdirən müəssisələr kompleksi fəaliyyət göstərirdi. Yüngül sənaye məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan

müəssisələr respublikamızın bir çıx şəhərlərində - Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Şəkiddə, Yevlaxda, Xankəndidə, habelə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonunda müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərirdi.

Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, dövlət müstəqilliyimizin bərpasının ilkin mərhələsində bu sahədə reallaşdırılan islahatlar nəticəsində mövcud olan yüngül sənaye müəssisələrinin əksəriyyəti öz fəaliyyətini dayandırmalı oldu. Onlar özəlləşdirildikdən sonra əksəriyyəti yeni iqtisadi şəraitdə öz işini qura bilmədi, fəaliyyətinə tam və ya qismən xitam verməli oldular. 1990-2005-ci illər dövründə respublika iqtisadiyyatında müşahidə olunan ən ciddi geriləmələr də məhz yüngül sənayedə idi. Həmin illər ərzində yüngül sənaye məhsulu 10 dəfə aşağı düşdü, burada işləyən insanların sayında isə 97,4 min nəfərdən 14 min nəfərə qədər azalma müşahidə olundu. Bundan əlavə, toxuculuq sənayesində məhsul istehsalı 1990-2005-ci illərdə təqribən 10 dəfə, xəzin bəzədilməsi və istehsalı sahəsində 11 dəfə, dəri, dəridən hazırlanan məmulatlar və ayaqqabı istehsalı sahəsində təxminən 2 dəfəyə qədər azalmalar baş vermişdir. Xeyli illər ərzində yüngül sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə xammal qismində istifadə olunan kənd təsərrüfatı məhsulları göstərilmiş səbəblər üzündən ilkin emal məhsulları şəklində ixrac edilirdi. Azərbaycan əhalisinin istehlak strukturuna daxil olan geyimlərin əksər hissəsini idxal edilən hazır əmtəələr, eləcə də idxal edilən parçalar əsasında respublikamızda fəaliyyət göstərən kiçik sexlərdə istehsal olunmuş geyimlər təşkil etmişdir.

Azərbaycanda son dövrdə yeni yüngül sənaye müəssisələri istismara verilir. Onların sayəsində yerli istehsal az da olsa inkişaf edir. Hazırkı mərhələdə yerli istehsal ancaq daxili ehtiyacı ödəmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. İxracın həcmi isə çox kiçikdir. Cari ilin 10 ayında isə cəmi 11,5 mln. ABŞ dolları məbləğində yüngül sənaye malların ixracı həyata keçirilib.

Yüngül sənayenin ixrac potensialının yüksəldilməsi üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən ciddi tədbirlərin və islahatların reallaşdırılmasına start verilib. 2013-cü ildən etibarən respublikamızda təxminən on yüngül sənaye müəssisi fəaliyyətə başlayıb.

2016-cı ildən isə pambıqçılığın inkişafı istiqamətində dövlət tərəfindən müvafiq qərarlar qəbul olunub, bu sahəyə dəstək əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirilib. Bu, heç də təsadüfi deyil. Məsələ ondadır ki, pambıqçılıq sahəsi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən yüngül sənaye müəssisələrinin əsas xammalıdır. Pambıqçılıq sahəsini inkişaf etdirilməklə yüngül sənaye müəssisələrinin istehsal potensialını və imkanlarını artırmaq mümkündür. Mütəxəssislərin rəyinə görə, ölkəmiz yaxın üç il ərzində pambıq istehsalını beş yüz min tona qədər artırmaq iqtidarındadır²³.

Müxtəlif dəyərləndirmələrə və proqnozlara görə, yüngül sənaye müəssisələrinin istismara verilməsi və onların xammal bazasının inkişaf etdirilməsi Azərbaycanın ixrac potensialını əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldəcək. Ehtimallara əsasən, nəzərdə tutulan ilkin tədbirlərin həyata keçirilməsindən sonra ancaq yüngül sənaye üzrə ixrac hazırkı 15-20 mln. ABŞ dolları səviyyəsindən beş yüz mln. ABŞ dollara qədər artacaq. Sonrakı illərdə həmin istiqamətdə müvafiq tədbirlərin reallaşdırılmasının davamı ixracın 1 mlrd. ABŞ dollara qədər yüksəldilməsinə şərait yaradacaq.

2.2. Yüngül sənayedə müəssisələrin restrukturizasiyasının sosial-iqtisadi nəticələri

Sənaye istehsalı yüksək səviyyədə olan ölkələrin iqtisadi inkişafı və tərəqqisi digər sahələrlə bərabər yüngül sənayenin inkişaf səviyyəsindən də birbaşa asılıdır. Bu gün həmin sənaye sahəsinin inkişafı istehsalın genişləndirilməsi, əldə olunan mənfəətin yüksəldilməsi kimi son dərəcə əhəmiyyətli iqtisadi göstəricilərlə yanaşı, həmçinin regional inkişafın da təmin edilməsində, ətraf mühitin qorunmasında, gəlirlərin səmərəli şəkildə bölüşdürülməsinin təmin olunmasında vacib rol oynayır. Odur ki, dövlət tərəfindən yüngül sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən müəssisələrin inkişafının təmin olunması yönündə bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilir. O cümlədən, müvafiq qanunvericiliyə söykənən belə tədbirlərdə respublikamızda iqtisadiyyatın tarazlı, davamlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək,

²³ Шарко М.Н., Головач А.И.. Экономика легкой промышленности. Керчь, 2007.

ölkə əhalisinin sosial rifah səviyyəsini artırmaq, bir çox istiqamətlərdə tərəqqini sürətləndirməklə, inkişafın keyfiyyət nöqtəyi-nəzərdən tamamilə yeni modelini formalaşdırmaq əsas vəzifə olaraq qəbul olunur.

Respublikamızda reallaşdırılan tədbirlər sayəsində sənayeləşmə templərində artımlara nail olunmuş, sənayenin regional strukturunun təkmilləşdirilməsi başlıca istiqamət olaraq qəbul edilmiş, sənaye istehsalı üçün müstəsna əhəmiyyətə malik məsələlərin həlli baxımından məqsədyönlü tədbirlər reallaşdırılmış, sənayenin infrastruktur təminatında müsbətə doğru xeyli dəyişikliklər baş vermişdir. Övvəlki illər ərzində infrastruktur layihələri ilə bərabər, dövlət tərəfindən yatırılan investisiyalar bir sıra istehsal təyinatlı layihələrə də yatırılmış, Azərbaycanda əlverişli biznes və investisiya mühiti formalaşdırılmış, özəl sahibkarlıq sektoru tərəfindən yerinə yetirilən layihələrin imtiyazlı şərtlər çərçivəsində dövlət vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsi təmin olunmuşdur. Bütün bu uğurlar sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə reallaşdırılan məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir. Amma bununla yanaşı, həm də onun başlıca xammal mənbəyi olan kənd təsərrüfatının inkişafında köklü dəyişikliklərin, böyük dönüşün gerşəkləşdirilməsi, istehsal strukturunun çoxvektorlu surətdə şaxələndirilməsi, yerli imkanlardan səmərəli surətdə istifadə etməklə sənaye sahələrinin tez bir surətdə və səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsi bəzi təkmilləşdirmə işlərinin də həyata keçirilməsini zəruri edir.

Həyata keçirilmiş araşdırmalara əsasən, bu gün respublikamızda yüngül sənaye müəssisələri tərəfindən istehsal olunan məhsullar keyfiyyət nöqtəyi-nəzərdən müəyyən qədər geriləməsi ucbatından xarici ölkələrdən idxal edilən əmtəələrlə rəqabət mübarizəsinə girişmək iqtidarında deyil. Bundan əlavə, qeyd etdiyimiz həmin faktor ixrac həcmnin artırılması imkanlarını da zəiflədir, onları məhdudlaşdırır. Bu da istehsal prosesinin təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi sayəsində daha yüksək keyfiyyətli və ən müasir tələblərə cavab verən əmtəə istehsalını reallaşdırmağa kömək edən başlıca amil qismində çıxış edir.

Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün Azərbaycanda bu sahədə xeyli sayda müəssisə fəaliyyət göstərir. Onların istehsal etdiyi məhsullar bu və ya digər ticarət

nişanları və markaları ilə əsas etibarilə daxili bazarlarda satılır. İstehsal olunan malların qismində də olsa həmçinin ixracı da həyata keçirilir.

Cədvəl 2.6

Toxuculuq sənayesi ilə məşğul olan müəssisələrin işinin əsas göstəriciləri

	2009	2010	2014	2015	2016
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı - cəmi	114	85	66	68	66
dövlət	18	16	14	14	14
qeyri-dövlət	96	69	52	54	52
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, milyon manat	33.9	29.4	48.7	30.7	97.0
Sənaye məhsulunun fiziki həcm indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, %	71.8	94.2	105.2	44.8	260.9
Ölkədə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun ümumi həcmində sahənin payı, faizlə	0.16	0.1	0.2	0.1	0.3
Ölkə sənayesinin qeyri-dövlət sektorunda sahənin qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə	0.2	0.1	0.2	0.2	0.4
İşləyənlərin orta siyahı sayı, min nəfər	4.6	5.2	4.2	3.2	4.4
əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	55.4	113.0	110.5	76.2	137.5
Sənayedə məşğul olanların ümumi sayında sahə işçilərinin payı, faizlə	2.4	2.9	2.1	1.7	2.4
Bir işçinin orta aylıq əmək haqqı, manat	194.9	223.4	271.8	275.0	299.4
İlin sonuna əsas fondların mövcudluğu, milyon manat	286.3	332.1	303.5	298.8	393.3
əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	113.3	101.3	104.3	99.5	133.0
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	1.5	9.8	38.8	10.2	-
Sənaye sektoruna yönəldilən investisiyaların ümumi həcmində sahəyə qoyulan investisiyaların payı, faizlə	0.05	0.23	0.5	0.1	-
Sənaye məhsulu istehsalçılarının qiymət indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	99.5	92.0	105.0	96.3	113.1
Əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı					
Pambıq mahlıçı, min ton	12.2	11.4	13.5	6.6	17.1
Yağsızlaşdırılmış xalis yun, ton	-	-			
Hazır pambıq parçalar, min. m ²	807	1 104	836	9596	1782
o cümlədən əmtəəlik	807	1 104	632	9596	1725
Hazır ipək parçalar, min. m ²	543.6	735.8	553.4	272.4	221.6
o cümlədən əmtəəlik	45.0	164.5	185.0	79.5	-
Pambıq yataq ağları, min ədəd	286.1	125.3	406.4	227.7	1325
Xalça və xalça məmulatları, min. m ²	12.8	3.3	1.6	0.4	0.2
o cümlədən əmtəəlik	11.8	2.3	1.6	0.4	0.2

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi yüngül sənaye kompleksinin ümumilikdə hansı sahə və yarım sahələrdən ibarət olan təsnifatına sahib olmadığından onu ayrı-ayrı sahələr kimi təqdim edirlər. Bunun nəticəsində

araşdırmaçılar və mütəxəssislər apardıqları təhlili də məcburiyyət qarşısında müxtəlif sahələr üzrə həyata keçirmək məcburiyyətində qalırlar. Bu baxımdan toxuculuq sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələrin işini əks etdirən başlıca göstəricilər üzrə bu sahənin mövcud iqtisadi vəziyyətinin təhlilini aparmağa cəhd edəcəyik.

Cədvəl 2.6-da təqdim edilən məlumatlara əsasən bu sahədə işini quran müəssisələrin sayı 2009-cu ildə 114-ə bərabər idi. Belə olan halda həmin göstərici 2010-cu ildə 85, 2016-cı ildə isə 66 olmuşdur.

Beləliklə, bu sahə çərçivəsində işləyən müəssisələrin sayı son 7 il ərzində 42,1 faiz yaxud 45 müəssisə olaraq azalmışdır.

İşləyən müəssisələrin strukturunda dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin payı 2009-cu ildə 1,62 faiz olmuşdur. 2016-cı ildə isə həmin göstərici 21,21 faizə qədər yüksəlmişdir. Bunun nəticəsində qeyri-dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin sayında kəskin azalmalar baş vermişdir. Bu isə onu göstərir ki, Azərbaycanda özəl müəssisələrin işini stimullaşdırmaq məqsədilə dövlətin tərəfindən hərtərəfli dəstək olmalı və müvafiq səylər ortaya qoyulmalıdır.

Sənaye sektorunda istehsal edilən məhsulun fiziki həcmi araşdırdıqda isə əldə olunan nəticəni məqbul hesab etmək mümkündür. Misal üçün, nəzər saldığımız illər ərzində 2009-cu hesabat ili ilə müqayisədə sənaye tərəfindən buraxılan məhsulun fiziki həcmində 2014-cü ildə 31,74 faiz, 2016-cı ildə isə 72,47 faiz civarında artımlar baş vermişdir. Aydınır ki, əgər fiziki kəmiyyət göstəriciləri faiz vasitəsilə deyil, məhz kəmiyyət göstəriciləri ilə verilsəydi, o zaman sonuncu kəmiyyət tamamilə fərqli göstəricilərlə ifadə olunardı. Məsələ burasındadır ki, milli valyutanın dəyərsizləşməsi, baş vermiş inflyasiyanın təsiri nəticəsində qiymətlərdə baş vermiş dəyişikliklər sonuncu kəmiyyətə təsirsiz ötüşməmişdir.

“Əsas kapitala investisiyalar” göstəricisi olduqca əhəmiyyətlidir və sahənin iqtisadi inkişafı və tərəqqisi nöqteyi-nəzərdən aparıcı rola malik olan bir faktor üzrə aparılan müşahidələr məqbul nəticəni hasil etməyə imkan vermir. Yəni, 2009-cu ildə toxuculuq sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələrə cəmi 1,5 mln. manat məbləğində investisiyalar yönəldilmişdir. Bu məbləğ 2010-cu ildə 9,8 mln. manat, 2014-cü ildə 38,8 mln. manat, 2015-ci ildə isə 10,2 mln manat dəyərində qeyd

edilmişdir. Təəssüflər olsun ki, 2016-cı il üzrə bu göstərici ilə bağlı informasiyalar açıqlanmır.

Əsas əmtəə növlərinin istehsalının natural ifadədə aparılmış təhlili göstərir ki, 2012-ci ildə 12,2 min ton, 2010-cu ildə 11,4 min ton, 2014-cü ildə 13,5 min ton, 2015-ci ildə 6,6 min ton, 2016-cı ildə isə 17,1 min ton “pambıq mahlıcı” buraxılmışdır. Bunun nəticəsində, 2009-cu ilə nisbətən 2016-cı ildə 28,65 faiz daha çox “pambıq mahlıcı” buraxılmışdır.

Hazır pambıq parçaların buraxılışı üzrə də təhlillərin aparılması nəticəsində aydın olur ki, araşdırma reallaşdırılmış dövrdə hər növbəti ildə əvvəlki ildən daha çox sahə məhsulu istehsal olunmuşdur.

Hazır ipək parçaların buraxılışında isə tamamilə əksinə olaraq hesabat ilindən başlayaraq hər növbəti ildə öncəki ilə nisbətən buraxılış həcmində azalmalar baş verir. Məsələn, 2009-cu ildə həmin göstərici üzrə kəmiyyət 543,6 min kvadratmetr olmuşdur, 2010-cu ildə isə bu göstərici yüksəlmiş və 735,8 min kvadratmetr, 2014-cü ildə 553,4, 2015-ci ildə 272,4 min kvadratmetr, 2016-cı ildə 221,6 min kvadratmetr hazır ipək parçanın buraxılmışı təmin edilmişdir.

“Pambıq yataq ağları”nın istehsalında “hazır ipək parçaların istehsalı”ndan fərqli olaraq artım müşahidə edilmişdir. Məsələn, “Pambıq yataq ağları”nın istehsalının həcmi 2009-cu ildə 286,1 min ədəd olmuşdur. Həmin göstərici 2014-cü ildə 406,4 min ədəd, 2015-ci ildə baş vermiş azalmadan sonra 227,7 min ədəd, 2016-cı ildə isə yenidən artımdan sonra 1325 min ədəd təşkil etmişdir.

“Xalça və xalça məmulatları”nın buraxılışında 2009-cu ildə istehsal həcmi 12,8 min kvadratmetr olmuşdur. 2010-cu ildə bu göstərici 3,3 min kvadratmetr, 2014-cü ildə 1,6 min kvadratmetr, 2015-ci ildə 0,4 min kvadratmetr, 2016-cı ildə isə cəmi 0,2 min kvadratmetr olmuşdur.

Ümumilikdə statistiya əsasən haqqında danışdığımız sahənin göstəricilrində müşahidə olunan artım ölkəmizdə yüngül sənaye kompleksinin inkişafının gerşəkləşdirilməsi istiqamətində mühüm rol oynamış və güclü təkan vermişdir.

Milli iqtisadiyyatımızın müxtəlif sahələrində prioritetlərin təyin olunması və daha əhəmiyyətli dövlət dəstəyinin nümayiş etdirilməsi, habelə xüsusi diqqətin

ayrılması, sözügedən sahədə istehsal fəaliyyətini həyata keçirən müəssisələr üçün daha əşverişli şəraitin yaradılması məsələsinin müsbət həlli onların hər birinin ayrı-ayrılıqda təşəkkül tapmasına və inkişafına münbit zəmin yaratmış olacaqdır. Sübhəsiz, Azərbaycanda yüngül sənaye kompleksi geniş xammal bazasına malikdir və bu sahənin inkişaf etdirilməsi təkcə daxili tələbatın ödənilməsi məqsədi daşımamalı, həm də ixrac səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün də istifadə olunmalıdır.

Yəni, ilk növbədə qeyd olunmalıdır ki, bu sahənin müəssisələri tərəfindən istehsal edilən məhsullara daxili bazarda tələbat kifayət qədər yüksəkdir.

İkinci tərəfdən, yüngül sənaye yüksək əməktutumlu istehsal sahəsi olduğu hamıya yaxşı məlumdur, odur ki, Azərbaycanda işsizlik probleminin həll olunması məqsədilə bu, mühüm rol oynaya bilər.

Üçüncüsü, sözügedən sənaye sektorunun güclü yerli xammal bazasını yaratmaq məqsədilə lazımi imkanlar və gerçək potensial vardır.

Dördüncüsü, respublikamızda fəaliyyət göstərən yüngül sənaye sektorunun müəssisələrinin hamısı artıq özəlləşdirilmiş obyektlərdir və əlverişli təşkiləddici və iqtisadi mühit formalaşdığı təqdirdə həmin sahəni yerli sahibkarlar rahat inkişaf etdirmək iqtidarındadır. Ən mühüm məsələ yüngül sənaye sahəsində dövlət tərəfindən sərgilənən mövqeyin təyin edilməsi və rəsmiləşdirilməsi olmalıdır. Yəni, daxili bazarı dövlət idxalın hesabına, yaxud yerli istehsalın təşkili və inkişaf etdirilməsi sayəsində təmin etmək niyyətindədir?

Belə hesab olunur ki, hal-hazırda istehsal sahələrini stimullaşdırmaq və pambıqdan necə istifadə olunmasından daha çox, toxuculuq sənayesinin fəaliyyətinə dövlətin tələbatının mövcudluğu haqqında fikirləşmək daha düzgün olardı. Belə ki, misal üçün, xaricdən parça əldə etməyimiz nə dərəcədə doğru və iqtisadi cəhətdən effektivdir, bəlkə də onun respublika daxilində istehsalının təşkili daha məqsədəuyğun olardı.

Qeyd etdiklərimizdən belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, yüngül sənaye və onunla bağlı yerli xammal buraxılışının inkişaf perspektivləri ilə bağlı dövlət öz mövqeyini hələlik müəyyənləşdirməmişdir.

Həyata keçirilən islahatların sosialyonümlüyü, yeni iş yerlərinin yaradılması azad rəqabət, sahibkarlıq və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, bürokratik əngəllərin və digər əsassız məhdudiyyətlərin, iqtisadi tənzimləmə mexanizmlərinin liberallaşdırılması kapital yatırımları və sahibkarlığın təşviqi üsullarından hərtərəfli və geniş istifadə olunması, iqtisadi qanunvericilik bazasının və müvafiq normativ aktlar sisteminin təkmilləşdirilməsi, habelə dünya standartlarına uyğunlaşdırılması işlənilib hazırlanmış strategiyanın mühüm və əsasını təşkil edən prinsipləridir. Ancaq bu proqramda prioritet təşkil edən vəzifələrin yerinə yetirilməsi mexanizmləri ifadə olunmamışdır.

Biz belə qənaətdəyik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının, o cümlədən də yüngül sənaye sektorunun sabit inkişaf etdirilməsi məqsədilə yüngül sənaye sahəsinin qarşısında dayanan başlıca vəzifələr bunlardan ibarət olmalıdır yaxud göstərilənlərdə onun vəzifələrinə aid olunmalıdır:

- müəssisələrin texniki və texnoloji səviyyəsini yüksəltmək və müasir tələblərə uyğun bir hala çatdırmaq;
- sahənin investisiya təminatını həll etmək;
- kənd təsərrüfatının və yüngül sənaye sektorunun yanaşı inkişafını təmin etmək;
- sahə istehsalının iqtisadi və sosial səmərəliliyini yüksəltmək;
- səhmləşdirilmiş və özəlləşdirilmiş müəssisələri müasir tələblərə cavab verə biləcək səviyyədə bərpa etmək;
- yüngül sənaye müəssisələrində inovativ yenilikləri tətbiq etmək;
- yüngül sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə buraxılan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi və istehlak xüsusiyyətlərinin yaxşılaşdırılmasını təmin etmək;
- yüngül sənaye məhsulları ilə daxili bazarın tam təminatına çalışmaq;
- yüngül sənaye müəssisələrin tərəfindən buraxılan məhsulların xarici satış bazarlarına çıxarılması və müvəffəqiyyətlə satılması üçün marketinq araşdırmalarının artırılmasının təmin etmək;
- dövlət məqsədli kompleks proqramlar sisteminin tətbiq etmək;

- yüngül sənaye müəssisələri əsasında integrasiya edilmiş iri idarəetmə strukturları yaratmaq.

Respublikamızda yüngül sənayenin bərpası məqsədilə yalnız investisiya mənbələrinin mövcud olması kifayət edə biləcək amil deyil. Yüngül sənayenin inkişaf strategiyası ilə bərabər daxili bazarın qorunması və maksimum vergi güzəştləri üzərində ətraflı dayanmağı məqsədamüvafiq hesab edirik.

İstehsal kooperasiyası və sənayeləşdirmə sferasında inkişaf edən ölkələr tərəfindən toplanmış təcrübə onu göstərir ki, inkişaf edən ölkələr inkişaf etmiş ölkələrlə kooperasiya yolu vasitəsilə subpodrat münasibətləri əsasında geyim əşyalarının istehsalını təşkil edirlər. Elektronika istehsalında isə daha çox transmilli korporasiyalar və şirkətlər üstünlüyü ələ alıb. Avtomobil istehsalı sferasında preferensial ticarət müqavilələri böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu sektorların inkişafında birbaşa investisiyaların yatırılması böyük önəm kəsb etmişdir.

Çağdaş dövrümüzdə geyim əşyalarının istehsalı əsas etibarilə autsorsinq istiqamətində yenidən təşkil olunur. Ənənəvi müqavilə münasibətləri ilə müqayisədə autsorsinq daha yüksək stabil kommersiya əlaqələrini və keyfiyyətli informasiya təminatını təmin edir. Autsorsinq müqaviləsi yeni texnologiyaların və sənayeləşmə metodlarının inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf edən ölkələrə köçürülməsinə əlverişli şərait yaradır. Belə firmalar kooperasiya, ilk növbədə, standart məhsulların iri pərakəndəsatış və öz ticarət markası olan ticarət müəssisələri üçün səciyyəvidir. İri pərakəndəsatış müəssisələri yerli istehsalçılarla hazır əmtəələrin satın alınması haqqında (tam subpodrat) razılaşma bağlayırlar. Öz şəxsi ticarət markasına malik ticarət müəssisələri regionlarda istehsal sistemi yaradır, baş şirkət subpodratçılara yarımfabrikatlar göndərir və onlardan hazır məhsullar alır (yığma subpodratı).

İnkişaf edən ölkələrin böyük əksəriyyətində sənayeləşmənin hərəkətverici qüvvəsi qismində toxuculuq və tikiş istehsalı çıxış edir. Əməltutumlu olduğu səbəbindən tikiş sferasında eyli sayda yeni iş yerləri əmələ gəlir. Odur ki, artıq işçi qüvvəsinə malik ölkələr həmin istehsalın genişləndirilməsində və gücləndirilməsində son dərəcə maraqlıdır. Bu cür ölkələrdə, bir qayda olaraq, əmək haqqı aşağı səviyyədə olur. Bu isə onların nisbi üstünlüyü kimi dəyərləndirilə bilər. Beynəlxalq

əmək bölgüsü nəticəsində meydana gələn həmin fürsətlərdən Şərqi Asiya ölkələri kifayət qədər geniş istifadə edə bilmişlər. Onlar yığma əməliyyatından başlayaraq istehsal tsiklinin bütün mərhələləri təşkil etmişlər. Bəzilə ölkələr həmçinin özlərinin firma adları ilə məhsul buraxmağa nail olmuşdular. Karib ölkələrində hələlik yığma əməliyyatları təşkil edilib ki, bu da yerli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi istiqamətində kifayət edə biləcək təkan vermir. Haqqında danışdığımız region ölkələri əvvəllər əsasən Amerika Birləşmiş Ştatlarının iri ticarət şirkətləri ilə autorsinq müqavilələri imzalamışlar. Bizim ölkə, zənnimizcə, Avropa İttifaqına daxil olan üzv-ölkələrlə autorsinq müqavilələri əsasında toxuculuq və tikis istehsalını nəzərə cərpacaq dərəcədə sürətlə inkişaf etdirmək imkanına malik ola bilər.

Yüngül sənayenin inkişaf strategiyasının ilşənib hazırlanması və reallaşdırılması məqsədilə ayrıca dövlət idarəetmə strukturunun da təşkil edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Yüngül sənaye müəssisələrində istehsal edilən məhsullar üçün daxili bazarın qorunması istiqamətində lazımi tədbirlərin həyata keçirilməməsi bu sahənin cəlbediciliyini həm daxili, həm də xarici investorlar üçün artırır.

Yüngül sənaye sektorunda yaradılmış və səhmləri hələlik satılmamış səhmdar cəmiyyətlərini böyük xarici investorlara idarəetməyə verilməsi təcrübəsi və birgə müəssisələrin yaradılması məsələsinin həlli məqsədemüvafiq hesab olunur.

Aydın ki, münasib investisiya iqlimini iqtisadiyyatın bütün sahələri üçün eyni zamanda yaratmaq qeyri-mümkündür. Çünki bu məsələnin öz müsbət həllinin tapması üçün siyasi və makroiqtisadi sabitliklə bərabər həmçinin dövlət tərəfindən vergi, kredit və gömrük tariflərini əhatə edən imtiyazları, yəni ümumi oyun qaydalarından kənarlaşmaların olmasını nəzərdə tutur. Bütün bunlarla yanaşı həmçinin başqa dövlət vəsaitlərindən də bu sahələrdə istifadəsi təmin edilməlidir. Dünya təcrübəsinə əsasən deyə bilərik ki, keçid iqtisadiyyatına malik ölkələrdə özəl sektorun inkişafı dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığı şəraitində təmin edilməlidir. Özəl sahibkarlıq subyektlərinə ayrılacaq maliyyə dəstəyi dövlət vəsaitlərindən istifadənin məqsədemüvafiqliyini və səmərəliliyini özündə əks etdirməlidir. Bu

məsələnin həlli ilə bağlı hər bir dövlət öz milli xüsusiyyətlərini, şəraiti və tələbatı nəzərə almaq şərilə qərar verməlidir. Respublikamızın əmtəə və xidmət bazarının təhlili çərçivəsində aparılmış araşdırmalara görə hal-hazırda belə dövrə qədəm qoymuşuq ki, hökumət istehlak malları istehsalına həyata keçirən sənaye sahələrinə, hər şeydən əvvəl də sənaye müəssisələri üçün əlverişli investisiya mühiti yaratmalı və bu istiqamətdə onların prioritet təşkil etdiyini bəyan etməlidir. İnvestisiya qoyuluşu üçün münasib şərait və əşverişli sahibkarlıq mühiti ölkə əhalisində mövcud olan sərbəst maliyyə vəsaitini istehsal sahələrinə yönəldilməsi istiqamətində mühüm təsirə malik ola bilər.

Məlum olduğu kimi, 1991-ci ilin noyabr ayının 9-da (№ 258-XII) “Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxslərin mənfəətindən və gəlirlərinin ayrı-ayrı növlərindən vergilər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunmuş və qüvvəyə minmişdir²⁴.

Aydın ki, dövlətin milli iqtisadiyyatın bütün sahələri üçün deyil, başlıcası olaraq strateji əhəmiyyətə malik və prioritet hesab olunan sahələr üçün uzun müddətli vergi güzəştləri və digər imtiyazlarla bu və ya digər sahə müəssisələrini mükafatlandırma və perspektiv nöqtəyi-nəzərdən hərtərəfli stimullaşdırma bilər. Bununla yanaşı, uzun müddət ərzində bu və ya digər imtiyazların qüvvədə olması sahibkarlıq subyektlərini də arayınlaşdırma bilər ki, onlar da tədricən öz işlərini yalnız aldqlarigüzəşt və imtiyazlar hesabına davam etdirə bilər. Nəticədə həm rəqəbətqabiliyyətlilik, həm də digər meyarlar və göstəricilər baxımından zəifləmənin və geriləmənin baş verməsi mümkündür.

Mövcud mülahizələrə əsasən, iqtisadi inkişaf prosesinin ilkin mərhələsində müəssisələri uzun müddətə yox, məhz orta müddətə, təqribən 1ildən 3 və ya 5 ilədək vergi qoyuluşundan və digər ödənişlərdən azad etmək düzgün olardı.

²⁴“Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxslərin mənfəətindən və gəlirlərinin ayrı-ayrı növlərindən vergilər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 noyabr 1991-ci il. № 258-XII.

Yüngül sənaye kompleksi tərkibində fəaliyyət göstərən müəssisələrin işinin vacibliyini diqqətdə saxlayaraq sahə müəssisələrinə bu və ya digər güzəştlərin və imtiyazların tətbiq edilməsi inkişafın indiki mərhələsində məqsədmüvafiq olardı.

Bildiyiniz kimi, iqtisadi fəallığı canlandırmaq məqsədilə dövlətin müxtəlif güzəştlər və imtiyazların verilməsi hər zaman böyük önəm daşıyıb. Bununla bərabər, əsas məsələlərdən biri həm də ondan ibarətdir ki, sahə məhsullarının xarici bazarlara çıxışı təmin olunsun. Artıq yuxarıda göstərildiyi kimi, bu məqsədlə sahədə işləyən müəssisələrin xarici, ölkə və region bazarlarının konyunkturasını və tendensiyalarını təhlil edə və düzgün nəticələr çığara biləcək mütəxəssisləri – marketoloqları olmalıdır.

Keçmiş SSRİ dövründə Azərbaycanda çoxsaylı yüngül sənaye müəssisələri işləyirdi. Həmin müəssisələrdə buraxılan məhsullar Sovetlər birliyinin tərkibinə daxil olan respublikalarda satılırdı, hətta qıtlıq müşahidə olunurdu. Ancaq respublikamız özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, milli iqtisadiyyatının bazar mexanizmləri üzərində qurulması və inkişaf etdirilməsi səbəbindən, müəssisələrin əksəriyyəti də öz fəaliyyətlərini iqtisadi azadlıq prinsipləri üzərində və müvafiq qanunvericiliklə qadağan olunmayan formada təşkil etmişdir.

Bununla yanaşı, əsas kapitalın əhəmiyyətli dərəcədə fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlməsi, mütəxəssis və peşəkarların istehsal sferasından uzaqlaşması, yeni nəsil yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin olmaması, xarici və daxili bazarlarda yüksək rəqabətin mövcudluğu sahə müəssisələrinin fəaliyyətini daha da mürəkkəbləşdirmişdi. Aparılmış araşdırma və tədqiqat işlərinə əsasən, əgər xarici bazarlara çıxış sadələşsə xarici ölkələrin bazarlarında işləməklə müqayisədə yerli mütəxəssislər üçün daxili bazarda rəqabət aparmaq daha çətindir. Məsələ burasındadır ki, Azərbaycanın daxili bazarı, ilk növbədə, artıq həddən çox inhisarlaşdırılmışdır. Burada rəqabət aparmaq çox çətindir, həmçinin bazarın özünün həcmi də bir o qədər böyük deyil. Odur ki, bazarlara çıxışın əlçatanlığını sadələşdirmək kimi mühüm məsələ dövlətin iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olan sənaye siyasətinin prioritet istiqaməti qalmaqda davam etməlidir. Ancaq bu, bir o qədər də işlək deyildir.

Azərbaycan dövləti tərəfindən sənaye sferasında reallaşdırılan siyasətin mühüm elementlərindən biri də idxalın əvəzlənməsinə və ixracıyönümlü əmtəələrin istehsalına

yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Bu yöndə artıq müəyən dövr ərzində əsaslı işlər görülməkdədir. İdxalın əvəzlənməsi istiqamətində aparılan siyasətin gerçəkləşdirilməsi məqsədilə “kölgə istehsalların” üzə, “günəş altına” çıxarılması olduca əhəmiyyətlidir. İxracıyönümlü malların istehsalında da “kölgə istehsalların” üzə çıxarılması və qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərmələri üçün əlverişli mühitin yaradılması məsələsi mühüm yer tutur. Milli Məclis tərəfindən qəbul olunandan sonra ölkə başçısının imzaladığı müvafiq qanun və qanunvericilik aktları çərçivəsində tənzimlənən idxal və ixrac əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün respublikada iqtisadi və sahibkarlıq nöqteyi-nəzərdən əlverişli iqlim formalaşdırılmışdır. Azərbaycanca əldə olunmuş makroiqtisadi stabilliyin qorunması və daha da möhkəmləndirilməsi bu gün ölkə qarşısında dayanan son dərəcə əhəmiyyətli vəzifələrdən biridir. Odur ki, bu istiqamətdə müəyyənləşdirilmiş hədəflərə nail olmaq məqsədilə iqtisadiyyata sabit və sürəkli dövrdə valyuta daxilolmalarının təmin olunması nöqteyi-nəzərdən ixrac əməliyyatları nəticəsində əldə olunan maliyyə vəsaitlərin miqdarının artırılması və neft sektorundan asılılığının azaldılması yönündə respublika hökuməti tərəfindən düzgün xarici ticarət, ixrac strategiyası işlənib hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır. "Daha asan ticarət daha çox ticarət deməkdir, daha çox ticarət isə daha sürətli iqtisadi artım və iqtisadi inkişafın əldə olunması deməkdir " prinsipinə söykənən bu yeni və mühüm strategiya idxalın əvəz edilməsini və ixracıyönümlü iqtisadi inkişaf strategiyalarının optimal kombinasiya variantlarından səmərəli istifadəni olunmasını nəzərdə tutur. Azərbaycanda qəbul edilmiş strateji yol xəritələrinə nəzər salsaq görərik ki, qarşıya qoyulan bu yeni xarici ticarət strategiyası ixrac həcmnin artılmasını və çeşidinin genişləndirilməsi, daxili bazarın qorunması və ticarət gəlirlərinin ölkə daxilində ədalətli şəkildə bölüşdürülməsi prinsiplərinə riayət etməklə xarici ticarətin liberallaşdırılmasına söykənir. Bununla yanaşı, aparılmış təhillər nəticəsində aydın olmuşdur ki, qeyd etdiyimiz xarici ticarət strategiyasında əsas reallaşdırma vasitələri qismində bunlar göstərilə bilər²⁵:

²⁵E.Bağırzadə. Azərbaycan hökuməti tərəfindən optimal ixrac strategiyası həyata keçirilir, <https://news.day.az/azerinews/892146.html>

-xarici satış bazarlarına çıxışın təmin olunması məqsədilə həmin bazarların təhlili və dəyər zəncirində mövqelərin möhkəmləndirilməsi istiqamətində aparılan dəyərləndirmələrə əsaslanan azad ticarət sazişlərinin imzalanması, viza rejiminin sadələşdirilməsi, texniki tənzimləmə və milli standartlaşdırma sisteminin beynəlxalq səviyyəyə çatdırılması;

-respublikanın tranzit ticarətdən əldə etdiyi payın artırılması üçün Şərqi-Qərbi və Şimal-Cənub dəhlizi üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatının nəqliyyat-logistika aktivlərinin daim inkişaf etdirilməsi və rəqabətə davamlılığının təmin olunması;

-MDB-yə daxil olan üzv-ölkələri, Türkiyə, Gürcüstan və İran kimi mühüm region ölkələri ilə əlverişli ticarət sazişlərinə əsaslanan aşağı tarifli mühitdə səmərəli gömrük prosedurlarının yaradılması;

-ticarətin asanlaşdırılması, keyfiyyətin dəqiq dəyərləndirilməsi, habelə ixrac olunan əmtəələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması məqsədilə Azərbaycan şirkətlərində beynəlxalq standartların və sertifikatların tətbiq olunmasının stimullaşdırılması;

-ixrac yönümlü istehsal sahələri üçün qarşılıqsız maliyyə yardımları, aşağı faiz dərəcəsi ilə kreditlərin verilməsi, "vergi qaytarılması" kimi maliyyə təşviqlərinin tətqdim olunması;

-ixrac firmalarının beynəlxalq bazar tədqiqatlarına dəstək verilməsi, ölkə ixracatçıları və ixrac yönümlü istehsal sahələri ilə bağlı hərtərəfli və müfəssəl məlumat bazalarının yaradılması;

-beynəlxalq satış bazarlarında "Made in Azerbaijan" brendinin təşviqi istiqamətində kompleks və sistemli tədbirlərin reallaşdırılması;

-gündəlik tələbat malların buraxılması istiqamətində yerli istehsalın stimullaşdırılması və bu sahədə idxalı mümkün qədər əvəzləmək üçün fəal gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi.

Bu strategiya dünya təcrübəsində mövcud oxşar və müvəffəqiyyətlə tətbiq edilən strategiyaların, belə demək mümkündürsə, analoqudur, təkararıdır.

Hazırkı mərhələdə müşahidə etdiyimiz vəziyyətdə respublikanın yüngül sənaye sektorunun yaranmış böhran vəziyyətindən qurtulmasını, dayanıqlı və sürəkli inkişafını təmin edən biləcək faktorlardan biri də satış bazarlarının mövcudluğudur. Ölkəmizin daxili bazarında yüngül sənaye kompleksinə daxil olan müəssisələrdə istehsal edilən mallara böyük tələbat var. Lakin onu idxal əməliyyatları sayəsində təmin edə bilirlər.

Ötən dövrlərdə respublikamızın sənaye sektoru daha çox Sovetlər Birliyində mövcud olmuş bütöv bazarın tələbatının ödənilməsi üçün məhsul buraxırdı. Bu səbəbdən Azərbaycanın daxili bazarında Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv olan ölkələrdən asılı idi. Bundan sonra isə həmin bazarların itirilməsi istehsal müəssisələrinin işinə çox zərər vurmuşdur. Xaricdən böyük partiyalarla xalq istehlakı malları gətirilməyə başladı. Hər il gətirilən malların miqdarı artardı və Azərbaycanın daxili tələbatını tam ödəməyə biləcək səviyyədə qərarlaşdı. Xarici ticarəti liberallaşdırılması vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur. Buna nail olmaq üçün «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası prezidenti tərəfindən 5 aprel 1994-cü il tarixli fərmanı imzalanmışdır. Bununla da bütün müəssisələrə, o cümlədən yanacaq-enerji kompleksində fəaliyyət göstərən müəssisələrə, demək olar ki, tam sərbəstlik verildi. 1994-cü ilin iyununda «Xarici ölkələrə məhsul satışının təmin edilməsi sahəsində nəzarətin gücləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı qəbul olunmuşdur. Bu fərmanın başlıca məqsədi xarici ölkələrə ixracı daha da sürətləndirmək, əsas çətinlikləri, o cümlədən bürokratik əngəlləri aradan qaldırmaq idi.

Azərbaycanın 2012-2014-cü illərdə artıq özəlləşdirilmə prosesi yekunlaşmış yerli yüngül sənaye kompleksi müəssisələrində istehsal olunan mallar keyfiyyət və satış qiyməti nöqtəyi-nəzərdən daxili bazarda xaricdə gətirilən məhsulla rəqabətdə ududur. Belə olan halda dövlətimiz mövcud istehsal strukturunun təkmilləşdirilməsi, istehsal olunan əmtəələrin rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi, eləcə də yeni satış bazarlarının tapılması ilə yüngül sənaye sahələrində öz iştirakını fəallaşdırmalıdır.

Belə olmadığı halda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin rəqabətə davam gətirə biləcək mallar istehsal etmək üçün xeyli müddət lazım gələcəkdir.

Cədvəl 2.7-yə diqqət yetirsək görürük ki, burada yer almış məlumatlara əsasən 2016-cı ildə respublikamıza dəyəri təxminən 40 milyon dollar təşkil edən yüngül sənaye məhsulları gətirilmişdir. Bu, 2014-cü il nisbətən 1,4 dəfə çoxdur. İdxalın tərkibində 70%-dən artığı toxuculuq məhsulları. 28,3% təkcə müxtəlif növ ayaqqabılardır. İxrac həcmnin 85%-dən artığı pambıq mahlıcı və göndəri xammalı təşkil edir. Hər il orta hesabla 25 milyon ABŞ dolları məbləğində pambıq və gön dəri məhsulların ixracı həyata keçirilir.

Cədvəl 2.7

Yüngül sənaye məhsulları üzrə idxal və ixracın tərkibi, mln, ABŞ dollar

	İdxal			İxrac		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
1 .Toxuculuq materialları və məmulatları,	20,2	25,2	27,3	26,6	40,8	26,9
Ondan:						
İpək	0,0008	0,006	0,002	0,053	0,14	0,035
Yun	0,0115	0,26	1,36	0,12	0,23	0,055
Pambıq	0,995	1,4	1,23	21,74	36,54	22,9
2. Gön dəri xammalı,xəz və onlardan hazırlanan məmulatlar.	3,6	0,81	0,63	1,67	1,67	1,62
Ondan:						
Gön dəri xammalı	0,27	0,014	0,055	1,67	1,64	1,62
3. Ayaqqabı, baş geyimi, çətir, süni gillər, əsa.	4,37	4,15	11,0	0,033	0,02	0,061
Ondan:						
Ayaqqabı	3,93	3,73	10,6	0,026	0,02	0,059
Gəmi	28,17	30,16	38,93	28,3	42,49	28,58

Yeni şəraitdə ilk əvvəl Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan üzv-ölkələrin bazarlarına nüfuz etmək və bunun nəticəsində əmələ gələn əlverişli imkanlardan maksimum dərəcədə yararlanmağa çalışmaq lazımdır.

Daha bir vacib məsələbundan ibarətdir ki, sahə istehsalları üzrə peşəkar, yüksək ixtisaslı və təcrübəli kadrlar işə hərtəfəli cəlb olunmalıdır. Məsələ burasındadır ki, ən müasir tələblərə cavab verən texniki vasitələrin və texnologiyaların istifadə effektivliyini təmin etmək məqsədilə fəhlə və mühəndis, rəhbər və qulluqçular damüntəzəm olaraq öz bilik və bacarıqlarını, ixtisas səviyyələrini artırmalıdırlar.

Azərbaycanda təsərrüfatçılıq subyektləri səviyyəsində integrasiya yönümlü proseslərini sürətləndirmək məqsədilə normativ-hüquqi baza əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilməli, azad iqtisadi zonalar yaradılmalı və fəaliyyətə başlamalı, maliyyə-sənaye birlikləri və müştərək müəssisələr təsis olunmalı, iqtisadi qanunvericilik sferasında əməkdaşlıq daha da genişləndirilməlidir.

Respublikamızda sənaye sektorunun inkişafının daha bir spesifik xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, 2014-ci ildən etibarən onun əksər qeyri-neft sahələrində istehsal edilən məhsulların topdansaş qiymətləri hər il azalmağa doğru dəyişir. Misal üçün, yüngül sənaye sektorunda buraxılan məhsulların topdansaş qiymətlərin indeksi əvvəlki göstəriciləri ilə müqayisədə 2014-ci ildə 412%, 2015-ci ildə 166%, 2012-ci ildə 105%, 2013-ci ildə 99,6%, 2014-cü ildə 101%, 2015-ci ildə isə 92% təşkil etmişdir. 2015-ci ildə topdansaş qiymətinin səviyyəsi 2016-cı ilin 98 faizini təşkil etmişdir. Sənayenin bütün sahələri daxilində daha nəzərə cərpacaq azalma yüngül və əlvan metallurgiya sahəsində müşahidə olunmuşdur. Hal-hazırda sahələrin ikisinin də fəaliyyəti gəlirlr deyil. Bu vəziyyətin bazar iqtisadiyyatı şəraitində fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün nə demək olduğunu əlavə olaraq şərh etməyə lüzum yoxdur: təkrar istehsalın maliyyə təminatı sıfır səviyyəsindədir.

İlkin olaraq məhsulların qiymətində enmələrin baş verməsi məqbul göstərici kimi izah edilə bilər. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, qiymətlərin enməsi prosesinin müəyyən bir həddi mövcuddur. Bu da ondan ibarətdir ki, məhsula olan qiymətlər ilk növbədə istehsalçıların yaxud əmtəə ixracatçıların maddi tələbatlarına və maraqlarına müvafiq olmalıdır. Belə olmadığı halda isə onlar ya buraxılan məhsulun həcmi itisar edir, və ya digər ixrac bazarların axtarışına çıxırlar ki, bu da daxili bazarda məhsul qalıqların yaranması ilə nəticələnir.

Dövlətin vacib funksiyalarından biri ayrı-ayrı əmtəələrin yaxud məhsul qrupunun qiymətlərinin tənzimlənməsindən ibarətdir. Məhz bu səbəbdən tənzimlənen qiymətlərin və tariflərin qüvvədə olma dairəsi əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməlidir. Sosial yönümlü və əhəmiyyətli məhsullara tənzimlənen qiymətlərin tətbiq etmək, həmçinin yerli istehsalçını və daxili bazarı qorumaq

məqsədilə qiymətlərin aşağı və yuxarı hədudlarını təyin etmək daha məqsədəuyğun olardı.

Sirr deyil ki, bu və ha digər əmtənin qiyməti bazar iqtisadiyyatının indikatoru, lakmus kağızı funksiyasını icra edir, əmtəə istehsalının tənzimlənməsi istiqamətində vacib mexanizm qismində çıxış edir. Qiymətlərin yüksəlməsi əmtəə buraxılışının çoxalması və çeşidinin genişləndirilməsi, aşağı düşməsi isə, əksinə, onun azalması üçün bir göstəricidir. Satış bazarlarında məhsulun qiyməti yüksək həddə olduğu təqdirdə istehsalçıların təklif etdikləri əmtəələrin həcmi də artır və əksinə. Qiymətlərin hansı həddə - yuxarı yaxud aşağı həddə olmasından asılı olaraq, maddi-texniki, investisiya və əmək resurslarının sahələrarası bölgü prosesinin baş verməsi müşahidə olunur. Öz sahibkarlıq subyektləri də o sahələrə kapital və investisiya yönəldir ki, həmin sahələrdən gəlir əldə etmək mümkündür.

Aparılmış tədqiqat işləri nəticəsində aydın olmuşdur ki, hazırki etapda yüngül sənaye sektorunda topdansa satış qiymətlərinin dövlətin dəstəyi bu sferaya investorların diqqətini böyük ehtimalla cəlb edə bilər ki, bu da sözügedən sahənin inkişaf etməsini xeyli dərəcədə sürətləndirmiş olacaqdır. Buraxılan əsas məhsullara topdansa satış qiymətlərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Dövlət bu tənzimlənmə prosesini reallaşdırarkən bu işə aqrarsənaye, yanacaq-energetika, maşınqayırma və kimya kompleksləri ilə bir yerdə nəzərdən keçirməlidir.

İqtisadiyyatı bazar mexanizmləri üzərində fəaliyyət göstərən ölkələrdə qiymətlərin tənzimlənməsi məsələsinə dövlət xüsusi ilə fikir verir. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya, Fransa, İsveçrə kimi ölkələrdə istehlak qiymətlərinin iyirmi faizə qədərini dövlət tənzimləyir.

Bir sıra dövlətlərdə, o cümlədən sosial siyasətlə bağlı olan ölkələrdə kənd təsərrüfatında istehsal edilən məhsulların və ərzaq məhsullarının qiymətlərində yuxarı və aşağı hədd dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Qiymətlərin aşağı həddi məhsulların maya dəyərindən də aşağı qiymətə satılmasına qadağanın qüvvədə olması ilə məhdudlaşdırılır.

Qeyd etməliyik ki, məsələn, Çində bazar qiymətlərinə keçid on beş il ərzində davam etmişdir. Bu gün Çix Xalq Respublikasında üç səviyyəli qiymət sistemi tətbiq edilir: dövlət tərəfindən təsbit olunmuş (qəti müəyyən olunmuş) qiymətlər, aşağı və yuxarı həddləri təyin olunan qiymətlər və bazar qiymətləri. Çində həyata keçirilən islahatların başlıca strategiyası bazar qiymətlərinin qüvvədə olma sahəsini tədricən genişləndirmək və dövlət qiymətlərini azaltmaqdan ibarətdir. Topdansatış və pərakəndə satış qiymətlərinə əlavələr ancaq dövlət tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra tətbiq oluna bilər.

Süquta uğramış Sovet İttifaqının Mərkəzi Asiya respublikalarında pambığın, taxılın və bu kimi digər mühüm kənd təsərrüfatı məhsullarının satınalma qiymətlərini dövlət tənzimləyir.

Satış bazarında ən yüksək qiymətlər tələbatla, ən aşağı qiymətlər isə məsrəflərlə şərtləndirilir. Lakin sənaye kompleksində iləyən bir çox müəssisələri, o cümlədən yüngül sənaye, maşınqayırma, metallurgiya müəssisələri buraxdıqları məhsulları maya dəyərindən də aşağı qiymətə satmağa məcburdur. Bu isə onların aşağı mənfəətlə fəaliyyət göstərmələrinə gətirib çıxarır.

Hazırkı dövrdə sənaye kompleksində tənzimlənən qiymətlərin qüvvədə olma dairəsinin aşağıdakı sahələri əhatə etməsi məqsədamüvafiq hesab olunur:

- inhisarçı sahələrin məhsulları;
- yüngül sənaye məhsullarının satınalma qiymətləri;
- yüngül sənaye məhsullarının topdan satış qiymətləri (misal üçün, pambıq parçalar və s.);
- daxili bazarın qorunması və milli sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi ilə əlaqəli olan idxal və ixraca tətbiq edilən rüsumlar.

Müəssisələrin orta gəlirlə işləməsinə təminat verən qiymətlər müəyyənləşdirilməlidir.

Bazar prinsipləri üzərində qurulan iqtisadiyyata malik ölkələrdə qiymətin və onunla əlaqəli mənfəətin tənzimlənməsi adi məsələdir. Misal üçün, Amerika Birləşmiş Ştatlarında ictimai və dövlət müəssisələrin fəaliyyəti tənzimlənir. Yəni onların ümumi xərclərin hesablanması aparılır, tənzimləyici orqan sərmayə kapitalına

tənzimlənilir: ümumi məsrəflər hesablanır, tənzimləyici orqan sərmayə kapitalına uyğun gələn norması, yəni inhisarçı normasının əvəzinə, nəzərdə tutulan qiyməti təsdiqləyir.

Mənfəətin belə tənzimlənməsi sərmayə qoyuluşuna stimül yaradır. Qiymətin tənzimlənməsinə digər yanaşma onun yüksək həddini müəyyən etməkdir.

Böyük Britaniyada dövlətsizləşdirmə aparılan zaman bu üsul geniş miqyasda tətbiq edilmişdir. Həmin üsula uyğun olaraq qiymətlərin artırılması inflyasiya norması çıx müəyyən faiz düsturu əsasında təyin olunur. Məsələn, kommunal xidmətlərinə dair tətbiq edilən tariflər inflyasiyanın yalnız 85%-i qədər artırılması mümkündür. Özəlləşdirməyə gedən müəssisələrin effektivliyi təyin olunarkən bu nisbət mütləq şəkildə diqqət mərkəzində saxlanılır.

Tənzimləmə prosesi və normaları öncədən təyin olunanda inhisarçı müəssisənin özəlləşdirilməsi həyata keçirilərkən ictimaiyyətin qorunması üzə çıxır və inhisarçı müəssisələrin özəlləşdirilməsi ölkə ictimaiyyətində qorxu və ehtiyatlanma hissinin yaranmasına gətirib çıxarmır.

Ölkəmizdə sənaye kompleksində istehsal olunan məhsulların qiymətlərinin tənzimlənməsi daha bir səbəbdən olduqca aktualdır.

Ümumiyyətcə, öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycanda yüngül sənaye sahəsində çalışan mütəxəssislərin sayının aşağı düşməsi fonunda bu sferada əsas etibarilə kiçik müəssisələrin və sexlərin sayının artması qeydə alınmışdır.

Sənaye sektorda işləyən müəssisələrin istehsal fəaliyyəti bir çox cəhətdən kommersiya fəaliyyətinin hansı səviyyədə olmasından asılıdır. Bununla bərabər, Azərbaycanın yüngül sənaye kompleksində işləyən müəssisələrin istehsal fəaliyyətində mövcud olan mürəkkəb vəziyyət, istehsal miqyasının və həcmnin azalması da təbii ki, ilk növbədə həmin müəssisələrin kommersiya fəaliyyətinə mənfi təsir edəcək. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində, eləcə də dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesinin ardıcıl surətdə davam etməsi Azərbaycanda da istehsal müəssisələrini daha işgüzar iqlimdə işləməyə vadar etmişdir.

FƏSİL III. YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RESTRUKTURİZASIYA PROBLEMLƏRİ VƏ HƏLLİ YOLLARI

3.1. Yüngül sənayedə restrukturizasiya tədbirlərinin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması

İqtisadiyyatın hazırki vəziyyətində Azərbaycanda dərin struktur islahatları həyata keçirilir, sənaye istehsalı yenidən qurulur, modernləşdirilir, sənaye istehsalının şaxələndirilməsi isə olduqca aktualdır. Hazırda istiqamətdə tədbirlər planı hazırlanaraq həyata keçirilir, dövlət və hər bir sahibkar birliyinin fəal struktur siyasətinin təyin olunması isə böyük əhəmiyyətə malikdir.

Müəyyənləşdirilmiş fəal struktur siyasətinin başlıca hədəfi respublika iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahə və istehsal sferalarında iqtisadi tərəqqiyə, effektiv, səmərəli və işlək quruluşun yaradılmasına nail olmaqdan və bu kimi digər mühüm məsələlərdən ibarət olmalıdır. Qarşıya qoyulmuş hədəflərə nail olmaq məqsədilə “struktur siyasəti”nin başlıca vəzifələri müəyyənləşdirilməlidir. Həmin vəzifələr sırasına aparılan struktur islahatlarına və köklü dəyişikliklərə nəzarət, siyasətin reallaşdırılması istiqamətində stimullaşdırıcı xarakterli tədbirlər, müəyyənləşdirilmiş nəticələrin düzgün və təyinatı üzrə istifadəsi və bu kimi digər məsələlər daxil ola bilər.

Müəyyənləşdirilmiş “struktur siyasəti” hüduqlarında, aparılan miqyaslı struktur dəyişikliklərin təmin olunması ilə bağlı həyata keçiriləcək əhəmiyyətli tədbirlər üzrə iş planının hazırlanması da qaçılmazdır. “Struktur siyasəti” hər cəhətdən düşünülmüş, müəyyən plan üzrə aparılmalıdır, iqtisadiyyat qarşısında, xüsusən də yüngül sənaye istehsalı qarşısında dayanan bir çox mühüm problemlərin öz həllini tapmasında başlıca rola malik olmalıdır. Respublikamızda yüngül sənaye sektorunda istehsal səmərəliliyinin intensiv metodla yüksəldilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, istehsal metodlarının, texnologiyasının təkmilləşdirilməsi, həmin texnologiyaların geniş təkrar istehsal sxemi üzrə təşkil edilməsi olduqca vacibdir. “Struktur siyasəti” belə bir qaydada həyata keçirilməlidir ki, yekunda əhalinin sahə məhsullarına olan tələbatının ən azı müəyyən bir qisminin yerli istehsalı olan məhsullar hesabına ödəmək mümkün olsun.

Belə siyasi xətti reallaşdırılması sayəsində yerli istehsalçıların buraxdıqları keyfiyyətli və həm xarici, həm də daxili bazarda rəqabət qabiliyyətinə malik olan məhsullarla məhz ölkəmizin həddləri kənarında yerləşən satış bazarlarına çıxmaq mümkün olacaqdır.

Bununla yanaşı nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, ümumiyyətlə dövlət və istehsalçı maraqlarının müdafiəsi, bu məsələyə müvafiq siyasətin həyata keçirilməsi və təşkilədi-iqtisadi işlərin düzgün icra olunması başlıca məsələlər sırasındadır.

Belə vəziyyətdə respublikanın yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrin təşkilədi-iqtisadi məsələləri önə çəkən siyasətin mövcudluğu və bu istiqamətdə siyasi kursun daim inkişaf etdirilməsinə, təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır. Həmin siyasi kurs iqtisadiyyatın, sahə istehsalının innovasiya yeniliklərinə və digər mühüm nəticələrə nail olunmasına uyğun şəkildə daim təkmilləşməlidir. Siyasətə müvafiq olaraq yüngül sənayenin inkişafını reallaşdırmaq məqsədilə bir sıra mühüm şərtləri nəzərə almaq lazımdır. Həmin şərtləri, eləcə də vacib məsələləri bu şəkildə təsvir edə bilərik:

1. Yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə iqtisadi münasibətlərin yenidən formalaşması, restrukturizasiya işlərinin yerinə yetirilməsi;
2. Müəssisələrdə innovativ və istehsal sahibkarlığının idarə olunması konsepsiyasının formalaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün müəssisədaxili korporasiyanın yaxud bölmənin yaradılması;
3. Sistem göstəricilərinin balanslaşdırılması üzərində idarəetmə strategiyasının effektivliyinin dəyərləndirilməsi;
4. Sahə elmi-tədqiqat institutlarında qlobal informasiya-məlumat sisteminin işlənilib hazırlanması.

Qeyd olunan mütərəqqi təşkilədi-iqtisadi istiqamətlərin təqdim edilən ardıcılıqla tədqiqi və şərhli prosesinə nəzər salaq. İndiki vəziyyətdə yüngül sənaye müəssisələrinin işinin effektivliyinin və səmərəliliyinin artırılması aşağıdakı bəzi faktorların təsiri nəticəsində əmələ gələn elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi və təşkilədi idarəetmənin yolu ilə reallaşdırmaq olar:

-texniki və təşkilədi innovasiyaların tətbiqi;

- investisiya təminatının reallaşdırılması;
- istehsal potensialından daha səmərəli surətdə istifadə olunması;
- məhsulun və müəssisənin rəqabətqabiliyyətliliyin mümkün qədər artırılması;
- buraxılan əmtəə çeşidinin genişləndirilməsi;

-müəssisənin yenidən qurulması (idarəetmə strukturunun və funksiyalarının yeni iqtisadi şəraitə müvafiq qaydada yenidən qurulması, biznes proseslərinin reinjiniringi, həyata keçirilən maliyyə və investisiya siyasətinin işlənilib hazırlanması).

Sadalanan faktorlar sırasında Azərbaycanın yüngül sənaye sektorunda işləyən müəssisələrində yenidənqurma faktoru olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Yenidənqurma proqramını və konsepsiyasını gerçəkləşdirmək məqsədilə yüngül sənaye sektoru müəssisələrinin təşkiləddici-texniki və iqtisadi xarakteristikaları diqqətə alınmalı, habelə qeyd olunmuş bu ardıcılıqla hazırlanaraq reallaşdırılması mümkündür (Şəkil 3.1).

Şəkildən aydın olur ki, yüngül sənaye sferasında işləyən müəssisələrin iqtisadi spesifikasiyi onların təşkiləddici-texniki səciyyəsi ilə təyin olunur. Sahə müəssisələrinin böyük həcmli, iri çəkili çoxlu sayda fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların istismar edilməsi, eləcə də istehsalat prosesinin fasiləsiz və çoxmərhələli olması müəssisə iqtisadiyyatının enerji təchizatı, istifadədə olan avadanlıqlara vaxtlı-vaxtında və keyfiyyətli servis xidmətlərinin göstərilməsi işlərindən bilavasitə asılılığını qaçılmaz edir. Yüksək resurstutumlu əmtəələrin istehsalı və bazarda mövcudluğu, eləcə də avadanlıqların fiziki və mənəvi baxımından köhnəlməsi fəaliyyətdə olan müəssisənin maliyyə vəziyyətini resursların sərfiyyatından, qiymətlərdən və tariflərdən birbaşa asılı vəziyyətdə saxlayır.

Yüngül sənaye ilkin xammalın emal olunmasını, eyni zamanda hazır məhsulun istehsalını reallaşdırır.

Müəssisələr tərəfindən buraxılan məhsulların ixrac üçün nəzərdə tutulması onların hazır məhsul üçün dünya qiymətləri səviyyəsindən güclü asılılığını göstərir. Yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün buraxılışın inkişaf səviyyəsinin, elmi-texniki, təşkiləddici və ixrac potensialının, idarəetmənin forma və üsullarının yeni iqtisadi mühitlə tam uzlaşmaması səciyyəvi cəhətlərdəndir. Bu o

deməkdir ki, istehsal müəssisələrinin bazar iqtisadiyyatı mühitinin tələblərinə müvafiq işləməsi üçün yenidənqurma restrukturizasiya proqramının hazırlanması və reallaşdırılmasından sonra yeni təşkilatı idarəetmə strategiyasının ərsəyə gətirilməsini zəruri edir. Yeni strategiya isə təcrübə nöqtəyi-nəzərdən idarəetmə sistemində yeni prinsiplərin bərqərar olmasını tələb edir. Bu da, hər şeydən əvvəl, idarəetmə sisteminin qeyri-mərkəzləşdirilməsinin həyata keçirilməsi nəticəsində mümkündür.

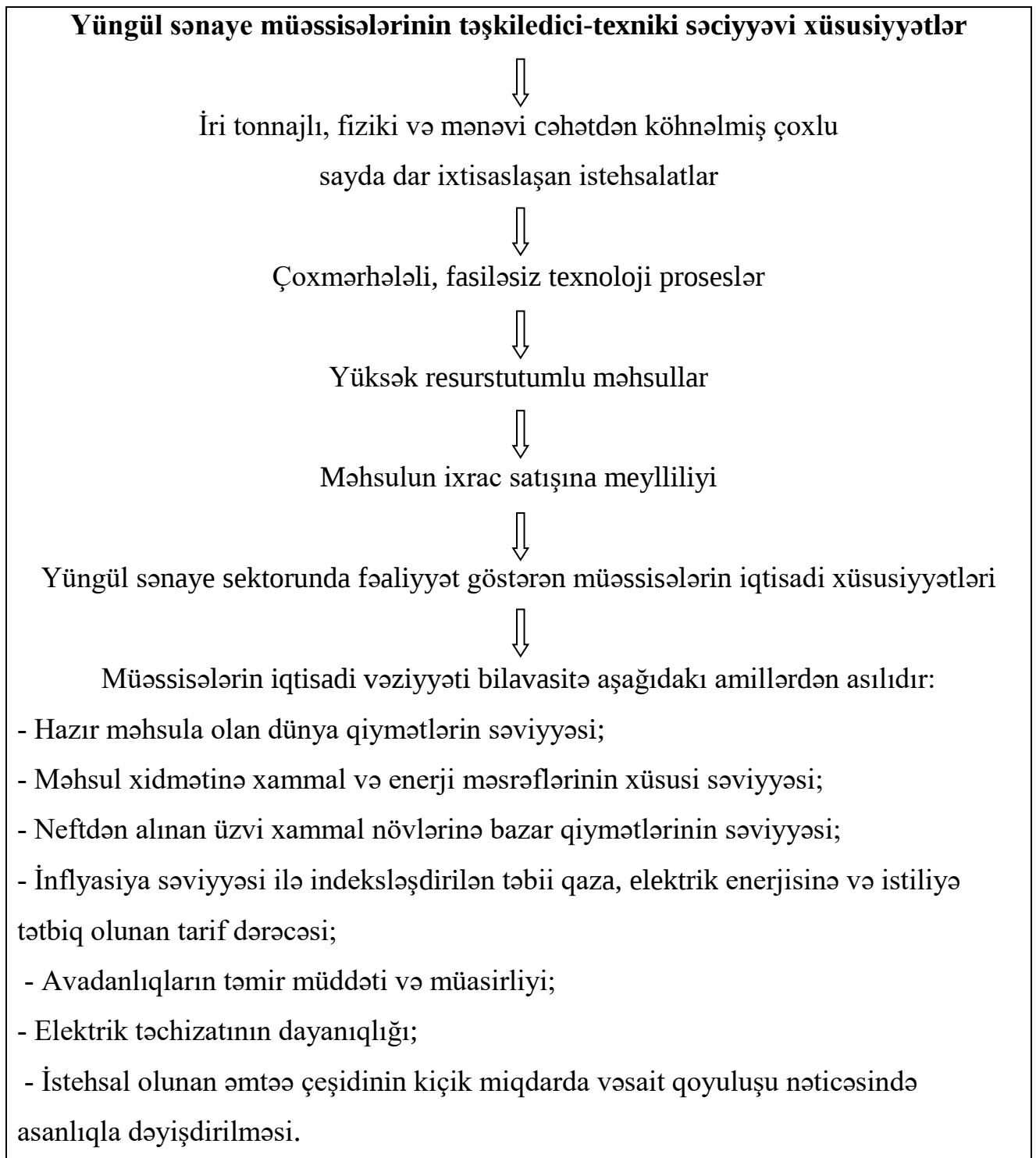
Azərbaycanda fəaliyyətdə olan yüngül sənaye müəssisələrində qeyri-mərkəzləşmə konsepsiyası, ilk öncə, aşağıda sadalanan prinsiplərə riayət olunmasını tələb edir:

- Müəssisənin məhsul-bazar strategiyasının həyata keçirilməsi əsasında bazara yönəlik meyllərin gücləndirilməsi;
- Sahibkarlıq məsuliyyətinin qeyri-mərkəzləşdirilməsi;
- Bizneslə məşğul olan təsərrüfat vahidlərinə inzibati təsir mexanizmlərini minimuma endirmək yolu ilə istehsal sahibkarlığına lazımi mühitin formalaşdırılması və istehsalat bölmələrinin məsrəflərinin azaldılması və fəaliyyətin nəticələri üzrə cavabdehliyinin təyin olunması;
- Elmi-texniki tərəqqi ilə insan resurslarının inkişafı üzrə vahid işgüzar strategiyanın təyin edilməsi və işlənilib hazırlanması;
- Müvafiq sazişlərin bağlanması əsasında daxili münasibətlərin tənzimlənməsi;
- Fəaliyyətdə olan bütün müəssisələr üçün ümumi korporativ mədəniyyətin inkişaf etdirilməsi.

Ölkəmizin yüngül sənayesinin mövcud texniki-təşkiledici və iqtisadi mühitində yuxarıda sadaladığımız prinsiplərin hər hansı birinə qarşı laqeyd yanaşma qeyri-mərkəzləşmə strukturunun səmərəliliyinə və effektivliyinə birbaşa mənfi təsirlər nəticələnmə bilər. Eyni zamanda, sözügedən islahatlar prosesinin gerçəkləşdirilməsi zamanı üzə çıxarılan ehtiyatlardan effektiv istifadə olunması aşağıdakı şərtlərə riayət olunmasını tələb edir:

- a) Həyata keçirilən biznes fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün bölmələr qarşısında aydın və dəqiq missiyanın və konsepsiyanın təyin olunması;

b) Yüksək rəhbərliklə bölmə rəhbər işçiləri arasında mövcud ola biləcək boşluqların aradan qaldırılması;

Şəkil 3.1. Yüngül sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin xüsusiyyətlərini və onların yenidənqurma prosesinə cəlb edilməsinin vacibliyini müəyyənləşdirən iqtisadi və təşkilatı-texniki səciyyəvi xüsusiyyətlər

- c) Bölmələr tərəfindən istehsal-texniki, satış və marketing kimi son dərəcə əhəmiyyətli funksiyaların tam yerinə yetirilməsinin təmin olunması;
- ç) Struktur bölmələrdə uyğun menecer vəzifələrini təsis edilməsi və həmin vəzifələrdə çalışacaq əməkdaşlar üçün geniş səlahiyyətlərin nəzərdə tutulması;
- d) Müəssisənin idarəetmə sistemi və nəzarət üzrə gerçək strategiyanın müəyyənləşdirilməsi və işlənib hazırlanması;
- c) İdarə edən və idarə olunan sistemlərdə informasiya-kommunikasiya vasitələrindən geniş surətdə istifadə olunması vasitəsilə bütün bölmələrdə hesabat-maliyyə göstəricilərinin dəqiq məlumatlar əsasında hesablanması;
- t) Yüksək rəhbərlik və bölmələrin işçiləri arasında baş verə biləcək mübahisələrin və münaqişələrin həll olunacağına təminat verən və sahibkarlıq iqlimini stimullaşdıran qabaqcıl idarəetmə sisteminin formalaşdırılması.

Yüngül sənaye sferasında işləyən müəssisələrin bazar iqtisadiyyatı mexanizmlərinə və mühitinə uyğunlaşdırılması mahiyyət etibarilə onların istehsalı idarə olunması sistemindən biznesin idarə olunması sisteminə keçidi şərtləndirmiş olur. Məhz bunun nəticəsidir ki, müəssisələrdə hərtərəfli islahatların həyata keçirilməsi gedişatında maliyyə-iqtisadi idarəetmə sisteminin formalaşdırılması diqqətdəb kənarda qalmamalıdır. Təşkilatı nöqteyi-nəzərdən bu cür strukturun işlənib hazırlanması, ilk növbədə, mənfəət, xərclər və investisiyalar üzrə üç növ cavabdeh mərkəzin təsis edilməsinə şərait yaradır; digər tərəfdən, il üzrə planlaşdırma və nəzarət sisteminin işlənib hazırlanmasına və onun əsasında müəssisənin bütün fəaliyyətinin qarşılıqlı balanslaşdırma prinsipi üzrə idarə olunmasına şərait yaradır; üçüncüsü, qeyd olunan struktur bölməsi müəssisənin iş fəaliyyəti ilə bağlı işgüzar strategiyanın məqsədli şəkildə icrasını reallaşdırır.

Optimal təşkiledici idarəetmə strukturu şəraitində maliyyə-iqtisadi idarəetmə mexanizminin əmələ gətirilməsi prosesində aşağıda qeyd olunan yanaşmadan istifadə etmək məqsədəuyğundur:

- fəaliyyət göstərən müəssisənin struktur bölmələrinin qarşılıqlı bağlılığı hüddudlarında istehsal əməliyyatlarının bir-birinin ardınca, dərindən analiz olunması;

- struktura daxil olan bölmələr arasında idarəetmə funksiyalarının dəqiq və dürüst bölüşdürülməsi;

- biznes-vahidlərin formalaşdırılması mümkün olmadıqda həmin funksiyanı müəssisənin mərkəzi xidmət bölməsinə tapşırmaq;

- struktura daxil olan bölmələrin iş fəaliyyətlərinin iqtisadi nöqteyi-nəzərdən gerçək dəyərləndirilməsi və onların işçilərinin əmək fəaliyyətinin stimullaşdırılması.

Bazar mexanizmləri üzərində fəaliyyət göstərən iqtisadiyyat şəraitində stimullaşdırma əməyin motivasiyasının mühüm elementi qismində dəyərləndirilməlidir. Aşağı güclə və fasilələrlə işləyən yüngül sənaye sferası müəssisələrində bu faktor müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Məhz bu səbəbdəndir ki, stimullaşdırma prosesi idarəetmənin bir tərkib hissəsidir və fəaliyyət göstərən müəssisənin idarəetmə təcrübəsində geniş tətbiq olunmaqla bərabər aşağıda qeyd olunmuş təminatlara zəmanət verməlidir:

- stimulun- əmək haqqının formaları arasında bağlılığına;
- stimulun- əməyin keyfiyyətə dəyərləndirilməsində bağlılığına;
- stimulun- idarəetmə konsepsiyası və metodu arasında bağlılığına;
- yeni motivasiya kompleksinə işçilərin uyğunlaşdırılmasına;
- stimula əlamətlərinin mövcud motivasiya kompleksinə adaptasiya olunmasına.

Qeyd olunanlardan belə bir nəticəni hasil edirik ki, idarəetmə prosesinə bilavasitə təsir göstərən stimullaşma elementlərinin qarşılıqlı bağlılığı və təsirlilik dərəcəsi mütləq şəkildə diqqət mərkəzində olmalıdır.

İstehsalat prosesində istifadə edilən birbaşa stimullaşma elementləri ilə bərabər həmçinin dolayı stimullaşdırma şərtlərinə də yüngül sənaye təyinatlı müəssisələrində riayət edilməlidir.

Bizim mülahizələrimizə görə, bu şərtləri üç qrupa bölmək daha düzgün olardı:

1. Təşkilaledici qrup - konseptual əsasda (baza faktorları nəzərə alınmaq şərtlə);

2. İdarəetmə faktorları qrupu (idarəetmənin üsulları və fərdlərini özündə ehtiva etməklə);

3. Sosial-iqtisadi imkanları qrupu (müəssisədə dolayı stimül şərtlərindən tətbiq etməklə).

Göstərilmiş təşkilədici-iqtisadi istiqamətlərdən biri də bazar iqtisadiyyatına keçid dövrü ilə bağlı fəaliyyət göstərən müəssisələrdə innovativ yeniliklər və istehsal sahibkarlığının idarə olunması konsepsiyasının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi üzrə müəssisədaxili korporasiyanın formalaşdırılmasıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, ümumi kontekstdə korporativ idarəetmənin altı əsas prinsipi Amerika Birləşmiş Ştatlarında işlənilib hazırlanmış və dünyada Vahid Standart hədudlarında qəbul olunmuşdur. Bu əlaqəli prinsiplərə bəzi dəyişiklik və əlavələr etməklə müəssisədaxili yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərə biləcək korporasiyaların yaradılması prosesində tətbiq etmək mümkündür. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu cür müəssisədaxili korporasiyaların formalaşdırılmasında yüksək rəhbər işçilər əvəzolunmaz rola malikdir. Onların malik olduqları isteda, bacarıq və təşkilatçılıq qabiliyyəti əsasında müəssisələrin tərkibində əlavə sahibkarlıq subyektlərin yaradılması məqsədəuyğundur. Bu isə o deməkdir ki, həmin subyektlər də innovasiya prosesinin və sahibkarlıq fəaliyyətinin sürətləndirilməsinə imkan yaradacaq. Qeyri-mərkəzləşmə prinsipi üzərində qurulan xalq istehlakı və gündəlik tələbat malları, misal üçün, geyim əşyaları, ayaqqabı, buraxılışı istiqamətində fəaliyyət göstərən həmin istehsal strukturların işi müvafiq idarəetmə konsepsiyasına söykənməlidir. Sərbəst innovasiya və sahibkarlıq subyektinin idarəetmə konsepsiyası uyğun prinsiplərə söykənərək aşağıda göstərilmiş məsələlərin həll edilməsinə şərait yarada bilər:

- satış bazarlarında daha çevik hərəkət etmək yaxud orada gedən dəyişikliklərə daha operativ surətdə münasibət bildirmək;

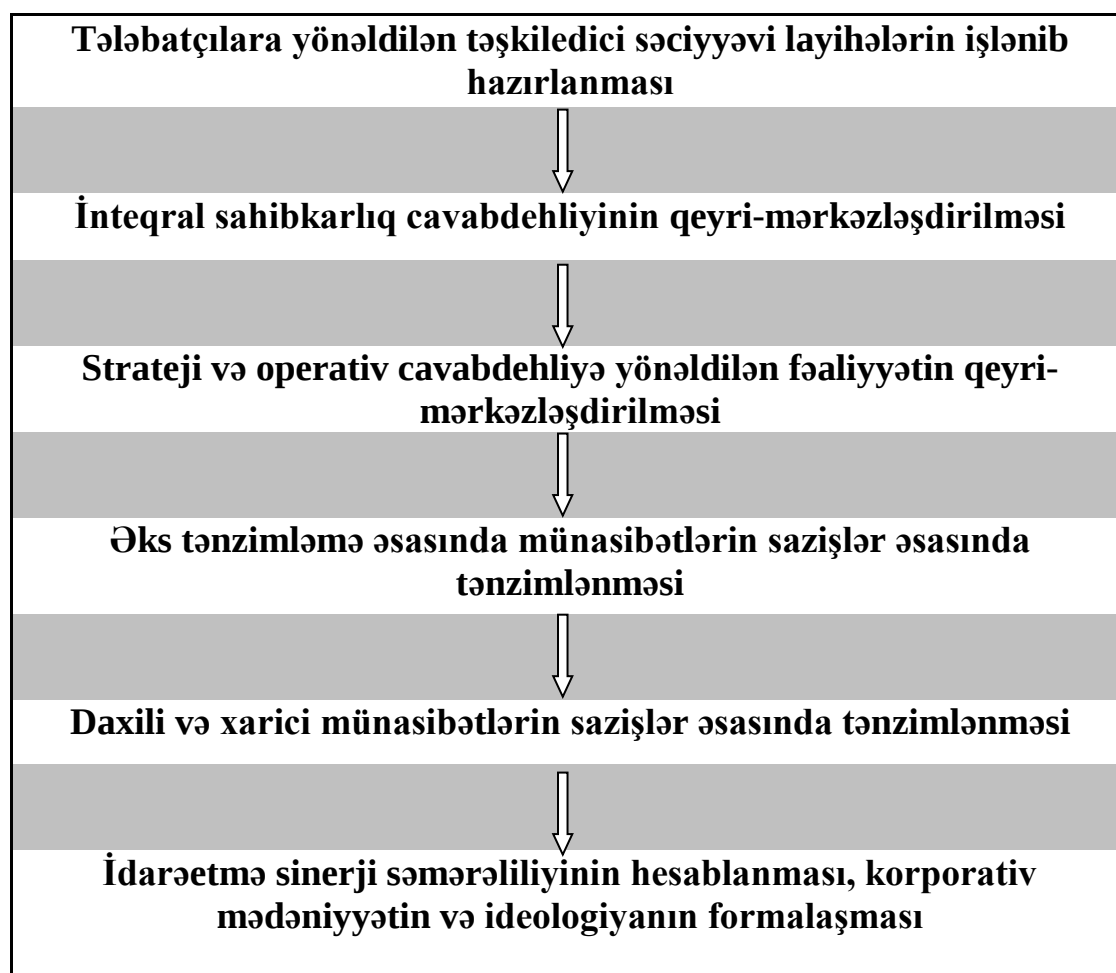
- texnoloji prosesin modernləşdirilməsi üzrə tədbirlərin istehsalata tətbiqi prosesini sürətləndirmək;

- işçi heyətini istehlakçıların tələblərinə doğru yönəltməklə uyğun davranışları stimullaşdırmaq;

- strateji məsələlərin həlli çərçivəsində yüksək rəhbərlər heyətinin mövcud imkanlarının daha da genişləndirilməsi;

- innovasiya və sahibkarlıq subyektlərinin funksiyalarının da amünasib və optimal səviyyəyə çatdırılması.

Sadalanmış məsələlərin həlli nöqteyi-nəzərdən qeyd olunmuş subyektlərin idarəetmə konsepsiyasının reallaşdırılmasının prinsipial sxemini aşağıdakı formada əks etdirmək mümkündür (şəkil 3.2).

Şəkil 3.2. Müəssisənin sahibkarlıq bölmələrində idarəetmə konsepsiyasının reallaşdırılmasının prinsipial sxemi

Yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrdə yaradılacaq innovasiya və sahibkarlıq bölmələrinin korporasiyasının əsas məqsədi tamamilə aydın olmalıdır. Bu, onların bazar seqmentinin təyin olunmasında diqqətlərinin istiqamətləndirilməsinə imkan verəcəkdir. istənilən hallarda sözügedən bölmələrin məqsədli və reallaşdırılması mümkün olan biznes-planları işlənilib hazırlanmalı, eləcə də onlar yüksək rəhbər heyətilə sağlam münasibətlər yaratmalıdır. İnnovasiya və

sahibkarlıq bölmələrinin müəssisədaxili hərəkətverici motivasiyası bunlara söykənməlidir:

- enerji səmərəliliyinin maksimumuna nail olmaq;
- istehsal üçün zəruri xammal və materialların alınması üzrə logistika fəaliyyətinin tələblərə cavab verə biləcək səviyyəyə çatırılması, eləcə də hazır məhsulun tam həcmdə satış bazarlarında realizasiyasının təmin olunması;
- istehsal xərclərinə qənaət etməklə onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- qeyri-profilli və az mənimsənilən istehsal güclərindən qurtulmaq, aşağı ixtisaslı, işlə bir o qədər də təmin edilməyən və funksiyaları təkrarlanan işçilərin bölmədən uzaqlaşdırılması;
- gəlirin (mənfəətin) artırılması istiqamətində ciddi cəhdlərin ortaya qoyulması, habelə mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqlara “sürətli amortizasiya üsulu” tətbiq etməklə əldə olunan vəsaitlərin hesabına daxili investisiya resurslarının formalaşdırılması.

Yüngül sənaye sektorunda işləyən müəssisələrdə yaradılan bu korporasiyalar aşağıda qeyd olunan başlıca idarəetmə məsələlərinin icrasına nail olmalıdır:

1. Yüngül sənaye müəssisələrində korporativ tələbatı formalaşdıran faktorların təyin olunması;
2. İnnovasiya və sahibkarlıq yönümlü müəssisədaxili korporativ subyekt üçün istehsal, köməkçi və xidmət bölmələrinin tərkibinin təyin olunması;
3. Yaradılan subyektin buraxacağı məhsulun satış bazarının mövcud olmasının dəyərləndirilməsi;
4. Korporasiyanın formalaşdırılması nəticəsində alınacaq iqtisadi səmərənin mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi;
5. Korporasiyanın təşkilədici-iqlisadi formasının təyin olunması və reallaşdırılması.

Bazar iqtisadiyyatı sistemində keçid prosesi ilə bağlı Azərbaycanın yüngül sənaye sektorunun müəssisələrində istifadəsi real görünən mütərəqqi təşkilədici-iqtisadi istiqamətlərdən biri də sistem göstəricilərin balanslaşdırılması üzərində idarəetmə strategiyasının məqsədəmüvafiqliyinin və səmərəliliyinin

dəyərləndirilməsidir. Bu nöqteyi-nəzərdən, xarici ölkə faktorlardan R.Kaplanın və D.Nortonun işləmələri nəzərdən kənarda qalmamalıdır²⁶.

Bu göstəricilər sisteminin formalaşdırılması texnologiyası o halda ön plana çıxmışdır ki, nə zaman bazar mexanizmləri üzərində fəaliyyət göstərən iqtisadiyyat şəraitində müəssisələr öz işini ilkin maliyyə göstəriciləri vəsitəsilə dəyərləndirərkən, satış bazarlarında əldə etdikləri üstünlüklərini itirməklə üz-üzə qalmırlar. Tam ayaqdır ki, bu zamanadək müəssisələrin böyük əksəriyyətində öz strateji inkişafını təyin edərkən, başlıcası maliyyə göstəricilərinə üstünlük verirlər. Bu isə böhran zamanı və ya maliyyə təminatının zəif olduğu bir şəraitdə öz əhəmiyyətini itirir. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, balanslaşdırılmış sistem həyata keçirilən təsərrüfat fəaliyyətinin maliyyə və qeyri-maliyyə göstəricilərinin inteqrasiya olunmasına zamanət verir, müəssisə rəhbərinə isə müvafiq strategiyanın hazırlaması zamanı imkan yaradır ki, qarşılıqlı bağlılıqda olan indikatorlardan istifadə mümkün olsun. Balanslaşdırılmış sistem göstəricilərinin tətbiq edilməsi biznes strategiyasını düzgün işləyib hazırlamağa, onu müəssisənin hər bir üzvünün diqqətinə çatdırmağa, müvafiq monitorinq işlərini həyata keçirməyə, struktur bölmələrin tərkibində təşkiləddici səciyyəvi təşəbbüslərdən istifadə etməyə şərait yaradır. Haqqında danışdığımız bu sistemdən istifadə aşağıdakı strateji məsələlərin həll edilməsi ilə bağlı qərarların qəbul olunmasına və reallaşdırılmasına imkan verir:

- fəaliyyət göstərən müəssisədə strateji səciyyəvi təşəbbüslərin və inkişaf istiqamətlərinin dəyərləndirilməsinə;
- sənayenin yeni inkişaf yollarının müəyyənləşdirilməsinə;
- işlənib hazırlanmış strategiyanın hər bir iş yerinə çatdırılmasına, bölmələrin, işçi heyətinin hər bir üzvünün məqsəd və vəzifələrinin strategiyaya müvafiq şəkildə təyin olunmasına;
- strateji və taktiki məsələlərin uzlaşdırılmasına;
- əldə olunmuş strateji nəticələrlə bağlı nəzarət tədbirlərinin təşkil edilməsinə;
- məlumatların alınması məqsədilə əks bağlılığın formalaşdırılmasına.

²⁶T.V.Cəfərov. Yüngül sənaye sahəsində resursların səmərəli istifadə problemləri. AzTU-nun prof.-müəllim heyətinin və aspirantların 54-cü elmi-texniki və tədris metodiki konfransının məruzə materialları, Bakı, 2015, s. 284 - 295.

İdarəetmə strategiyasının işlənilib hazırlanması və onun nə dərəcədə səmərəli olmasının dəyərləndirilməsi prosesi dörd səviyyədə, yəni maliyyə təminatı, müştərilərlə aparılan təşkiledici iş fəaliyyət, daxili biznes-prosesin təşkili və işçi heyətindən səmərəli surətdə istifadə edilməsi ilə xarakterizə olunur. Araşdırma işlərini yerinə yetirən ayrı-ayrı tədqiqatçılar bu qəbildən olan əlaqələri “strateji xəritə” kimi təqdim edirlər²⁷. Reallıqda isə bu fikirlə razılaşmaq mümkündür, ancaq istənilən hallarda həm yüngül sənaye sektorunun müəssisələrində, həm də onun tərkibində yaradılacaq korporasiyada yaxud struktur bölməsində maliyyə-təsərrüfat işinin dəyərləndirilməsi aparılarkən, sistem göstəricilərdən istifadə olunması gerçək iqtisadi potensialdan effektiv və səmərəli istifadə yollarında daha təsirli tədbirlər işləyib hazırlamağa və onları həyata keçirməyə şərait yaradır. Yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin strateji inkişafının I yuxarı hissəsində balanslaşan sistem göstəricilərin özəyini təşkil edən maliyyə təminatı yer almışdır. Sözügedən həmin səviyyə strateji artım və nəticələri əhatə edir, müəssisənin əldə edə biləcəyi mənfəətlilik səviyyəsini özündə ehtiva edir. Bu nöqteyi-nəzərdən sabit və davamlı mənfəət qazanmaq məqsədilə ilk növbədə realizasiya həcmi artırılmalıdır, yeni toxuculuq sənayesi müəssisələrində buraxılan məhsulunun realizasiyasına daha çox cəhdlər ortaya qoyulmalı və bunların hamısı xərclər strukturunun optimallaşdırılması şəraitində mümkünlüyü məsələsi ön plana çıxır. Söz yox, böyük miqdarda mənfəətə nail olmaq məqsədilə istehlakçıların, yəni müştərilərin, həmin prosesə cəlb olunması son dərəcə əhəmiyyətlidir. Başlıcası odur ki, məhsul satışı prosesinə yeni müştərilər cəlb olunsun, köhnələr isə qorunub saxlanılsın. Həmin məqsədlərin reallaşdırılması istiqamətində diler satış məntəqələrinin yaradılması, habelə bu işə bacarıqlı, işgüzarlığı ilə seçilən marketoloqların cəlb olunması mühüm şərtidir. Təqdim olunan sxemin III səviyyəsini səciyyələndirən balanslaşdırılan sistem göstəricilər biznes-prosesdə cəmləşib. Haqqında danışdığımız səviyyəni əks etdirən göstəricilər müştərilərin cəlbəedicilik səviyyəsi ilə bilavasitə və kifayət qədər sıx bir qaydada bağlıdır. Bu isə o deməkdir ki, müəyyənləşdirilmiş hədəfə nail olmaq

²⁷İ.V.Əhmədov Kənd təsərrüfatının idarə edilməsi. Bakı 2006, 880 s.

məqsədlə müəssisə öz rəqiblərini qabaqlamaa imkan verən bilən tədbirlər reallaşdırmalıdır ki, bazarda qərarlaşdığı mövqeyi qoruyub-saxlamaq mümkün olsun. Bunun üçün, hər şeydən əvvəl, yüngül sənaye sektorunda istehsal edilən məhsulların, yəni, toxuculuq məmulatlarının, ayaqqabının, tikiş məhsullarının, xəz-dəri, gön-dəri, trikotaj və bu kimi digər məmulatların keyfiyyəti məhz logistika sisteminin və istehsalı prosesinin optimal və effektiv təşkili şəraitində təmin edilməlidir. Keyfiyyətli məhsulun olduğu yerdə biznes-prosesin müvəffəqiyyətlə təşkil edilməsindən və uğur qazanacağından söhbət aşmaq mümkündür.

Sirr deyil ki, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, istənilən müəssisədə əldə olunan nailiyyətin əsası kadr işinin hansı səviyyədə qurulmasından birbaşa asılıdır (IV səviyyə). Həmin IV səviyyə korporativ mədəniyyətin, texnologiya və yeniliklərin əsas elementi qismində çıxış etməklə, müəssisədaxili prosesin təşkilinə təminat yaratmaqla qarşıya qoyulan hədəflərə optimal variantlar nöqtəyi-nəzərdən nail olmağa şərit yaradır. Məhz bunun nəticəsidir ki, IV səviyyə ilə bağlı strategiya özündə aşağıdakıları ehtiva edir:

- İşçi heyətinin hər bir üzvünə müvafiq sosial və maddi təminatın təqdim edilməsi;
- Kadrların inkişafı üzrə məqsədli proqramın formalaşdırılması və reallaşdırılması;
- Müəssisənin idarəetmə sisteminə yüksək ixtisaslı, sahibkarlıq və marketinq fəaliyyətinin təşkili üzrə təcrübə və bacarıqlara malik mütəxəssislərin dəvət olunması;
- Fəaliyyət göstərən müəssisənin işini kompleks və diaqnostik analizini aparmaq məqsədilə müvafiq sistemin, yəni işçi qrupunun, formalaşdırılması. Zərurət yarandığı hallarda isə həmin işə sahə elmi-tədqiqat institutlarının və ali məktəb işçilərinin cəlb olunması da məqsədemüvafiq qərar kimi dəyərləndirilməlidir;
- Fəaliyyət göstərən müəssisədə texnoloji proseslərin yenisi ilə əvəz olunduğu, texnoloji, informasiya, innovasiya və maliyyə menecmentinin qabaqcıl üsullarının istifadəsi prosesində idarəedici orqanda, struktur bölmələrində çalışan işçilərin ixtisas səviyyələrinin ən mütərəqqi müəssisələrdə artırılması. Bunun üçün

qənaət edilən maliyyə vəsaiti mahiyyət baxımından maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin son nəticəsinə öz mənfi təsirini göstərmiş olur.

Balanslaşan sistem göstəriciləri üzərində yaradılan idarəetmə strategiyasının bir özəlliyi də bundan ibarətdir ki, o, mövcud şəraitdən asılı olaraq dəyişir, elastikdir, eləcə də dinamik alət qismində istifadə oluna bilər. Bu baxımdan Pol Niver haqlı olaraq vurğulayır ki, balanslaşan sistem göstəricilərin heç zaman son həddi olmur. Onlar heç zaman itmir, eləcə də fəaliyyətdə olan müəssisədə təkmilləşdirmə aparılarkən onlar yeni mövqedə çıxış edirlər. Uğurun amili göstəricisinə malik olan menecer hər zaman cari effektivliyi ideal səviyyə ilə müqayisə etmək iqtidarındadır. Məhz bu səbəbdən, yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrin işinin dəyərləndirilməsi zamanı texniki, texnoloji, təşkilədi, habelə sosial-iqtisadi göstəricilərin məcmusundan istifadə olunmalıdır²⁸.

Əldə olunmuş nəticələrlə bağlı informasiyanın sistemləşdirilməsi məqsədilə formalaşan investisiya siyasəti həddlərində idarəetmə strategiyasının balanslaşan sistem göstəricilər üzərində aşağıdakı təhlil üsundan istifadə etmək məqsəduyğundur. Qeyd etdiyimiz bu metodiki yanaşmadan müəssisənin və yaxud onun tərkibində əmələ gətiriləcək korporativ idarə orqanının reytinginin dəyərləndirilməsində də istifadə etmək olar. Bununla yanaşı, bu cür metodiki yanaşmadan lokal və qlobal xarakterli investisiya layihələrinin seçilməsi və qiymətləndirilməsi prosesində, onların iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmasında istifadəsi tam mümkündür.

Qloballaşma şəraitində formalaşması baş tutan milli iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sənaye sahələrinin, xüsusən də toxuculuq kompleksinin, uzun müddət ərzində dinamik surətdə inkişaf etdiyini, beynəlxalq miqyasda rəqabət qabiliyyətini təmin etmək iqtidarında olmaq məqsədilə iqtisadi inkişafın, M.Porler tərəfindən qeyd edildiyi kimi, əsas və tərəqqi faktorlarını birgə hərəkətə gətirmək lazımdır. Həmin nöqtəyi-nəzərdən qeyd etməliyik ki, bəzi xarici ölkə iqtisadçıları haqlı olaraq iddia edirlər ki, “investisiya dinamikliyi ilə seçilməlidir, çünki investisiyanın

²⁸Əlirzəyev Ə.Q. İqtisadiyyat: düşüncələr, baxışlar. Bakı, “Bakı Universiteti”, 2002, s.466.

stimullaşdırılması gələcəkdə istehsal imkanlarının artırılması kimi dəyərləndiriləcək”²⁹.

Formalaşmış bazar iqtisadiyyatına malik dövlətlərdə investisiya prosesi innovasiya xarakterlidir. Həmçinin, cəmiyyətin və iqtisadi fəaliyyət sahəsinin dinamik inkişafını təmin edir. Bu nöqteyi-nəzərdən iqtisadiyyatı, elm və texnikanı, sahibkarlıq fəaliyyətini, eləcə də idarəetməni özündə ehtiva edən tək proses məhz innovasiya fəaliyyətidir. Sonuncu ideyaların meydana gəlməsindən, onun kommersiya reallaşmasına kimi olan istehsal, mübadilə və istehlakla bağlı münasibətlər sistemini özündə ehtiva edir. Məhz bu səbəbdən investisiya siyasətinin təkanverici aləti olan innovasiya dövlətin ümumi inkişaf konsepsiyasının mühüm tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, həm də ona nail olmağın imkan, vasitə və yollarını özündə əks etdirmiş olur. İstənilən hər hansı ölkədə reallaşdırılan investisiya-innovasiya siyasəti onun seçdiyi inkişaf modelinin xarakteri ilə təyin edilir³⁰. Bu cür inkişaf modelinin reallaşdırılmasının başlıca ağırlığı elmi-tədqiqat təşkilatlarının, xüsusən də sahə elmi-tədqiqat və konstruktor-texnoloji institutlarının üzərinə düşəcək. Eyin zamanda, dərin təəssüf hissi ilə qeyd olunmalıdır ki, bu təşkilatların innovativ prosesdə fəallığı son dövrdə əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşmüşdür. Araşdırmalar gedən sahədə ƏİF-nin yüksək dərəcədə aşınması, onların yenilənməsinin aşağı templərlə baş verməsi, yüngül sənaye müəssisələrində buraxılan məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin beynəlxalq standartlara tam cavab verməməsi, məhsul və proses innovasiyasına ayrılan vəsaitin məhdud olması və bu kimi digər amillər, sahə elmi-tədqiqat təşkilatlarının işinin canlanmasına, onların material və maliyyə resursları ilə lazımi səviyyədə təmin olunmasını son dərəcə ciddi şəkildə tələb edir. Bu təşkilatlarda çalışan işçilərin əmək fəaliyyətinin stimullaşdırılması isə mühüm və təxirəsalınmaz tədbirlər arasına yer almışdır. İntellektual mülkiyyətə yüksək qiymətin verilməsi mühüm şərtlərdən biridir. Bu baş verməyincə layiqli, yaradıcı nəticə də gözləmək düzgün olmazdır. Buradan isə belə bir nəticə hasil olunur ki, araşdırılan sənaye sahəsi üçün nəzərdə tutulan investisiya siyasətinin işlənilib

²⁹T.V.Cəfərov Yüngül sənaye sahəsində resursların səmərəli istifadə problemləri. AzTU-nun prof.-müəllim heyətinin və aspirantların 54-cü elmi-texniki tədris metodiki konfransının məruzə materialları, Bakı, 2015.

³⁰Hüseynov T.Ə. Sənayenin iqtisadiyyatı. Bakı, 2000

hazırlanması sahə elmi-tədqiqat təşkilatların iştirakı olmadan mümkünsüzdür. Məhz bu yanaşmaya iqtisadi nöqteyi-nəzərdən inkişaf etmiş ölkələrdə xüsusi diqqət ayrılır, böyük önəm verilir. Məhz bu səbəbdən, qarşıda dayanan mühüm sahə problemlərindən biri qismində mövcud elmi-tədqiqat və layihə institutlarının maddi-texniki bazasını gözləndirilməsi, habelə resursla təmin edilmə dərəcəsinin yüksəldilməsi çıxış edir. Sahə elmi-tədqiqat və layihə institutlarının effektiv surətdə idarə olunması, habelə maddi resursları ilə təmin edilmə səviyyəsini təhlil etmək məqsədilə müasir informasiya sistemlərindən geniş surətdə yararlanmaq lazımdır. Yəni, sahənin innovativ cəlbədiciliyini daha da gücləndirmək məqsədilə uyğun investisiya siyasəti həddlərində sahə elmi-tədqiqat qlobal məlumat sisteminin işlənilib hazırlanmasına böyük zərurət vardır. Göstərilmiş səbəblərdən, bu sistemin özünün daxilində qarşılıqlı bağlıqda olan üç lokal informasiya idarəetmə altsistemi cəmləşdirilməlidir. Qeyd etdiyimiz həmin altsistemlərə bunlar aid olunmalıdır:

- maliyyə-iqtisadi;
- elmi-intellektual (kadr);
- maddi-texniki.

Bu isə o deməkdir ki, yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə sahənin bütün sistemləri, - həm idarə edən, həm də və idarə olunan sistemlərini ehtiva edilməli, habelə nəzərdə tutulan investisiya-innovativ siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində, marketinq və logistika araşdırmaların aparılmasında, təqdim olunan investisiya layihələrinin əsaslandırılmasında, bazarın tədqiq edilməsində, injiniring fəaliyyətinin reallaşdırılmasında son dərəcə əhəmiyyətli alətə çevrilməsi ilə bağlı bütün səylər ortaya qoyulmalıdır. Gələcəkdə müxtəlif informasiya texnologiyalarının və lokal sistemlərin vahid kompleksdə yerləşdirilməsi müvafiq sahə üzrə bütöv inteqrasiya olunan məlumat sisteminin işlənilib hazırlanması labüdlüyünü ortaya qoyur.

Bir sözlə, həmin yarımboğumda şərh edilən qabaqcıl təşkiləddici-iqtisadi şəxslərin üzvi surətdə reallaşdırılması sahə yenidənqurma tədbirlərinin tam həcmdə yerinə yetirilməsinə zəmanət verir.

3.2. Sənayedə struktur islahatları üzrə dövlət siyasəti və sahənin inkişafının tənzimlənməsi

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası milli iqtisadiyyatda liberallaşma və təsərrüfat fəaliyyətinin inhisarsızlaşdırılma proseslərinin baş verməsi ilə yekunlaşmışdır. Bütün bunlar iqtisadi sistemin, xüsusən də yerli məhsul istehsalçılarının xarici rəqabət şəraitində işləməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Ötən əsrin 90-cı illərin əvvəlində, yeni bərpa olunmuş milli istiqlalımızın ilk dövründə Azərbaycana keçid iqtisadiyyatı formalaşmışdır. Bu zaman baş verən transformasiya prosesləri ilə yanaşı köklü dəyişikliklərə hədəflənmiş iqtisadi islahatlar həyata keçirilir, iqtisadiyyatda yeni sahələr formalaşmağa başlamışdır. Aydındır ki, bu sahələr xarici rəqabətə məruz qalacaq və onların həmin rəqabətə əks təsi imkanları məhduddur, xüsusən də bir o qədər əlverişli olmayan mühitdə təkbaşına xarici rəqiblərə müqavimət göstərmək çox çətin idi.

Beynəlxalq təcrübədə ölkədə iqtisadi proseslərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, ilk növbədə, çoxukladlı təsərrüfat sistemi və azad rəqabət mühitini yaratmaq üçün müvafiq antiinhisar tədbirlərinin reallaşdırılmasını ehtiva edir. Sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin xammal təminatını həyata keçirən istehsalçıların hal-hazırda ən azı üç subyektin: təbii inhisarçıların, emal müəssisələrinin və vasitəçi təşkilatların iqtisadi təzyiqləri ilə üz-üzədir. Onlar gəlir gətirən istehsal fəaliyyətini qurmaqda çətinlik çəkir. Nəticədə isə aqrar məhsul istehsalçılarının təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti ziyanla nəticələnir. Bu zaman həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər olan təsərrüfat subyektləri pul vasitələrinin qıtlığı şəraitində növbəti ildə məhsul istehsalı imkanlarından məhrum olur. Məsələ burasındadır ki, bu gün elektrik enerjisinin, yanacağın, habelə xammal materiallarının mövcud qiymətləri kifayət qədər yüksəkdir, bu da özəl sahibkarlığın davamlı inkişafa mane olur. Məhz bu səbəbdən sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsi üçün bu sahəyə dövlətin diqqəti artırılmalı, müvafiq tənzimləyici müdaxilələrin həyata keçirilməsi olduqca vacibdir.

Son dövrdə aparılan geniş iqtisadi islahatlar Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına güclü stimül verir, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə səbəb olur, eləcə də iqtisadiyyatın sürətlə və davamlı inkişafı çərçivəsində müxtəlif təsərrüfatçılıq subyektlərin əhəmiyyətini artırmış olur.

Dünya təsərrüfat sistemində ciddi qloballaşma proseslərin baş verməsi, dünya üzrə fəaliyyət göstərən nəhəng transmilli şirkətlərin milli iqtisadiyyatdakı xüsusi çəkisinin sürətlə artması Azərbaycanın daxili və xarici bazarlarda mövqeyinin qorunmasının əhəmiyyətini artırmış, bu məsələni obyektiv zərurətə çevirmişdir. Məyusedici hal bundan ibarətdir ki, iqtisadiyyatın bütün sferalarında olduğu kimi, xüsusən də keçmiş SSRİ dövründə ənənəvi istehsal sahələri hesab edilən emal sənayesində fəaliyyət göstərən müəssisələri bütövlüklə bu kateqoriyaya aid etmək olmaz.

Rəqabət iqliminin və istehsal olunan əmtəələrin rəqabətqabiliyyətliliyini normal səviyyədə olmaması, eləcə də buna bənzər faktorların kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazarına geniş miqyasda ixrac olunmasına mənfi təsir etməsi nəticəsində istehsal müəssisələri onlara təklif edilən qiymətlərlə razılaşmaq məcburiyyətində qalmışlar. Bu isə o deməkdir ki, bazarda formalaşan tələb kənd təsərrüfatında istehsal səviyyəsinin yüksəldilməsinə səbəb olmur. Bu, əks olaraq, təklifin «kiçildilməsinə» gətirib çıxarır, eləcə də sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan kəndliləri çıxılmaz vəziyyətə qoyur. Başqa sözlə, kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal olunan bəzi məhsulların qiymətlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində kifayət qədər geniş və güclü inhisarçılıq meyilləri göz qabağındadır. Nəzərə almaq lazımdır ki, toxuculuq sənayesinin əsas məhz kənd təsərrüfatıdır. Odur ki, həmin təbii xammal bazasında nəzərə çarpan belə bir vəziyyətin olması qətiyyən məqbul sayıla bilməz.

Azərbaycanda yaşanan konkret sosial-iqtisadi iqlimi, habelə xalq təsərrüfatının quruluşunda inhisarçılıq gerçəklərini əsas tutaraq kənd təsərrüfatı məhsullarına olan qiymətlərin tənzimlənməsi mexanizmi iki etapı ehtiva etməsi məqsədəuyğundur:

I etap: fəvqəladə qiymət tənzimləmə siyasəti (burada əsas hesab edilən kənd təsərrüfatı istehsalı məhsullarının satış qiymətləri birbaşa hökumət özü təyin edir).

II etap: aqrar-sənaye kompleksinə daxil olan sahələr arasında bazar münasibətlərinin yaranması ilə səciyyələndirildiyi səbəbindən kənd təsərrüfatında istehsal edilən məhsullara təyin olunan qiymətlərinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi prosesi bazar üsulları əsasında reallaşdırılır.

Sərbəst və müstəqil şəkildə öz fəaliyyətini quran həmin kənd təsərrüfatı istehsalçıları tərəfindən təyin olunmuş istehsal istiqamətlərinin sadəcə olaraq iqtisadi effektivliyini deyil, həmçinin onun texnoloji faydalılığını da təminat altına almağa məcbur edir.

Hər iki etapda tətbiq olunma dərəcəsi fərqlidir, qiymətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi isə bu istiqamətlər üzrə reallaşdırılır:

- aqrar-sənaye kompleksində istehsal olunan məhsulların satış qiymətlərində konkret hədudların dövlət tərəfindən təyin olunması;

- buraxılan məhsulların satış qiymətlərinin yuxarı və ya aşağı hədudları təsdiq edilir, konkret səviyyələr isə istehsalçılarla alıcılar arasında təyin olunur;

- buraxılan məhsullarının və bu sahədə istehlak edilən maddi-texniki resurslara olan qiymətlərin dinamikasına nəzarət;

- mövcud olan təbii iqlim, habelə yaşanan hər hansı iqtisadi çətinliklərdən asılı olmayaraq fəaliyyətdə olan təsərrüfat və müəssisə subyektlərinin minimum gəlirlər əldə edəcəklərinə dövlət tərəfindən zəmanətlərin verilməsi, habelə təminatlı qiymətlər sisteminin təyin olunması;

- çevik vergi və kredit siyasətinin həyata keçirilməsi;

- ixraca gedən əmtəələrin qiymətlərinin Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi xarici iqtisadi siyasətlə uzlaşdırılması məqsədilə tədbirlərin reallaşdırılması (müvafiq qiymət əlavələri, rüsumlar və s.);

- digər dövlət tədbirlərin həyata keçirilməsi (capital yatırımı, istehsal həcmnin tənzimlənməsi və bu kimi digər tədbirlər);

- istehsal edilən əmtəələrin satış qiymətlərinin tənzimlənməsi fondunun təsis edilməsi, habelə bu fondun köməyi ilə satış qiymətlərinin birbaşa və ya dolaylı yolla dövlət tərəfindən tənzimlənməsi mexanizminin işlənilib hazırlanması;

- respublikamızda istehsal olunan məhsulların satış qiymətlərinin tənzimlənməsi prosesinin yalnız sənaye sektorunda və kənd təsərrüfatı sferasında buraxılan məhsullara olan qiymətlər indekslərinin dinamikasının yekunlarına görə həyata keçirilməsinə təminat altına olması.

Ölkə başçısı İ.H.Əliyev tərəfindən 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamla təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020 ci illər üçün dövlət proqramı”nda xüsusilə vurğulanır ki, milli iqtisadiyyatımızın rəqabətqabiliyyətliliyinin gücləndirilməsi, habelə onun strukturunda təkmilləşdirmə işlərinin aparılması nöqteyi-nəzərdən sənayenin inkişafı Azərbaycanda dövlət tərəfindən həyata keçirilən vahid iqtisadi siyasətin başlıca prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Sənayeləşmə prosesi sadəcə olaraq iqtisadi nöqteyi-nəzərdən deyil, daha çox əhalinin yeni iş yerləri ilə təmin edilməsi və ümumi məşğulluq səviyyəsi, əldə olunan gəlir səviyyəsi, urbanizasiya, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsi, araşdırma və tədqiqat kimi bir sıra sosial, elmi və mədəni aspektlər baxımından əhəmiyyətlidir. Belə bir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020 ci illər üçün dövlət proqramı” əsas götürülərək dövlət tərəfindən sənaye siyasəti işlənib hazırlanmış və hazırda müvəfəqiyyətlə reallaşdırılır³¹. Həyata keçirilən sənaye siyasətinin başlıca hədəflərindən biri Azərbaycanda iqtisadi artım bazasının formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsi, habelə keyfiyyət baxımından yeni səviyyəyə çıxarılması, milli iqtisadiyyatımızın dünya təsərrüfatı sistemində effektiv inteqrasiya edilməsi, rəqabət qabiliyyətinə malik müasir strukturun işlənib hazırlanması üçün Azərbaycanın malik olduğu resurs potensialının iqtisadiyyatın sahələri arasında və hər bir sahə çərçivəsində bölgüsünə yönəlmiş məqsədəmüvafiq və kompleks tədbirlər sistemindən ibarət olmalıdır. Azərbaycanda sənayeləşmə siyasətinin həyata keçirilməsi davam etdiriləcək, həmin siyasətin əsas hədəfini istehsalın və ixracın diversifikasiyasının gücləndirilməsi və sürətləndirilməsinə

³¹“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası, Bakı şəhəri, 29 dekabr 2012.

yönəlmış sistemli, ardıcıl tədbirlərin reallaşdırılması, rəqabət qabiliyyətinə malik və ixracyönümlü innovasiya əsaslı texnologiya və əmtəələrin buraxılması təşkil edəcəkdir. Dünya iqtisadiyyatında baş verən qloballaşma prosesləri fonunda respublika iqtisadiyyatının neft fakorundan asılılığının azaldılması, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsində isə kompleksliliyin gücləndirilməsi, dünya iqtisadiyyatına möhkəm integrasiya olunması, enerji və resurslara qənaət edən ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların işlənilib hazırlanmasına güclü təkan verilməsi, sənaye kompleksinin ayrı-ayrı sahələrinin bir-biri ilə uyğunlaşdırılmış halda fəaliyyət göstərməsi daim diqqət mərkəzində olacaqdır. Sənaye sektorunun davamlı surətdə inkişafının təmin olunması, istehsal olunan sənaye məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, bu sahədə azad və ədalətli rəqabət iqlimini daha da möhkəmləndirilməsi, daxili bazarın qorunması istiqamətində stimullaşdırıcı fəaliyyətin reallaşdırılması və buna xidmət edəcək tədbirlərin həyata keçirilməsi, sənaye istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş dövlət dəstəyi mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, habelə sənaye kompleksinin modernləşdirilməsi, beynəlxalq səviyyəyə cavab verə biləcək qədər yüksəldilməsi məqsədilə, hər şeydən əvvəl, müvafiq qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməlidir³².

Sənayenin inkişafını gerçəkləşdirmək məqsədilə qarşıda dayanan vəzifələrin tam həcmdə və yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsinə, sənaye sektorunda işləyən müəssisələrinin dayanıqlı və sürəkli iqtisadi inkişafın əldə edilməsinə, fəaliyyət göstərən müəssisələrin ixrac üçün yararlı əmtəələrin buraxılışına səmtləşməsinə, sənaye sektorunun tərəqqisi nöqteyi-nəzərdən mühüm hesab ediləcək sahələrin və onların inkişaf dinamikasının təyin edilməsinə, habelə innovativ fəaliyyətin fəallaşdırılmasına əlverişli şərait yaradacaqdır. İlk dövrlərdə olduğu kimi, hal-hazırda da uğurla reallaşdırılan tədbirlər sayəsində mühüm məqsədlərə çatmaq üçün ortaya qoyulan cəhdlər davam etdiriləcəkdir. Haqqında danışdığımız məqsədlərə nail olunması Azərbaycanda sənaye kompleksinin böyük templərlə tərəqqisini təmin edəcək, yüksək rəqabətqabiliyyətli sənaye əmtəələrin buraxılışını reallaşdıracaq,

³²“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, Bakı şəhəri, 11 fevral 2004-cü il.

fəaliyyət göstərən müəssisələrin ən mütərəqqi tələblərə və standartlara uyğun olan texnologiya ilə təminatı gerçəkləşdirəcək, sənayenin texnoloji səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldəcək, Azərbaycanın ixrac potensialını artıracaq, idxal yerli istehsal vasitələri hesabına təmin edəcək, elmi-texniki potensialın istifadəsi səviyyəsini artıracaq yüksəldilməsi, iri sənaye müəssisələri sağlamlaşdıracaq, habelə yeni sənaye müəssisələrin fəaliyyətə başlamasını təmin edəcəkdir.

Azərbaycanın rayonlarında yerli xammaldan istifadə edən sənaye müəssisələrinin işi keyfiyyət baxımından ən qabaqcıl səviyyədə qurulması, eləcə də yeni müəssisələrin istismara verilməsi yönündə müvafiq tədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Fəaliyyətdə olan sənaye müəssisələrində innovativ istiqamətli texnologiyaların tətbiqi stimulaşdırılacaq, ixtisaslaşmış, habelə ümumi təyinatlı sənaye məhəllələrin və müasir texnoparkların təşkil ediləcək, iqtisadi rayonlar üzrə sənaye məhəllələri infrastrukturunun genişləndirilməsi yönündə iri miqyaslı tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Bütün bunlarla yanaşı məyusedici hal bundan ibarətdir ki, indi Azərbaycanda yüngül sənaye məhsullarında yerli istehsalın həcmi olduqca kiçikdir.

Azərbaycan Respublikası DSKnın verdiyi məlumatlara görə, SSRİ-nin dağıldığı ötən əsrin 90-cı illərin əvvəlində sənayedə həyata keçirilən istehsalın ümumi həcmnin 7,2 faizi mədənçıxarma sənayesinin, 14,8 faizi isə toxuculuq sənayesinin payına düşürdü.

2011-ci ildə həmin göstərici müvafiq olaraq 80,5 və 0,2 faiz olmuşdur, nəhayət 2013-cü ildə sənaye sektorunda istehsal olunan məhsulun ümumi həcmində mədənçıxarma sənayesinin payı 8,3 faiz aşağı düşməklə 72,2 faizə enmişdir. Eyni zamanda, toxuculuq sənayesi sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin buraxdığı məhsul payı 0,2 faiz olmaqda davam etmişdir.

İstiqlaliyyətimizin ilk dövründə reallaşdırılan iri miqyaslı iqtisadi islahatlar Azərbaycanda mövcud olmuş bütün yüngül sənaye müəssisələrin özəlləşdirilməsini zəruri etmişdir, onların əsasında səhmdar cəmiyyətlər formalaşdırılmış, bir neçəsi isə tamamilə özəlləşdirilmişdir. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, həmin

istehsal müəssisələrinin böyük əksəriyyəti yeni təsərrüfatçılıq mühitində işləməyə öyrəşməyib. Həmin müəssisələrdə istifadə olunan avadanlıqların və texniki vasitələrin köhnəlməsi, eləcə də bu kimi digər səbəblərdən öz istehsalat fəaliyyətlərini bütövlükdə yaxud qismən dayandırmaq məcburiyyətində qalmışlar. Bütün bunların nəticəsidir ki, son dövrdə nəzərə cərpacaq böyük geriləmələr müşahidə olunmuşdur və bu geriləmələrin böyük hissəsi məhz yüngül sənaye kompleksində özünü daha çox büruzə vermişdir. Diqqət yetirin, son altı ildə, yəni 2012-2018-ci illəri əhatən edən dövrdə toxuculuq sahəsində fəaliyyət göstərən istehsal müəssisələrinin sayı 114-dən 72-yə qədər azalmışdır³³.

Eyni zamanda, geyim və geyim əşyalarının istehsalı sektorunda öz işini qurmuş müəssisələrin sayı 95-dən 75-ə qədər azalmışdır. Eyni mənzərə dəri və dəri məmulatları, eləcə də ayaqqabı istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrdə müşahidə olunub. Belə ki, onların sayı isə 25-dən 23-ə qədər enib. Xeyli müddətdə yüngül sənaye sektoru müəssisələrin fəaliyyətində əsas xammal bazası olan kənd təsərrüfatı məhsulları göstərilmiş səbəblər üzündən ilkin emal məmulatları olaraq ixrac edilib. Azərbaycanda yaşayan əhalinin istehlak etdiyi geyim əşyalarının böyük qismi isə ölkəyə gətirilən hazır məmulatlardan, eləcə də idxal yolu ilə respublikaya daxil olan ya parçalardan bir xammal qismində istifadə edən, tikiş fəaliyyəti ilə məşğul olan kiçik sexlərdə hazırlanan məhsullardan ibarətdir. Son dövrdə yüngül sənaye sferasında xarici capital qoyuluşu reallaşdırılmayıb. Daxili maliyyə vəsaitləri hesabına yatırılan investisiyaların məbləği isə bir o qədər də böyük olmayıb.

Sənaye kompleksində struktur siyasəti istehsal prosesinin texniki baxımından müasirləşdirilməsinə, regionlararası təsərrüfat əlaqələrinin gücləndirilməsinə, eləcə də yeni sənaye komplekslərinin, klasterlərinin və məhəllələrin yaradılmasının stimullaşdırılmasına istiqamətləndiriləcəkdir. Bundan əlavə, həyata keçirilən struktur siyasəti hüddudlarında daxili bazarın mövcud tələbatına cavab verən, eləcə də

³³Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı, <https://www.stat.gov.az/>

ixrac üçün münasib innovative texnologiyaların tətbiqi ilə hazırlanan məhsul və texnoloji sistemlərin formalaşdırılmasının təşviqi aparılacaq. Xüsusi önəm təşkil edən, davamlıq və sabit artım potensialına malik istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi yenə də həyata keçiriləcək:

- sənaye istehsalı sferasında işlənilən hazırlanan bütün proqram və konsepsiyalarda yüksək texnoloji və elmtutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsinə lazımi dəstək veriləcək;

- müəssisələrin texniki-texnoloji nöqteyi-nəzərdən restrukturizasiyası, habelə müasir idarəçilik üsullarından istifadəsilə əlaqədar müvafiq işlərin görülməsi davam etdiriləcək;

- idxalın əvəzlənməsinə yönəlmiş, ixrac yönümlü məhsulların istehsalı stimullaşdırılacaq;

- müqayisəli üstünlüyə malik, rəqabət mübarizəsinə tab gətirə biləcək sənaye məmulatlarının buraxılış həcmi və çeşidi genişləndiriləcək;

- sənayenin müxtəlif sahələrində işləyən müəssisələrdə beynəlxalq standartların tətbiqi həyata keçiriləcək;

- sənaye klasterlərinin və müasir tipli sənaye komplekslərinin, habelə sənaye parklarının, Xüsusi İqtisadi Zonaların yaradılması bütün istiqamətlər üzrə dəstək alacaq, iqtisadi rayonlar üzrə sənaye məhəllələri infrastrukturunun genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlər görülməlidir;

- üstünlük verilmiş müvafiq inkişaf istiqamətləri üzrə sənaye strukturunun restrukturizasiyası ilə bağlı işlər davam etdiriləcək;

- innovativ-investisiya prosesləri, enerji və resurs qənaətliliyi, ekoloji cəhətdən təhlükəsiz, təmiz texnologiyaların istifadəsi üçün güclü təkan yaranacaq;

- investisiyaların yatırılması üçün maliyyə mənbələrinin təyin olunması və effektivliyin yüksəldilməsi nöqteyi-nəzərdən işlərin görülməsi davam etdiriləcək;

- sənaye kompleksinin inkişaf templərinin və əmək məhsuldarlığının artırılması mühüm vəzifə olaraq qalmaqda davam edəcək;

- ali və texniki peşə təhsilə diqqətin artırılması, olan elmi-texniki və kadrlar potensialının inkişaf etdirilməsi, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasının diqqət

mərkəzində qalması təmin ediləcək;

-sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin beynəlxalq əlaqələr coğrafiyasının genişləndirilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdiriləcək və sənayedə ixrac yönümlü məhsulların buraxılışı stimullaşdırılacaq.

Növbəti dövrdə milli iqtisadiyyatımızda davamlı artım dinamikasının qorunub saxlanması üçün bütün lazımi tədbirlər reallaşdırılacaq. Bunun üçün qeyri-neft sektorunda ayrı-ayrı sahələrin inkişaf tempinin yüksəldilməsi məqsədilə etdirilməsi aparılması nəzərdə tutulan kompleks tədbirlərin davam etdirilməsi qüvvədə qalacaq. Misal üçün, infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, habelə biznes və investisiya üçün əlverişli iqlimin formalaşdırılması və davamlı sürətdə olaraq yaxşılaşdırılması, qeyri-neft sektoruna daxili və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, rəqabət qabiliyyətli istehsalın hərtərəfli dəstəklənməsi, istehsal prosesində müasir texnologiyaların tətbiq olunmasının, eləcə də intensiv üsulların istifadə miqyasının genişləndirilməsi, maliyyə bazarlarına çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılması, satış bazarlarına çıxarılan məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin beynəlxalq standartlara çatdırılması, qanunvericilik bazasının iqtisadi artımın stimullaşdırılmasını təmin edə biləcək qaydada təkmilləşdirilməsi yönündə işlər və sahibkarlıq subyektlərinin maddi və maliyyə təminatının gücləndirilməsi üçün güzəştli kreditlərin ayrılması və bu kimi digər tədbirlərin reallaşdırılmasının davam etdirilməsi nəzərdə tutulur. Qeyri-neft sektorunun inkişafı milli iqtisadiyyatımızın davamlı və sabit tərəqqisinin təmin edilməsi yönündə həyata keçirilən siyasətin basılıca istiqaməti, ana xəttidir. Qeyri-neft sənayesi sferasında reallaşdırılan şaxələndirmə tədbirləri, investisiya iqliminin daha da yaxşılaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi, bu sahə üzrə rəqabətqabiliyyətli altsahələrin müəyyən olunması, habelə xarici ticarətin strukturunun və dəyişmə dinamikası yönündə aparılan araşdırmaların nəticələrinə uyğun olaraq son dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatında gerçəkləşdirilən islahatlar və uzaqgörən, düşünülmüş iqtisadi siyasət qeyri-neft sənayesinin davamlı inkişaf templərinin artırılmasına, onun ixrac coğrafiyasının və strukturunun genişləndirilməsi nöqtəyi-nəzərdən ciddi uğurların əldə olunmasına gətirib çıxarmışdır. Haqqında

danışdığımız bu tərəqqinin davamlı və sürəkli olmasının təmin edilməsi, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolunda Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, habelə respublikamızın sürəkli inkişaf strategiyasına müvafiq olaraq qeyri-neft sektoruna daxil sahələrin inkişafının tədricən gücləndirilməsi üçün zəruri tədbirlərin reallaşdırılması davam etdiriləcək. Ölkənin qeyri-neft sektoruna daxil olan sənaye sahələri üzrə dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli altsahələrinin inkişaf etdirilməsi, eləcə də müqayisəli üstünlüklərə malik qeyri-neft sektoru sənaye sahələri tərəfindən istehsal olunan məhsullarının həcmnin və çeşidinin genişləndirilməsinin stimullaşdırılması nöqtəyi-nəzərdən dövlətin qayğısı və diqqəti daha da gücləndirilməlidir. Özəl sahibkarlıq subyektlərinin iştirakı ilə son məhsul istehsalına qədər texnoloji ardıcılıq təşkil edilməli, qeyri-neft sektoruna daxil olan sənaye sahələrinin ixrac potensialı artırılmalıdır. Bütün bunların həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 8 fevral 2011-ci il tarixli 40s sayılı Sərəncamı ilə “2011-2013-cü illər üçün qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılmasına dair Tədbirlər Planı” tərtib edilmişdir. Bu sənəd əsasında həyata keçirilməsi planlaşdırılan tədbirlər sayəsində qeyri-neft sənayesinin, xüsusən də yüngül sənaye sferasına daxil olan sahələrin davamlı və sabit inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Yeni sənaye müəssisələrinin fəaliyyətə başlaması, mövcud olanların isə müasir tələblərə cavab verəcək səviyyədə yenidənqurulması, o cümlədən yerli təbii resurslara və kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal olunan məhsullara, eləcə də istehsalat və məişət tullantılarının təkrar emalı istiqamətində öz işini quracaq istehsal obyektlərinin yaradılması sürətləndirilməlidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” 21 dekabr 2011-ci il tarixli 548 nömrəli Fərmanı və “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” 28 dekabr 2011-ci il tarixli 1947 nömrəli Sərəncamı, “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında” 5 noyabr

2012-ci il tarixli 736 nömrəli Fərmanına əsasən fəaliyyətə başlamış və istismara buraxılması nəzərdə tutulan sənaye və texnologiyalar parklarında ən mütərəqqi texnologiyalar üzərində iş prosesini quracaq müəssisələrin fəaliyyətini,

eləcə də həm daxili, həm də xarici bazarlarda rəqabət aparmaq qabiliyyətində olan məhsul istehsalını stimullaşdırmış olacaqdır. Bundan əlavə, qeyri-neft sənayesində innovative fəallığın artırılması üçün qanunvericilik bazası və stimullaşdırıcı mexanizmlər yaradılacaq, ixrac yönümlü istehsal sahələrinin dəstəklənməsi və daxili bazarın qorunması yolu ilə yüngül və yeyinti sənayesinin inkişafına güclü təkan veriləcəkdir.

Yüngül sənaye sektorunun inkişaf etdirilməsində, məhsulların yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik və ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi üçün zəruri standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma işlərin həyata keçirilməsi, milli standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma və akkreditasiya sistemlərində sənaye mülkiyyəti obyektlərinin qorunması sferasında ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlərin reallaşdırılması son dərəcə əhəmiyyətli bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulmuşdur. Eyni zamanda, elmi-texniki və konstruktor fəaliyyətinin genişləndirilməsi, patent işlərinin gücləndirilməsi sahə müəssisələrinin inkişaf etdirilməsi nöqtəyi-nəzərdən kifayət qədər vacib faktorlardır. Odur ki, tətbiqi elmlə əlaqəli işlərin reallaşdırılması əhəmiyyətli məsələdir və nəticə baxımından sahə müəssisələrində yeni məhsulların istehsalının gerçəkləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Birpaşa yüngül sənayenin tərəqqisinin daha da gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan dövlətinin müvafiq planlarına uyğun bəzi tədbirlərin hazırlanması və reallaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunların sırasında aşağıdakı məsələləri göstərə bilərik:

- Azərbaycan dövləti tərəfindən respublikaya yerli xammal (pambıq, yun, ipək, gön-dəri) əsasında yüngül sənaye məhsullarına olan tələbatı nəzərə alınmaqla və ixraca istiqamətlənən məhsul buxralışı həyata keçirən mövcud sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin diqqət mərkəzində saxlanılması və hərtərəfli dəstəyin təmin edilməsi;

- Azərbaycan dövləti tərəfindən yüngül və toxuculuq sənaye sahələrində geyim əşyaları və bu kimi digər geniş təyinatlı istehlak məhsullarının buraxılış həcmnin və çeşidinin genişləndirilməsi, habelə sözügedən həmin malların keyfiyyətinin yüksəldilməsi yönündə ən mütərəqqi texnologiyalara söykənən investisiya layihələrinin işlənilib hazırlanmasının və reallaşdırılmasının stimullaşdırılması;

- Azərbaycan dövləti tərəfindən əl ilə toxunan xalçaların istehsalının həcmnin və çeşidinin genişləndirilməsi, həmin sahədə işləyən müəssisələrin fəaliyyətinin diqqət mərkəzində saxlanılması və hərtərəfli dəstəklənməsi;

- Azərbaycan dövləti tərəfindən milli iqtisadiyyatımızın inkişafında toxuculuq sənayesinin mühüm rolunu nəzərə alaraq, habelə dünya bazarının tələblərinə müvafiq qaydada yüksək keyfiyyətli və ekoloji nöqteyi-nəzərdən təmiz və təhlükəsiz məhsul istehsalına yol açan müqəssir texnologiyalar və nou-hauların cəlb olunması, yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün sözügedən sahədə böyük təcrübəyə malik olan xarici partnyorların iştirakının təmin olunması məqsədilə uyğun və münasib şəraitin formalaşdırılması bütün lazımi dəstəyin həyata keçirilməsi.

Yerli və xarici bazarlarda kəskin rəqabətə tab gətirə biləcək yüngül sənaye məhsullarının istehsalının respublikamızda təşkilinə də mühüm önəm verilməsi, hərtərəfli diqqət və dəstəyin təmin olunması, maddi dəstəyinin gerçəkləşdirilməsi də dövlətin müvafiq struktur bölmələri tərəfindən həyata keçirilməsi gözləniləndir. Haqqında danışdığımız tədbirləri və prioritet təşkil edən istiqamətləri bu qaydada fərqləndirə bilərik:

- istehsal olunan yeyinti məhsullarının çeşidinin və ixracın həcmnin artırılmasına yönəlmiş stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi stimullaşdırılması;

- istehsal olunan yeyinti məhsullarının daxili buraxılışının genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi məqsədilə antidempinq siyasətinin aparılması;

- ümumi keyfiyyətə, bioloji dəyərliyə və dad keyfiyyətinə bütün müvafiq təminatların verilməsi;

- istehsal olunan məhsulun qablaşdırılması məqsədilə tara ilə və müvafiq zəruri avadanlıqlarla təminatın gücləndirilməsi;

- istehsal olunan məhsulların sterilizasiya proseslərinin tələb olunan səviyyəyə qədər gücləndirilməsi;

- Azərbaycan dövləti tərəfindən yüngül və toxuculuq sənaye sahələrində geyim əşyalarının, habelə digər geniş istehlak mallarının buraxılışının həcmnin artırılması və çeşidinin genişləndirilməsi, eləcə də onların keyfiyyətinin yüksəldilməsi

baxımından ən qabaqcıl və mütərəqqi texnologiyalara söykənən investisiya layihələrinin reallaşdırılması istiqamətində stimullaşdırıcı tədbirlərin davam etdirilməsi;

- Azərbaycan dövləti tərəfindən əl ilə toxunan xalçaların istehsalının genişləndirilməsi, burada işləyən müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi.

Milli iqtisadiyyatımızın inkişafında toxuculuq sənayesinin rolu böyükdür. Bu səbəbdən, eləcə də dünya bazarının yüksək tələblərinə uyğun olaraq keyfiyyətli, ekoloji cəhətdən təmin və təhlükəsiz məhsul buraxılışına imkan verən ən yeni və qabaqcıl texnologiyalar, nou-hauların cəlb olunması yolu ilə yerli əmtəələrin rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi üçün həmin sahədə zəngin təcrübəyə malik xarici partnyorların iştirakının təmin olunması məqsədilə uyğun şəraitin formalaşdırılması, eləcə də müvafiq dəstəyin verilməsi ixrac potensialının gücləndirilməsi nöqteyi-nəzərdən son dərəcə əhəmiyyətlidir.

NƏTİCƏ

Yenidənqurma işlərinin həyata keçirilməsinə stimül qismində fəaliyyət sahələrinin genişlənməsi və dəyişməsinin labüdlüyü, satılan məhsulun həcmnin azalması və xərclərin artması, istehsal prosesinin rentabelliyyənin aşağı düşməsi, işlərin görülməsinə zəif nəzarətin həyata keçirilməsi, bazar konyunkturasının əlverişsiz qaydada dəyişməsi kimi məsələlər çıxış edə bilər.

Yenidənqurma işlərinin reallaşdırılmasına başlıca səbəb müəssisədaxili və xaricində yarana bilər. Y.A.Moskalyovun mülahizələrinə əsasən, bazar iqtisadiyyatı dövründə müəssisələrin daxilində adətən çoxsaylı faktorlar mövcud olur ki, bu, onların inkişafını ləngidir və ya tamamilə dayandırır. Nəticədə yenidənqurma işlərinin aparılması zərurətə çevrilir. Qeyd etdiyimiz həmin faktorlar sırasında əsas etibarilə daha əhəmiyyətli və nəzərə çarpacaq olanlar bunlardır:

- işçi heyətinin səriştə və bacarıq səviyyəsinin aşağı olması;
- müasir bilklərin məhdudluğu;
- iqtisadi, marketinq və istehsal xidmətləri sırasında bağlılıqların zəifliyi;
- fəaliyyət göstərən müəssisə daxilində məlumat axınının zəifliyi, eləcə də qəbul edilən qərarlar üçün yetərli olmaması;
- istifadə olunan resursların müvafiq bölmələr arasında bölgü sisteminin effektivsizliyi;
- işçi heyətinin maddi stimullaşdırma üsulundan üstün istifadə, əmək haqqı və mükafatlandırmanın işin nəticəsindən asılı olması sisteminin tək-tək hallarda istifadəsi yaxud ümumiyyətlə istifadə olunmaması;
- fəaliyyətdə olan müəssisənin strategiyasının, planlaşdırma sisteminin mövcud olmaması;
- fəaliyyət göstərən müəssisənin işinin hədəflərinin aydın və dürüst şəkildə müəyyənləşdirilməsi;
- qəbul edilən idarəçilik qərarlarının icrası ilə bağlı məsuliyyət və nəzarət sisteminin effektivsizliyi;
- fəaliyyət göstərən müəssisənin daxili və xarici vəziyyətinə müvafiq olmayan köhnəlmiş təşkilədici struktur;

- fəaliyyətdə olan müəssisənin daim inkişaf etdirilməsi məqsədilə dövrüyyə vəsaitlərinin məqbul səviyyədə olmaması və bu kimi digər məsələlər.

Azərbaycan iqtisadiyyatının, üsusən də yüngül sənaye sektorunun stabil və dayanıqlı inkişafının təmin olunması məqsədilə, zənnimizcə, yüngül sənaye sferası qarşısında dayanan başlıca vəzifələr bunlardır:

- fəaliyyət göstərən müəssisələrin texniki və texnoloji nöqteyi-nəzərdən səviyyəsini daha mütərəqqi tələblərə uyğun bir qaydaya salmaq;

- sahənin investisiya təminatının həll olunmasını gerçəkləşdirmək;

- kənd təsərrüfatı sektorunu və yüngül sənaye sferasını paralel inkişafını təmin edə biləcək şəraiti formalaşdırmaq;

- sahə istehsalının iqtisadi və sosial baxımından effektivliyini daha da yüksəltmək;

- səhmləşdirilmiş və özəlləşdirilmiş müəssisələri mütərəqqi tələblərə uyğun bir vəziyyətə gətirmək, onların yenidənqurulmasını və bərpasını ən yüksək səviyyədə həll etmək;

- yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrdə inovasiyaların və yeni texnologiyaların istifadəsini təmin etmək;

- sahə müəssisələrində buraxılan əmtəələrin malik olduqları keyfiyyət göstəricilərini yüksəltmək və istehlak spesifikasialarını və xassələrini yaxşılaşdırmaq;

- yüngül sənaye məhsulları ilə daxili bazarı tam şəkildə təmin etməyə səy göstərmək;

- yüngül sənaye məhsullarını müxtəlif xarici bazarlara ixracını təmin etmək, habelə bu işin səmərəli qurulması üçün müvafiq marketinq araşdırmalarını həyata keçirmək;

- dövlət məqsədli kompleks proqramlar sisteminin tətbiqini həyata keçirmək;

- yüngül sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrin bazasında integrasiya edilmiş böyük idarəçilik strukturlarının formalaşdırılması.

İşlənib hazırlanmış fəal struktur siyasətinin başlıca hədəfi isə Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı istehsal sahələrində iqtisadi tərəqqiyə, effektiv və işlək quruluşun yaradılmasına nail olmaqdan, eləcə də bu kimi digər mühüm məsələlərdən.

ibarət olmalıdır. Qarşılıq qoyulmuş vəzifələrə və hədəflərə çatmaq məqsədilə “struktur siyasəti”nin başlıca vəzifələrini təyin etmək lazımdır.

Yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrin təşkiləddici-iqtisadi istiqamətli siyasətinin mövcudluğu, habelə bu səmtdə müntəzəm şəkildə siyasətin inkişaf etdirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə böyük zərurət vardır. Sözügedən həmin siyasət milli iqtisadiyyatımızın, sahə istehsalının innovasiya yeniliklərin əldə olunması və digər nəticələrə imza atmasına müvafiq olaraq daima təkmilləşdirilməlidir. Həyata keçirilən siyasətə uyğun qaydada yüngül sənaye sektorunun inkişafına nail olmaq baxımından bir sıra vacib şərtlər mövcuddur ki, fəaliyyət zamanı onların mütləq şəkildə nəzərə alınması diqqət mərkəzində olmalıdır. Onları belə ifadə etmək mümkündür:

1.Yüngül sənaye sferasında fəaliyyət göstərən müəssisələrdə mövcud iqtisadi münasibətlərin yenidən formalaşdırılması (yenidənqurulması);

2.İşləyən müəssisələrdə innovativ və istehsal sahibkarlığın idarə olunması konsepsiyasının formalaşdırılması və reallaşdırılması məqsədilə uyğun qaydada müəssisədaxili bölmənin yaradılması;

3.Sistem göstəricilərinin balanslaşdırılması vasitəsilə idarəçilik strategiyasının effektivliyinin dəyərləndirilməsi;

4.Sahə elmi-tədqiqat institutunda qlobal məlumat sisteminin işlənilib hazırlanması.

Optimal təşkiləddici idarəetmə strukturunun mövcudluğu zamanı maliyyə-iqtisadi idarəetmə mexanizminin formalaşdırılması prosesində aşağıda təqdim edilən yanaşmadan yararlanması məqsədmüvafiqdir:

- fəaliyyət göstərən müəssisənin strukturuna daxil olan bölmələrin qarşılıqlı bağlılığı həddlərində istehsal əməliyyatların müfəssəl və hərtərəfli qaydada analiz olunması;

- struktura daxil olan bölmələr arasında idarəçilik funksiyalarının dəqiq və dürüst bölüşdürülməsinin gerçəkləşdirilməsi;

- biznes-vahidlərin formalaşdırılmasının mümkünsüzlüyü şəraitində bu funksiyaları fəaliyyətdə olan müəssisənin mərkəzi xidmət bölməsinə həvalə etmək;

- müəssisənin strukturuna daxil olan bölmələrin fəaliyyətlərinin iqtisadi baxımından olduğu kimi və dəqiq dəyərləndirilməsi və orada çalışan işçi heyətinin əməyinin stimullaşdırılması.

Yüngül sənaye sferasının tərəqqisində, istehsal edilən əmtəələrin rəqabətə tab gətirmək qabiliyyətində, habelə ixrac yönümlü olmasını təmin etmək üçün zəruri standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma işləri həyata keçirilməli, milli standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma və akkreditasiya sistemlərində sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sferasında ardıcıl və konkret məqsədləri hədəfləyən tədbirlərin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd etdiklərimizlə bərabər, elmi-texniki və konstruktor işlərinin gücləndirilməsi və şaxələndirilməsi, patent işlərinin genişləndirilməsi sahə müəssisələrinin inkişafı nöqtəyi-nəzərdən mühüm faktorlardır. Bunu diqqətə alaraq istifadəsi elmlə əlaqədar fəaliyyət həyata keçirilməlidir. Nəticə baxımından bütün bunlar sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdə yeni məhsulların mənimsənilməsinə yönəldilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası, Bakı şəhəri, 29 dekabr 2012.
2. “Azərbaycan Respublikasında hüquqi şəxslərin mənfəətindən və gəlirlərinin ayrı-ayrı növlərindən vergilər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 noyabr 1991-ci il. № 258-XII.
3. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, Bakı şəhəri, 11 fevral 2004-cü il.
4. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı, <https://www.stat.gov.az/>
5. Bağırzadə E. Azərbaycan hökuməti tərəfindən optimal ixrac strategiyası həyata keçirilir, <https://news.day.az/azerinews/892146.html>
6. Əhmədov İ.V. Kənd təsərrüfatının idarə edilməsi. Bakı 2006, 880 s.
7. Əlirzayev Ə.Q. İqtisadiyyat: düşüncələr, baxışlar. Bakı, “Bakı Universiteti”, 2002, s.466.
8. Hüseynov T.Ə. Sənayenin iqtisadiyyatı. Bakı, 2000
9. Məmmədov S.M. “Yüngül sənayenin mövcud vəziyyəti və restrukturizasiya problemləri”, Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı 2012-ci il
10. Məmmədov S.M. «Модернизация производств в легкой промышленности», Dövlət büdcəli elmi-tədqiqat işi. Bakı 2013-ci il
11. Cəfərov T.V. Yüngül sənaye sahəsində resursların səmərəli istifadə problemləri. AzTU-nun prof.-müəllim heyətinin və aspirantların 54-cü elmi-texniki və tədris metodiki konfransının məruzə materialları, Bakı, 2015, s. 284 - 295.
12. Sənayenin statistik məcmuəsi Bakı, səda 2017. <https://www.stat.gov.az/source/industry>
13. Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура: Учебно-практ. пособие /Отв. ред. Г.А. Александров. – М.: Изд-во БЕК, 2002.
14. Кац И. Антикризисное управление предприятием //Проблемы теории и практики управления. – 2003. – N 2.

15. Прохоренко А.А. Легкая промышленность: становление отрасли, оценка состояния и стратегия развития: монография / А.А. Прохоренко, Н.М. Тюкавкин, Е.В. Франк. - Самара: Самар. гос. техн. ун-т; Поволжский ин-т бизнеса, 2007
16. Мазур И.И., Шапиро В.Д. Реструктуризация предприятий и компаний: Учеб.пособие для вузов /Под общ. ред. И.И. Мазура. – М.: ЗАО Изд-во «Экономика», 2001.
17. Москалев Ю.А. Исследование факторов развития предприятия машиностроения //Экономика и производство. – 2004. – N 1. – С.31–35.
18. Мурадов Ш., Юзбашиева Г. Реструктуризация промышленности как средство повышения национальной конкурентоспособности, <http://fan5.ru/fan5-docx/doc-189446.php>
19. Промышленность Азербайджана. Статистический сборник ГКС АР, 2008. С. 396
20. Реструктуризация предприятий: направления, цели, средства /И. Фрезе, Л. Тойфсен, Т. Беекен, М. Энгельс, П. Леманн // Пробл. теории и практ. управления. – 1996. – N 1. – С.116–121.
21. Савицкая Г.В. «Анализ эффективности деятельности предприятия: методологические аспекты».-Москва, 2003
22. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003. С. 27
23. Шарко М.Н., Головач А.И.. Экономика легкой промышленности. Керчь, 2007.
24. Шишов А.К. Изменения – основа развития предприятий // Экономика и производство. – 2005. – N 4. – С.26–29.
25. Экономика отрасли. Под ред. А.С.Пелиха. Ростов на/Дону: «Феникс», 2003.

РЕЗЮМЕ

В диссертационной работе рассматриваются теоретические аспекты реструктуризации промышленного предприятия. В том числе и сущность и организационно-экономические аспекты реструктуризации и формирование технико-экономические факторы организационной структуры предприятий.

Изучены и анализированы существующее положение и социально-экономические результаты реструктуризации легкой промышленности.

Изучены и анализированы стимулирование реализации мероприятий реструктуризации в легкой промышленности.

Рассмотрено государственная политика структурной реформы в промышленности и регулирование развитие отрасли

На основе проведенных работ сделаны соответствующие выводы и на основе их дается предложении рекомендательного характера.

SUMMARY

The thesis deals with the theoretical aspects of industrial enterprise restructuring. Including the essence and organizational and economic aspects of restructuring and the formation of technical and economic factors of the organizational structure of enterprises.

The existing situation and socio-economic results of the restructuring of light industry have been studied and analyzed.

Studied and analyzed the promotion of the implementation of restructuring measures in the light industry.

The state policy of structural reform in the industry and regulation of the industry development are considered

On the basis of the carried-out works the corresponding conclusions are drawn and on the basis of them the suggestion of Advisory character is given.

REFERAT

Tədqiqatın aktuallığı. Sənaye müəssisələrinin rəqabət mübarizəsində uğursuzluğunun əsas səbəblərindən biri restrukturizasiya problemlərinə diqqətin azlığı və bu məsələlərə kompleks yanaşmanın olmamasıdır. Sənayenin və onun ayrı-ayrı istehsallarının restrukturizasiyası rəqabət qabiliyyətinin formalaşması və onun əsasında iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin baza istiqaməti kimi çıxış edir.

Sənaye kompleksi hər bir ölkənin iqtisadiyyatında olduqca vacib rol oynayır. Belə ki, sosial - iqtisadi sabitlik və elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsi, sənaye sahələrində mövcud vəziyyət bilavasitə sənayenin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olur. Artıq neçə illərdir ki, bütöv ölkə iqtisadiyyatında və onun ayrı-ayrı sahələrdə, o cümlədən sənayedə pozitiv iqtisadi inkişaf artım dinamikası müşahidə olunmaqdadır. Bununla belə sənayenin quruluşunda islahat prosesinin davam etdirilməsi məqsəduyğun hesab edilir.

Bu istiqamətdə aparılan islahatların, edilən dəyişikliklərin tədqiqi göstərir ki, müxtəlif sənaye sahələri bazar şəraitinə müxtəlif intensivliklə adaptasiya olunur. Bütöv sənayenin və onun ayrı-ayrı sahə (o cümlədən yüngül sənaye müəssisələrinin) istehsallarının zamanın tələblərinə uyğun təşkili, fəaliyyətin bütün istiqamələrində dəyişikliklərin-yeniliklərin edilməsi istehsal aparatını yeni, innovasiyon məhsullarının istehsalına uyğunlaşdırılmasını tələb edir.

Bu baxımdan yüngül sənaye müəssisələrin restrukturizasiya proseslərinin nəzəri əsaslarının tədqiqinin praktiki cəhətdən həyata keçirilməsinin, alınan nəticələrinin dinamikasının araşdırılmasına ehtiyac vardır. Qeyd edilən məsələlərin araşdırılmasının nəzəri və praktiki əhəmiyyəti təqdim olunan dissertasiya işinin mövzusunı aktual edir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. Yüngül sənayenin inkişafı əhalinin sahə məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi, sahibkarların daha çox gəlir əldə etməsi, regionlarda əhalinin iş yerləri ilə təmin olunması və digər sosial-iqtisadi problemlərin həllində əhəmiyyətli rol oynayır. Yüngül sənayenin sosial-iqtisadi əhəmiyyəti və sahənin yenidən qurulması və restrukturizasiyasına olan yüksək tələbat onunla əlaqədar mövcud çoxsaylı problemlərin olması bu sahənin, onun istehsal-

təsərrüfat fəaliyyətini xarakterizədən göstəricilərinin dünya iqtisadçı - alimlərin, gənc tədqiqatçıların elmi araşdırmalarının əsas obyektinə çevirmişdir. Yüngül sənaye, onun sahə və alt sahələrinin tədqiqinə Azərbaycan alimlərindən M.B.Tağıyev, S.M.Məmmədov, R.M.Hüseynov, A.B.Abbasov, Səidə Əli qızı, G.Z.Yüzbaşeva, E.N.Kərimov və başqalarının əsərləri həsr edilmişdir. A.Nadirov, O.Nuriyev, Ş.Muradov, S.Hüseynov və başqa alimlərin elmi əsərlərində problemin bu və ya digər cəhətləri tədqiq olunmuşdur. Lakin bu tədqiqatların əksəriyyəti əsasən ya 90-cı illərə qədərki inzibati-amirlik şəraiti nəzərə alınmaqla icra olunmuş və bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçidlə əlaqədar şərait qismən nəzərə alınmış, və yaxud da ki, problemin bu və ya digər cəhətini müəyyən dərəcədə əhatə etmişlər. Yüngül sənayenin səmərəli inkişafı və quruluşunun təşkili məsələləri bazar iqtisadiyyatının tələbləri baxımından kompleks tədqiq olunmamışdır. Sahənin hazırkı inkişaf vəziyyətinin araşdırılması və problemlərin ətraflı tədqiqinə həsr edilmiş tədqiqat əsəri azlıq təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. İqtisadiyyatın müasir inkişafı şəraitində ölkədə yüngül sənayenin stabil inkişafı, sahə və ərazı quruluşunda yeniliklərin edilməsi və restrukturizasiyasının problemlərinin araşdırılması əsasında təklif və tövsiyələrin hazırlaması tədqiqatın məqsədini təşkil edir. Məqsədə uyğun olaraq təklif və tövsiyələri hazırlanması üçün Respublikada yüngül sənayenin mövcud vəziyyətini, onun inkişaf xüsusiyyətlərini və istiqamətlərini, inkişaf problemlərini araşdırmasına ehtiyac vardır.

Dissertasiya işinin məqsədlərinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- yüngül sənayenin inkişafını intensivləşdirən sosial-iqtisadi amillərin tədqiqi;
- yüngül sənayedə restrukturizasiya proseslərinin mahiyyətinin elmi baxımdan araşdırılması;
- yüngül sənayedə istehsal prosesinin bazar prinsipləri əsasında təşkili məsələlərinin araşdırılması;
- sahə istehsalının səmərəliliyinə elmi-texniki tərəqqinin təsirinin təyin edilməsi;
- yüngül sənaye müəssisələrinin restrukturizasiyasının əsas istiqamətlərinin

tədqiqi;

- yüngül sənayedə restrukturizasiya mexanizminin xüsusiyyətlərinin tədqiqi;
- yüngül sənaye müəssisələrinin iqtisadi göstəricilərinin təhlili;
- yüngül sənaye müəssisələrində istehsal güclərinin bərpası, istehsal həcmnin artırılması və buraxılan məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;

Tədqiqatın obyekti kimi Azərbaycan Respublikasının yüngül sənaye istehsalı, onun inkişaf dinamikası və restrukturizasiya məsələləri qəbul edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını sənayedə restrukturizasiya problemlərini araşdıran və həmçinin yüngül sənaye sahələrinin təşkili, idarə edilməsi və iqtisadiyyatının araşdırılması, bu sahədə elmi-tədqiqatlar aparmış iqtisadçı - alimlərin və gənc tədqiqatçıların elmi əsərləri təşkil edir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının bu sahənin fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq qanunları, ölkə Prezidentinin sərəncam və fərmanları, Nazirlər Kabinetinin və İqtisadiyyat Nazirliyinin qərarları təşkil edir.

Tədqiqat zamanı elmi statistik təhlil, sistemli yanaşma, qruplaşdırma və müqayisə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının dövlət və hökumət qanunvericilik sənədləri, İqtisadiyyat Nazirliyinin, ARDSK-nın, statistik və digər faktiki materialları təşkil edir. Bunlarla yanaşı, aidiyyətli problemlər nəzəri-metodoloji cəhətdən araşdırılarkən Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin istifadə edilən elmi əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- bazar münasibətləri şəraitində yüngül sənayedə baş vermiş dəyişikliklərin xüsusiyyətlərinin açıqlanmış;
- yüngül sənayenin inkişafına neqativ təsir edən amillər və onların aradan qaldırılması yolları əsaslandırılmış;
- yüngül sənaye sahələrində restrukturizasiya prosesinin xüsusiyyətləri, prosesin sürətləndirmə yolları, imkanları və əhəmiyyəti müəyyən edilmiş;
- yüngül sənayedə restrukturizasiya proseslərinin aparılması, sahə

müəssisələrində istehsalı mümkün olan məhsullarının çeşidinin artırılması və istehsalının sürətlənməsi imkanları öyrənilmiş;

- müasir dövrdə yüngül sənaye sahələrində mövcud istehsal güclərindən istifadənin innovativ tədbirlərin tətbiqi ilə yaxşılaşdırılması imkanlarının təyini.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti.

Dissertasiya işində baxılan məsələlərin “Yüngül sənayenin iqtisadiyyatı”, “Sahənin iqtisadiyyatı”, “Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı” və digər əlaqədar fənnlərin tədrisində, sahə müəssisələrinin təşkili və idarə edilməsində istifadəsi nəzəri və təcrübi istiqamətdə istifadə edilə bilər.

İşin təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müəyyən edilmiş problemlərlə əlaqədar aparılan araşdırmaların nəticələrindən və verilən tövsiyə xarakterli təklirlərdən istifadə sahə müəssisələrinin innovativ inkişafına zəmin yaradar.

İşin həcmi və quruluşu. Tədqiqat işi 95 səhifə həcmində olmaqla, giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, tədqiqatın aparılmasında istifadə olunan ədəbiyyatların siyahısından və xülasədən ibarətdir.

Elmi rəhbər:

dos. S.M.Məmmədov

Magistrant:

N.S.Mahmudov